

„ČIJA PRAVDA?“

ŽENE BOSNE I HERCEGOVINE JOŠ ČEKAJU

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

Amnesty International je globalni pokret of 2,2 miliona ljudi u više od 150 zemalja i teritorija koji vode kampanju za zaustavljanje teških kršenja ljudskih prava.

Naša vizija je da svaka osoba uživa sva prava sadržana u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i drugim standardima međunarodnih ljudskih prava.

Mi smo nezavisni od bilo kakve vlade, političke ideologije, ekonomskog interesa ili religije- financirani većinom putem našeg članstva i javnih donacija.

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

Amnesty International Publikacije

Prvo izdanje 2009. godine od
Amnesty International Publications
International Secretariat
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
United Kingdom
www.amnesty.org

© Amnesty International Publikacije 2009

Indeks: EUR 63/006/2009
Originalni jezik: engleski
Štampa: Amnesty International
Međunarodni sekretarijat, Ujedinjeno Kraljevstvo

Sva prava zadržana. Ova publikacija je zaštićena autorskim pravom, ali može biti reproducirana bilo kojom metodom bez naknade u svrhu zagovaranja, kampanja i podučavanja, ali ne za preprodaju. Nosioci autorskog prava zahtijevaju da sva takva upotreba bude registrirana kod njih radi procjene utjecaja. Za kopiranje u bilo kojim drugim okolnostima, ili za upotrebu u drugim publikacijama, ili za prijevod ili adaptaciju, mora se dobiti prethodna pismena dozvola od izdavača, i naknada se može naplatiti.

Fotografija s korica: Bosanske Muslimanke iz grada Višegrada pozivaju na pravdu ispred glavnog ureda UN tribunala za ratne zločine, Sarajevo, juli 2008.g.

© Privatno

SADRŽAJ

1. Uvod	5
1.1 Rat u Bosni i Hercegovini	6
1.2 Dejtonski mirovni ugovor i struktura zemlje.....	8
2. Silovanje kao zločin po međunarodnom pravu	9
2.1 Definicije zločina seksualnog nasilja	10
2.2 Definicija pristanka.....	11
2.3 Bez amnestije	12
3. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju.....	13
3.1 Krivično gonjenje zločina seksualnog nasilja	14
3.2 Nedostatak podrške za preživjele	15
3.3 Kraj odgovornosti	17
4. Krivična gonjenja u Bosni i Hercegovini	19
4.1 Krivično gonjenje ratnih zločina ukomori za ratne zločine	19
4.1.1 Nadležnost odjela za ratne zločine.....	20
4.1.2 Definicija ratnih zločina seksualnog nasilja nedosljedna sa međunarodnim zakonom 22	
4.1.3 Krivično gonjenje slučajeva ratnih zločina seksualnog nasilja.....	23
4.1.4 Neadekvatna zaštita svjedoka	25
4.1.5 Nedostatak podrške orijentirane ka žrtvama.....	27
4.2 Entitetski sudovi.....	30
4.2.1 Neodgovarajući pravni okvir bih entiteta.....	30
4.2.2 Kapacitet entitetskih sudova i tužitelja	32
4.3. Državna strategija za slučajeve ratnih zločina.....	34
5. Obaveza omogućavanja prava preživjelima na pravni lijek i odštetu.....	36
6. Propuštanje obezbjeđivanja odštete.....	38
6.1 Propuštanje pružanja kompenzacije	39

6.1.1 Neuspjeh u pružanju adekvatne kompenzacije	39
6.1.2 Traženje kompenzacije od individualnih počinitelja.....	46
6.2 Neuspjeh u pružanju odštete	47
6.2.1 Neuspjeh u pružanju povratka imovine preživjelima	48
6.2.2 Restitucija zaposlenja.....	49
6.3 Rehabilitacija	50
6.3.1 Dostupnost.....	52
6.3.2 Pristupačnost	54
6.3.3 Prihvatljivost i kvaliteta rehabilitacije	55
6.4 Zadovoljština i garancije o neponavljanju	56
7. Zaključci i preporuke	59

1. UVOD

“Šta sam ja bila kriva kada mi je bilo samo 14 godina? Šta sam ja ikome uradila? Bila sam pod oštricom njegovog noža i molila sam Boga da me ubije. Najgore je bilo kada su me odvojili od mog babe. Mislila sam da se nikad neću vratiti živa. Vidjela sam kako su svezali babine ruke žicom i kako mi nije mogao pomoći. Njegove suze su ostale u mom sjećanju zauvijek i nikada to neću zaboraviti. Ni vojnike. Njihove uniforme, njihove maske. Sve to neću nikad zaboraviti.” **Sabiha¹, intervjuirana od strane Amnesty International u Federaciji Bosne i Hercegovine u martu 2009.g.**

“Ne znam kako je moguće kazniti ovaj zločin. Da li pravda uopšte postoji? Dragi Bože, nadam se da postoji! Možda negdje, ali ne ovdje u Bosni! Ne ovdje! Ovdje nema pravde uopšte!” – **Bakira, intervjuirana od strane Amnesty International u Federaciji BiH, u martu 2009.g.**

„Ljudi kažu da treba to da pustimo iz sebe, da treba da izrazimo svoju bol. Nije to tako lako. Nemoguće je zaboraviti. Već sam tri godine na terapiji. Da nije bilo psihološke podrške i lijekova, ja ne bih bila živa. Prije ove terapije sam se osjećala kao mrtva. Krila sam stid i poniženje. Sva ta loša osjećanja sam čuvala u sebi, ali nisu nestajala.

Ne mogu da spavam bez tableta. Još se lako uznemirim kad ljudi spomenu rat. Slika, uspomena, TV reklama može biti iskra. Ne mogu da to podnesem. Ne mogu da se s tim suočavam sama. Moram da pobjegnem od djece da se ne bih izdrala na njih. Ne želim da moji problemi utječu na njih. Treba mi pomoć.“ - **Tanja, intervjuirana od strane Amnesty International u Republici Srpskoj, u martu 2009. g.**

Ovaj izvještaj dokumentira kako su vlasti u Bosni i Hercegovini (BiH) zapostavile svoju obavezu da pruže pravdu i odštetu preživjelima ratnih zločina seksualnog nasilja koji su se desili u kontekstu rata 1992.-1995. Tako postupajući, vlasti su prekršile ljudska prava preživjelih.

Vlada BiH nije osigurala pravdu i odštetu hiljadama žena koje su bile silovane tokom rata 1992-1995.g. Stalno propuštanje da se iscrpno istraže i krivično gone zločini seksualnog nasilja pred međunarodnim i nacionalnim sudovima znači da oni koji su odgovorni još uvijek uspijevaju da izbjegavaju pravdi i da preovladava nekažnjivost. Bez značajne pravde i pune i efektivne odštete, žrtve nastavljaju da trpe posljedice tih groznih zločina. Zbog zastarjelih diskriminacijskih zakona i procedure, prema preživjelima se ne postupa sa dostojanstvom niti im se pruža zaštita i podrška. U većini slučajeva oni se suočavaju sa stigmatizacijom prije nego sa priznavanjem i vitalnom pomoći koja im je potrebna kako bi ponovo izgradili svoje živote.

Uprkos činjenici da je rat u BiH završen prije više od 13 godina mnogi počinitelji ratnih zločina seksualnog nasilja nastavljaju da uživaju u nekažnjivosti i često žive u istim

zajednicama kao i njihove žrtve. Mnoge preživjele žrtve tih zločina pate od post-traumatskog poremećaja i drugih psiholoških i fizičkih problema. Psihološka podrška često nije dostupna i pristup zdravstvenim uslugama je ograničen, posebno za žene koje žive u udaljenim dijelovima zemlje. Mnoge preživjele su nezaposlene, često zbog razloga povezanih sa fizičkim i psihičkim povredama koje su pretrpjele. Često žive u siromaštvu i ne mogu priuštiti lijekove. Silovanje je još uvijek tabu tema u BiH i preživjele žrtve ovog zločina su stigmatizirane od strane društva.

Nakon rata pokušaji države da primjeni zakon, motivirani lokalnim zahtjevima i međunarodnom podrškom, usredsredili su se na privođenje počinitelja zločina pravdi. Ovaj proces je imao svoje uspjehe (u obliku nekoliko optužbi i osuda) i mane (koje su analizirane u ovom izvještaju u detalje). Poštovanje prava preživjelih na odštetu za zločine počinjene nad njima ne samo da se zahtjeva međunarodnim pravom, već je i važno pri pomoći žrtvama da se suoče sa prošlošću i da nastave sa svojim životima. Ipak, niti država niti međunarodna zajednica nisu odštetu žrtvama postavile kao prioritet. Uporno stigmatiziranje i ostracizam od strane društva također treba da bude preispitano kao dio njihovog prava na odštetu. Amnesty International je uvidio da žrtvina percepcija procesa pravde (i njihovog blagostanja općenito) zavisi ne samo od toga šta se dešava u sistemu pravde već i od toga kako vlast i društvo odgovara na njihove potrebe. Podrška žrtvama kroz odštetu za prošle nepravde ne može se odvojiti od prava na pristup pravdi- to dvoje je povezano.

1993. godine Amnesty International je dokumentirao dešavanja silovanja i druge zločine seksualnog nasilja u velikom obimu tokom rata u BiH.² Od tada organizacija poziva vlasti u BiH i međunarodnu zajednicu da osigura da se oni koji su odgovorni za ratne zločine,³ uključujući silovanje i druge oblike seksualnog nasilja odmah dovedu pred lice pravde i da im se sudi u skladu sa međunarodnim standardima pravednog suđenja.

U decembru 2008.g. delegati Amnesty International su posjetili BiH kako bi izvršili istraživanje na terenu o nasljeđu ratnih zločina seksualnog nasilja. Tokom ovog istraživanja intervjuirali su preživjele ratnih zločina seksualnog nasilja, više od 20 osoba koje predstavljaju udruženja preživjelih i nevladine organizacije (NVO) koje pružaju podršku preživjelim. Također su razgovarali sa BiH vlastima i predstavnicima međunarodne zajednice.⁴ U martu 2009.g. obavljani su dalji intervjui sa preživjelim i organiziran je konsultacijski sastanak sa BiH NVO.⁵ Tokom njihove posjete u martu 2009.g. predstavnici Amnesty International su također obavili daljnje sastanke sa NVO, vladinim službenicima i predstavnicima međunarodne zajednice.⁶

Iako su muškarci kao i žene bili podvrgnuti silovanju i seksualnom nasilju tokom konflikta, Amnesty International je fokusirao svoje istraživanje o nasljeđu takvih ratnih zločina nad preživjelim ženama, radi, između ostalog, razloga nedostatka dostupnosti dovoljne dokumentacije o seksualnom nasilju izvršenom nad muškarcima. Istraživanje Amnesty International-a i brojne studije ukazuju na nevoljnost muških preživjelih da pričaju o svojim ratnim iskustvima, što je većinom uzrokovano stigmatizacijom povezanom sa zlostavljanjima izvršenim nad njima.⁷ Organizacija vjeruje, međutim, da bi istraživanje fokusirano na muškarce koji su preživjeli ratni zločin seksualnog nasilja bilo od značajne vrijednosti.

1.1 RAT U BOSNI I HERCEGOVINI

Nakon proglašenja samostalnosti Slovenije i Hrvatske od Socijalističke Federativne Republike

Jugoslavije (SFRJ) u junu 1991.g., tadašnja Republika Bosna i Hercegovina (R BiH) je proglasila suverenitet u oktobru 1992.g. U to vrijeme, populacija R BiH je bila sastavljena od bosanskih Muslimana (Bošnjaka), Hrvata i Srba i pripadnika nekoliko etničkih manjina. U februaru i martu 1992.g. organiziran je referendum za nezavisnost od strane vlasti u BiH. Referendum je bio većinom bojkotiran od strane srpske populacije u R BiH. Od onih koji su glasali 92.7 posto je podržalo nezavisnost (odziv je bio 63%). Nakon referenduma, eskalirale su tenzije između tri glavne etničke grupe u R BiH i izbio je rat 6. aprila 1992. godine u Sarajevu.

Između aprila 1992.g. i septembra 1995.g. R BiH je bila poprište ozbiljnih kršenja ljudskih prava koja čine ratni zločini i zločini protiv čovječnosti, uključujući veliki broj ubijanja, silovanja i prisilnih raseljavanja. Amnesty International je dokumentirao kršenja ljudskih prava koja su se desila tokom rata u brojnim izvještajima.⁸ Procjenjuje se da je ubijeno oko 100.000 ljudi; nekih 2 miliona su postali izbjeglice i interno raseljene osobe (IRO) a oko 12.500 osoba još se vodi kao nestalo.⁹ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i Međunarodni sud pravde (ICJ) donijeli su odluku da je počinjen genocid nad bosanskim Muslimanima u julu 1995.g. u Srebrenici gdje je više od 7.000 muškaraca i dječaka ubijeno.¹⁰

Korištenje silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja tokom rata je bilo široko rasprostranjeno.¹¹ Silovanja su počinjena u velikoj mjeri od svih strana u konfliktu, iako su prema dostupnim informacijama većina žrtava bili bosanski Muslimani.¹²

Dokazi prikupljeni od strane ICTY nagovještavaju da su u nekim slučajevima silovanja bila organizirana na sistematski način, tamo gdje su žene bile zatvorene u logorima ili drugim mjestima, posebno u svrhu seksualnog iskorištavanja. U drugim slučajevima činovi silovanja su se dogodili tokom vojnih napada na civilno stanovništvo, sa svrhom nasilnog raseljavanja civila.¹³ Počinioci silovanja su bili pripadnici regularnih vojski, policijskih snaga i paravojnih grupa. Amnesty International je također svjestan nekoliko slučajeva silovanja navodno počinjenih od strane međunarodnih mirovnih snaga. Do danas niti jedan od ovih pripadnika mirovnih snaga navodno odgovornih za zločine seksualnog nasilja nije doveden pred lice pravde.

Oružani konflikt je okončan u novembru 1995.g. potpisivanjem Dejtonskog mirovnog ugovora.

Ne postoje pouzdane statistike o broju žena i muškaraca koji su bili silovani ili su bili predmetom drugih oblika seksualnog nasilja. Rane procjene BiH vlade su navele broj od 50.000 žrtava iako je ova procjena bila dovedena u pitanje kao nepouzdana i ispolitizirana.¹⁴ Parlamentarna Skupština Vijeća Europe je procijenila da je 20.000 žena bilo izloženo silovanju i drugim oblicima seksualnog nasilja.¹⁵

Tačan broj silovanih u oružanom sukobu tokom 1992.-1995.g. vjerovatno nikad neće biti ustanovljen. Čak i u vrijeme mira silovanje je jedno od krivičnih dijela koje se najmanje prijavljuje.¹⁶ Prema mišljenju eksperata, samo 7-10 posto osoba koje su bile žrtve silovanja prije rata u bivšoj Jugoslaviji prijavilo je zločin.¹⁷

Tokom rata malo žena je bilo u mogućnosti da prijavi zločine počinjene nad njima, čak i ako

su to htjele, jer su javne institucije, kao što su policija i sudstvo bile u kolapsu. Pored toga, u mnogo slučajeva pripadnici lokalnih policijskih snaga su i sami bili uključeni u silovanje. Nakon rata, mnoge žrtve nisu prijavile zločin jer se policijske snage u zajednicama u kojima žive sastoje od osoba koje su bile uključene u ratne zločine. Druge su se bojale da ako prijave zločin, njihov identitet će biti otkriven što bi ih izložilo stigmatizaciji. Mnoge žrtve su bile previše traumatizirane kako bi priznale svojim porodicama šta im se desilo tokom rata. Manjak dostupne psihološke i socijalne podrške dodatno im otežava da prijave zločin.

Amnesty International nije napravio svoju procjenu broja žena i muškaraca silovanih tokom rata i nije u mogućnosti da verificira bilo koju procjenu koju su drugi napravili. Međutim, smatra da dokazi prikupljeni do danas od strane ICTY i domaćih sudova i informacije objavljene od strane nacionalnih i međunarodnih NVO pružaju snažan dokaz da su silovanja tokom oružanog sukoba bila široko rasprostranjena i da je broj silovanih dostigao cifru od najmanje nekoliko hiljada.

1.2 DEJTONSKI MIROVNI UGOVOR I STRUKTURA ZEMLJE

Opći okvirni ugovor za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski mirovni ugovor, DPA) iz novembra 1995.g. kojim je završen oružani sukob u BiH stvorio je kompleksnu strukturu podjele moći.¹⁸ Na osnovu DPA, Bosna i Hercegovina se sastoji od dva polu-autonomna entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS). Poseban status je dan Distriktu Brčko u sjevernoj Bosni.

Sva tri „konstitutivna naroda“ (bosanski Muslimani, Hrvati i Srbi) su predstavljeni u svim javnim institucijama oba entiteta i Distrikta Brčko proporcionalno etničkom sastavu stanovništva zabilježenog u popisu iz 1991.g. DPA je također stvorio Ured Visokog predstavnika (OHR) koji predstavlja međunarodnu zajednicu u BiH. OHR ima zadatak da nadgleda implementaciju DPA i od 1997.g. ima izvršne moći uključujući moć da smijeni BiH zvaničnike i provede zakone.

Oba entiteta u BiH imaju svoje parlamente, vlade i sudstvo. Distrikt Brčko je također zadužen za svoje unutrašnje poslove, uključujući pravni sistem.¹⁹ FBiH je dalje decentralizirana u kantone od kojih svaki nezavisno organizira svoje zakonodavstvo. Zakonodavni sistem RS je centraliziran.

Kao rezultat kompleksne i decentralizirane administrativne organizacije, krivična gonjenja za ratne zločine se mogu održati u jednom od 10 kantonalnih sudova u FBiH, ili jednom od 5 okružnih sudova u RS i u Osnovnom sudu u Distriktu Brčko. Od marta 2005.g. nakon osnivanja Komore za ratne zločine (WCC) pri Državnom Sudu Bosne i Hercegovine, krivično gonjenje se također može održati na državnom nivou. To je dovelo do postojanja 13 nadležnosti u BiH odgovornih za krivično gonjenje ratnih zločina, sa Državnim Sudom koji ima centralnu ulogu.²⁰

Prema postojećem pravnom okviru u BiH, psihološka, ekonomska i socijalna podrška za osobe koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja treba da bude pružena od strane institucija za socijalnu skrb. Međutim, u BiH ne postoji centralno vladino tijelo odgovorno za sistem socijalne skrbi. Ova odgovornost je prenesena na nivo entiteta, uključujući uvođenje i implementaciju zakonodavstva, dodjelu resursa i izvršenje usluga. U RS sistem socijalne skrbi je organiziran na nivou entiteta, od strane vlade RS-a, a obavlja se kroz općinske odjele

socijalne skrbi koji pružaju usluge direktno građanima. U FBiH sistem je decentraliziran. Federalne vlasti su odgovorne za uvođenje zakonodavstva i dodjelu resursa kantonalnim vlastima, koje onda pružaju usluge direktno građanima. Svaki od 10 kantona FBiH organizira usluge socijalne skrbi na svoj način, te se iznos i vrsta socijalne podrške razlikuju od kantona do kantona.

Kao što je navedeno gore, Amnesty International je zabrinut da su kompleksne strukture pravnog sistema i sistema socijalne skrbi dovele do nemogućnosti da se svim žrtvama pruži jednak pristup pravdi i odšteti.

2. SILOVANJE KAO ZLOČIN PO MEĐUNARODNOM PRAVU

Kršenja ljudskih prava po osnovu spola, uključujući silovanje i druge oblike seksualnog nasilja dešavala su se kroz historiju oružanih sukoba i priznati su kao zločini po međunarodnom običajnom pravu već nekoliko stoljeća.²¹ Međutim, sa nekoliko izuzetaka, ovi zločini su uglavnom smatrani kao normalni dio sukoba a nisu sagledavani kao ozbiljni zločini što i jesu. Unatoč njihovoj zabrani po međunarodnim i nacionalnim zakonima, veoma malo takvih zločina je istraženo i krivično gonjeno; i veoma je malo onih koji su odgovorni za čin silovanja i druge oblike seksualnog nasilja u kontekstu oružanog sukoba dovedeno pred lice pravde.²²

1992. godine udruženja žena u BiH i Hrvatskoj su izvijestila o dešavanjima silovanja u Bosni i Hercegovini u velikom obimu. Poslije takvih izvještaja organizacije ljudskih prava, udruženja žena i drugi akteri civilnog društva širom svijeta vršili su kampanju za osnivanje međunarodnog suda koji bi krivično gonio sve navode silovanja i druge ratne zločine koji su se desili u kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Također su vršili kampanju za priznavanje silovanja kao odvojenog zločina po međunarodnom pravu.²³

1993. godine, Svjetska konferencija UN-a o ljudskim pravima u Beču organizirala je forum kako bi se privukla pažnja na ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, a posebno na zločine počinjene nad djevojčicama i ženama. Nakon kampanje od strane ženskih organizacija, Bečkom deklaracijom i Programom akcije, koji su usvojeni 25. juna od strane 171 države na Svjetskoj konferenciji, prihvaćeno je da „su kršenja ljudskih prava žena u situacijama oružanog sukoba kršenja fundamentalnih principa međunarodnih ljudskih prava i humanitarnog prava. Sva kršenja ove vrste, uključujući posebno ubistva, sistematska silovanja, seksualno ropstvo i nasilne trudnoće zahtijevaju posebno učinkovit odgovor.“²⁴

Međunarodno humanitarno pravo, set pravila kojima se pokušava ograničiti utjecaj oružanog

sukoba, pruža zaštitu žena i zabranu, istragu i krivično gonjenje silovanja.

Dok Opći član 3 Ženevske konvencije ne spominje posebno silovanje ili druge oblike seksualnog nasilja, on zabranjuje „nasilje nad životom i osobama“, uključujući mučenja i druge okrutne postupke te „nasilje nad ličnim dostojanstvom“. Članovi 12 i Prve i Druge Ženevske konvencije spominju silovanje na posredan način koristeći prilično nejasan jezik u zahtjevima da „*će žene biti tretirane sa svim obzirom prema njihovom spolu*“ dok je izričit zahtjev za zaštitu žena od silovanja u kontekstu oružanog sukoba ili okupacije dan u Članu 27 Četvrtke Ženevske konvencije koja kaže da „*žene će biti posebno zaštićene od bilo kakvog napada na njihovu čast, posebno protiv silovanja, prisilne prostitucije ili bilo kojeg oblika neprikladnog napada.*“ Dalji Član 76 Dodatnog protokola I, u vezi sa oružanim sukobom između država također pruža ženama zaštitu od silovanja; dok Član 4(2) (e) Dodatnog Protokola II ne spominje direktno žene ali zabranjuje silovanja, prisilnu prostituciju i bilo koji oblik neprikladnog napada, kao i drugo nasilje nad ličnim dostojanstvom u unutrašnjem oružanom sukobu. Međutim, silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja nisu definirani kao odvojeni zločini po Ženevskoj konvenciji.

2.1 DEFINICIJE ZLOČINA SEKSUALNOG NASILJA

Definicija silovanja i drugih zločina seksualnog nasilja u međunarodnom pravu je razvijena tek nedavno, uključujući nadležnost Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i Međunarodni krivični sud za Ruandu (ICTR) i u Statutu Međunarodnog krivičnog suda (ICC). Silovanje je jedini zločin seksualnog nasilja izričito priznat od strane Statuta ICTY-a kao zločin protiv čovječnosti. Statut ICTR priznaje silovanje kao zločin protiv čovječnosti i ratni zločin po Članu 3 zajedničkom za sve četiri Ženevske konvencije kao i Dodatnom protokolu II.²⁵

Međutim, sudskom praksom oba Suda ustanovljeno je da, u zavisnosti od okolnosti, silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu biti smatrani ratnim zločinima, zločinima protiv čovječnosti ili genocidom.²⁶

Slučaj Akayesu krivično procesiran od strane ICTR je prvi slučaj u kojem je napravljen pokušaj od strane međunarodnog suda da definiše ove zločine. U ovom slučaju silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja su procesuirani kao genocid. Sudsko vijeće je pronašlo da ti zločini „čine genocid na isti način kao i bilo koja druga djela dok god su bili počinjena sa određenom namjerom da unište, u cijelosti ili djelomično, određenu grupu, ciljano kao takvu.“²⁷ Pri objašnjavanju definicije silovanja ICTR je napomenuo da „se centralni elementi zločina silovanja ne mogu obuhvatiti mehaničkim opisom objekata i dijelova tijela.“²⁸ Radije nego definirajući silovanje samo u uskim, mehaničkim terminima, ICTR je umjesto toga naglasio prirodu situacije u kojoj se silovanje desi tokom oružanog sukoba. Mišljenje Suda je da je silovanje specifičan zločin uključen u širi koncept seksualnog nasilja koje je definirano kao „bilo koji čin seksualne prirode koji je počinjen nad osobom pod okolnostima koje su prisilne. Seksualno nasilje nije ograničeno na fizičku invaziju ljudskog tijela i može uključivati čine koji ne uključuju penetraciju ili čak fizički kontakt.“²⁹

„Prisilne okolnosti“ ogledavaju dokaze u ovom slučaju da, zbog agresivne prirode situacije i prisutnosti naoružanih muškaraca, žrtve nisu u mogućnosti da naprave informirani, slobodan i dobrovoljan izbor o tome da li ili ne da se upuste u seksualnu aktivnost. ICTY je također pokušao da definiše silovanje u nekoliko slučajeva, uključujući Delalić,³⁰ Furundžija,³¹ i

Kunarac.³² Tokom toga se oslanjao na definiciju koju je razvio ICTR u Akayesu slučaju.

U slučaju *Kunarac* silovanje je krivično gonjeno kao zločin protiv čovječnosti, i bilo je definirano kao „seksualna penetracija, bez obzira kako mala: (a) u vaginu ili anus žrtve penisom počinitelja ili bilo kojim drugim predmetom koji počinitelj koristi; ili (b) u usta žrtve penisom počinitelja, gdje se seksualna penetracija desi bez pristanka žrtve.“³³

Sudsko vijeće je identificiralo elemente pristanka koji moraju da budu dani „dobrovoljno, kao rezultat slobodne volje žrtve, a to se procijenjuje u kontekstu datih okolnosti.“³⁴

Optuženi su se usprotivili definiciji datoj od strane Sudske komore tvrdeći da je postojanje žrtvinog istinskog ili kontinuiranog otpora bio osnovni element da se dokaže nedostatak pristanka. U odgovoru, Apelaciono vijeće je zaključilo da „sila ili prijetnja silom pruža jasan dokaz ne pristanka, ali sila nije element per se u silovanju. Sudska komora je naročito htjela da objasni da postoje „drugi faktori (osim sile) koji bi prikazali čin seksualne penetracije nedobrovoljnim i bez pristanka žrtve.“ Uzak fokus na silu ili prijetnju silom bi dopustio počiniocu da izbjegnu odgovornost za seksualne aktivnosti na koje druga strana nije pristala iskorištavajući prisilne okolnosti bez oslanjanja na fizičku silu.“³⁵

Apelaciono vijeće je zaključilo da prisilni elementi prisutni u slučaju onemogućavaju da žrtve naprave slobodan izbor i da izraze svoj valjan pristanak.

2.2 DEFINICIJA PRISTANKA

Diskusije o definiciji silovanja su se također vodile na drugim međunarodnim forumima. Specijalni izvjestitelj UN-a o modernim oblicima ropstva, koji je imao mandat da podnese izvještaj o sistematskom silovanju, seksualnom ropstvu i sličnim praksama tokom oružanih sukoba je definirao silovanje kao: „*Umetanje, pod uvjetima sile, prisile ili prinude, bilo kojeg objekta, uključujući ali ne ograničavajući se na penis u vaginu ili anus žrtve, ili umetanje, pod uvjetima sile, prisile ili prinude penisa u usta žrtve.*“³⁶

„Živjela sam u Srebrenici, zoni zaštićenoj od strane međunarodnih snaga. Svijet zna o Srebrenici, ali niko ne priča o tome šta su nam uradile međunarodne snage. Šta su uradile meni. Oni su isto ratni zločinci!

Čekala sam u redu sa još jednom ženom, čekajući humanitarnu pomoć, nešto hrane. Držala sam svoju bebu u rukama. Holandski vojnik mi je prišao i rekao mi da ga pratim, kako bi mi dao paket sa hranom za bebu. Nisam jela skoro sedmicu dana. Bila sam iscrpljena. Pratila sam ga. Htjela sam da nahranim svoje dijete. Ako bi vam neko prišao, uzeo vas za ruku i rekao vam- molim prati me, imam hrane za tvoje dijete, da li biste vi pošli?

Rekao mi je da čekam u sobi dok mi ne donese paket. Shvatila sam da je zaključao sobu. Nisam mogla izaći. Bila sam tako slaba. Plakala sam i moje dijete je također plakalo. Bila sam zaključana 24 sata. Bilo je vruće i nismo imali ništa da pijemo. I onda je on došao naveče. Ko priča o tome?“

Esma, intervjuirana od strane Amnesty International u Federaciji BiH 2009.g.

Specijalni izvještač je izjavio da „pristanak nije pitanje pravnih ili činjeničnih stvari kada se razmatra komandna odgovornost starijih oficira koji su naredili ili na drugi način omogućili izvršenje zločina kao što je silovanje u situacijama oružanog sukoba.“³⁷

Slijedeći pravnu filozofiju ICTR i ICTY i na osnovu mišljena od strane međunarodnih naučnika i NVO, uključujući Amnesty International, Međunarodni Krivični sud (ICC) je uključio definiciju silovanja i druge oblike seksualnog nasilja kao seksualno ropstvo, nasilnu prostituciju, nasilne trudnoće i prisilne sterilizacije u svoje smjernice Elementata zločina. Prema Elementima zločina, silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu biti zločini protiv čovječnosti ili ratni zločini.

Silovanje kao zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin je definirano kao „penetracija, bez obzira kako mala, bilo kojeg dijela žrtve ili počinitelja sa seksualnim organima, ili analnog ili genitalnog otvora žrtve sa objektom ili drugim dijelom tijela.“³⁸

Kako bi se ispunili elementi zločina, čin mora biti „počinjen silom ili prijetnjom sile ili prisilom, tako da to uzrokuje strah od nasilja, prinude, pritvora, psihološkog tlačenja ili zloupotrebe moći protiv takve osobe ili druge osobe, ili iskorištavanja prisilne okoline, ili ako je invazija počinjena nad osobom koja nije u mogućnosti da da iskren pristanak.“³⁹

Element koji određuje silovanje kao zločin protiv čovječnosti je činjenica da je „počinjeno kao dio široko rasprostranjenog ili sistematskog napada protiv civilne populacije“ i da počinitelj poznaje ovu činjenicu.⁴⁰ Kvalifikacija silovanja kao ratnog zločina daje se zbog izvršenja tokom oružanog sukoba i svjesnosti počinioca o postojanju oružanog sukoba.⁴¹

2.3 BEZ AMNESTIJE

Vijeće sigurnosti UN u svojoj Rezoluciji 1325 i 1820/08 je naglasilo potrebu da se ratni zločini, zločini protiv čovječnosti i genocid, uključujući zločine povezane sa seksualnim nasiljem isključe iz odredbi amnestije. Ove rezolucije također naglašavaju odgovornost svih država da krivično gone ove zločine i da stanu na kraj njihovoj nekažnjivosti.⁴²

U svojoj nedavnoj rezoluciji o seksualnom nasilju nad ženama u oružanom sukobu, Parlamentarna skupština Vijeća Europe je ponovila dvije Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a i pozvala je države članice Vijeća Europe da „*razmotre sankcioniranje zemalja koje nisu voljne da zaštite žene od seksualnog nasilja u oružanim sukobima ili nisu voljne da krivično gone počinitelje.*“⁴³

3. MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD ZA BIVŠU JUGOSLAVIJU

“Svrha osnivanja Međunarodnog suda treba biti izvođenje pred lice pravde počinitelja svih ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti, uključujući silovanje. Oni koji su počinili silovanje, oni koji su ga naredili ili oni u položaju vlasti koji su propustili da ga spriječe trebaju biti dovedeni pred lice pravde.”⁴⁴

Ideja za Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) predložena je u izvještaju od strane Tadeusza Mazowieckieg, Specijalnog izvijestitelja UN-ove Komisije za ljudska prava u februaru 1993.g. Nakon ovog izvještaja uslijedila je detaljna studija grupe eksperata koja je imala kao temu široko rasprostranjenu praksu silovanja tokom rata.⁴⁵

Kao rezultat ovih izvještaja kao i pritiska međunarodnog ženskog pokreta, Vijeće Sigurnosti UN-a, u svojim rezolucijama 808/1993 i 827/1993 odlučilo je da osnuje ICTY.⁴⁶ Cilj ICTY je bio da pruži doprinos obnavljanju i održavanju međunarodnog mira i sigurnosti kroz administraciju pravde.⁴⁷

Dana 7. novembra 1994.g. ICTY je izdao prvu optužnicu protiv Dragana Nikolića, komandira logora Sušica u BiH za zločine počinjene protiv nesrba 1992. godine. Prvo suđenje je počelo 7. maja 1996.g. protiv Duška Tadića, bosanskog Srbina optuženog za zločine počinjene tokom 1992.g. u logoru Omarska gdje su hiljade bosanskih muslimana i hrvatskih civila bili zarobljeni.

Mnoge prominentne odvjetnice su pridonijele radu ICTY. Sud je imao žene sudije (npr. Navanethem Pillay, trenutno Visoki povjerenik UN-a za ljudska prava), tužiteljice (npr. Carla del Ponte i Louise Arbour, bivša Visoka povjerenica UN-a za ljudska prava) te članove osoblja. U pravilima o postupku i dokazima izričito se navodi da „će se preduzeti posebna pažnja pri postavljanju osoblja, upošljavanju kvalificiranih žena“ u Odjelu žrtava i svjedoka ICTY.⁴⁸ Prvi Glavni tužilac ICTY Richard Goldstone, stvorio je posebnu jedinicu koja se bavi optužbama u vezi sa rodnim pitanjem.⁴⁹

Od jula 2009.g. ICTY je zaključio procese u 86 slučajeva protiv 120 optuženih. Osamnaest slučajeva protiv 41 optuženog je u vrijeme pisanja izvještaja još u toku. Dva optuženika Ratko Mladić i Goran Hadžić su još na slobodi.⁵⁰

Godine 2003.g. Vijeće sigurnosti je usvojilo Rezoluciju 1503 koja poziva ICTY da „preduzme sve moguće mjere da (...) završi sve sudske aktivnosti u prvoj instanci do kraja 2008.g. i da završi sa svojim radom u 2010. g.“ Od tada se implementacija Strategije završetka rada redovno pregleda i od Suda se sada očekuje da završi sva suđenja koja su u toku, uključujući žalbe do 2012.g. U svojim naporima da implementira strategiju završetka rada, ICTY se fokusirao na krivično gonjenje slučajeva protiv onih na višim rukovodećim položajima.

Trinaest drugih slučajeva je upućeno ili prebačeno nacionalnim sudovima u BiH, Hrvatskoj i Srbiji.

3.1 KRIVIČNO GONJENJE ZLOČINA SEKSUALNOG NASILJA

Od svog osnivanja ICTY je podigao optužnice i završio 18 slučajeva koji uključuju optužbe zbog silovanja i druge oblike seksualnog nasilja povezanih sa ratom u BiH.⁵¹ Ove optužbe su također uključene u neke od slučajeva koji su u toku.

Kroz svoju jurisdikciju u ovim i drugim slučajevima ICTY je pridonio razvoju međunarodnog krivičnog zakona povezanog sa silovanjem i drugim oblicima seksualnog nasilja. U presudama u slučajevima kao što su *Delalić i ostali*⁵², *Furundžija*⁵³ i *Kunarac i ostali*⁵⁴, ICTY je definirao silovanje kao zločin po međunarodnom zakonu i ustanovio da, u zavisnosti od okolnosti u kojima se desilo, može biti krivično gonjeno kao ratni zločin, zločin protiv čovječnosti ili genocid. Ove presude Suda su također razradile pitanja slobodno danog pristanka izražavajući seksualnu autonomiju i „prisilne okolnosti“ dalje definirajući te elemente zločina.⁵⁵

Unatoč ovim uspjesima, Amnesty International smatra da postoje neke nedorečenosti u načinu na koji je je ICTY oslovio ratne zločine seksualnog nasilja. Po mišljenju Amnesty International i drugih, neki od njih proistječu iz ICTY Strategije o završetku rada a drugi proistječu iz manjka prethodne jurisprudencije i prakse u vezi sa krivičnim gonjenjem u ovoj kategoriji zločina po međunarodnom pravu.⁵⁶

Amnesty International je zabrinut da su, od oglašavanja Strategije o završetku rada 2003.g., u nekim slučajevima određene tačke optužnica umanjene kako bi se brže završilo suđenje slučajeva. Na primjer, optužbe povezane sa zločinima seksualnog nasilja su isključene iz nekih optužnica. Isključenje tih optužbi je rezultiralo nedostatkom pristupa pravdi za osobe koje su preživjele ove zločine i nekažnjivošću odgovornih za njihovo izvršenje.

Na primjer, u slučaju Milana i Sredoja Lukića, optuženih za ratne zločine počinjene oko Višegrada, navodi vezani za njihovo učešće u silovanju i seksualnom ropstvu u hotelu Vilina Vlas nisu uključeni u optužnicu.⁵⁷ Međutim, vjerodostojni dokazi o otmici mladih žena koje su kasnije držane i bile podvrgnute silovanju i drugim zločinima seksualnog nasilja u hotelu Vilina Vlas kod Višegrada prikupljeni su od strane Suda i Državnog suda BiH što ukazuje na navodnu odgovornost rođaka Lukić za silovanje i druge zločine seksualnog nasilja. Jedan broj nevladinih organizacija je također dokumentirao svjedočenja žrtava koje navode da su bile silovane od strane članova paravojnih grupa pod komandom Milana Lukića. Amnesty International je 1993.g. dokumentirao dva slučaja u kojem su djevojke izjavile da su bile silovane u hotelu Vilina Vlas, navodno od strane pripadnika Bijelih orlova koji su bili pod komandom Milana Lukića.

Ured Tužilaštva, pod vođstvom Carle Del Ponte, je izrazio interes za mijenjanje početne optužnice u ovom slučaju tako što bi uključili optužbe vezane za seksualno nasilje i dan im je rok do novembra 2007.g. da pripreme novu optužnicu. Međutim, nova optužnica nije predana do roka, tobože zbog potrebe da se ubrza proces istraga u skladu sa Strategijom o završetku rada.⁵⁸ U junu 2008.g. nakon odlaska Carle del Ponte, novi Glavni tužilac Serge Brammertz je tražio od Suda da izmjeni optužnicu, iako je vremenski okvir za takvo nešto davno bio prošao. Zahtjev je odbijen od Sudske komore u julu 2008.g.⁵⁹ Ovo je uzrokovalo razočarenje od strane jednog dijela udruženja preživjelih koji su osjećali da su njihova

svjedočanstva ignorirana i da njihova patnja nije priznata.⁶⁰

Amnesty International dijeli duboko nezadovoljstvo koje su izrazila udruženja preživjelih u vezi sa izbacivanjem optužbi povezanih sa zločinima seksualnog nasilja u optužnici Lukić i Lukić. ⁶¹ Organizacija također dijeli zabrinutost zbog činjenice da optužbe povezane sa silovanjem u prvobitnoj optužnici protiv Radovana Karadžića nisu bile uključene na sveobuhvatan način.⁶²

Amnesty International je u brojnim prilikama izrazio svoju zabrinutost u vezi sa Strategijom o završetku rada ICTY i ostaje zabrinut da zbog pritiska od strane Vijeća sigurnosti UN-a na ICTY da završi slučajeve u nerazumnom vremenskom okviru to može dovesti do ispuštanja optužbi za seksualno nasilje u najnovijim slučajevima.⁶³

Amnesty International primjećuje da se, nakon završetka slučaja protiv Milana i Sredoja Lukića u ICTY, optužbe za ratne zločine još mogu podnijeti od strane domaćeg sudstva u Bosni i Hercegovini. Organizacija smatra da dokazi koji su već prikupljeni tokom istrage od strane ICTY treba da budu dostavljeni Državnom tužiocu Bosne i Hercegovine.

Amnesty International poziva Državnog tužioca Bosne i Hercegovine da otvori istragu o značajnom broju navoda protiv Milana i Sredoja Lukića vezanih za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti počinjene u višegradskoj oblasti.

3.2 NEDOSTATAK PODRŠKE ZA PREŽIVJELE

„Ljudi kažu da treba to da izbacimo iz sebe, da treba da izrazimo svoju bol. Nije to tako lako. Nemoguće je zaboraviti. Već sam tri godine na terapiji. Da nije bilo psihološke podrške i lijekova, ja ne bih bila živa. Prije ove terapije sam se osjećala kao mrtva. Krila sam stid i poniženje. Sva ta loša osjećanja sam čuvala u sebi, ali nisu nestajala.

Ne mogu da spavam bez tableta. Još se lako uznemirim kad ljudi spomenu rat. Slika, uspomena, TV reklama može biti iskra. Ne mogu da to podnesem. Ne mogu da se s tim suočavam sama. Moram da bježim od djece da se ne bih izdirala na njih. Ne želim da moji problemi utječu na njih. Treba mi pomoć!“ Selma, intervjuirana u Federaciji BiH u martu 2009.g.

Za razliku od stalnog Međunarodnog krivičnog suda (ICC) ustanovljenog 2002.g., Statut i pravila ICTY pružaju malo, osim što krivično gone osumnjičene, da implementiraju prava žrtava i preživjelih pod svojom nadležnošću na pravni lijek, i prava da se sazna istina o zločinima i prava na punu i efektivnu odštetu. Preživjeli mogu samo učestvovati u ICTY suđenjima koja se održavaju u Hagu ako su izabrani da budu svjedoci, gdje, pred ICC preživjeli mogu biti predstavljeni tokom suđenja i, gdje god su njihovi lični interesi ugroženi, mogu predstaviti svoje poglede i zabrinutost ako to Sud smatra prikladnim i ne prejudicira prava optuženog. Štaviše, gdje ICC Status omogućava članom 75 da Sud može narediti odštetu žrtava na štetu osuđene osobe, ICTY Statut ne daje mogućnost da Sud odredi odštetu za žrtve i preživjele. Ovo pitanje je bilo pregledano od strane sudija 2000. g. koji su zaključili da „niti je preporučivo a niti prikladno da Sud bude u posjedu takvih ovlasti, posebno zato što bi ovo dovelo do značajnog povećanja radnog obima Komora i dalje bi povećalo dužinu i kompleksnost suđenja.“⁶⁴

Ograničena uloga za preživjele pred ICTY kao svjedoka kao i činjenica da se suđenja vrše

skoro dvije hiljade kilometara daleko značilo je da su žrtve imale problema da se uključe u rad ICTY. Ti preživjeli koji su bili svjedoci u suđenjima i NVO koje su im pružale podršku sa kojima je Amnesty International razgovarao, izrazili su brojne zabrinutosti o svojim iskustvima.

Kada je ICTY počeo svoj rad nije postojao nikakav prethodni model za podršku svjedoka i žrtava u slučaju ratnih zločina seksualnog nasilja pred međunarodnim sudovima. Pravila Suda sadrže mjere zaštite za žrtve seksualnog nasilja koji se pojavljuju kao svjedoci, uključujući zabranu dokaza o prethodnoj i kasnijoj seksualnoj aktivnosti i pravila o dokazima o pristanku, što ima za cilj da se izbjegne uznemiravajuća praksa u mnogim nacionalnim pravnim sistemima gdje se sudi djelima preživjelog a ne optuženog. Međutim, osim ovih određenih mjera zaštite, u praksi postoji ozbiljna zabrinutost o nivou podrške koja se nudi preživjelima koji se pojavljuju kao svjedoci.

Odgovornost za procjenu i pružanje podrške svjedocima, uključujući savjetovanje, povjereno je Odjelu za žrtve i svjedoke ICTY- prvoj jedinici takve vrste u međunarodnom pravnom sistemu- koju je osnovao ICTY registrar.⁶⁵ Međutim, Statut Suda kao i Pravila o dokazima i proceduri ne definiraju određene mjere podrške dostupne svjedocima. Stoga ICTY razvija svoju politiku o pružanju podrške svjedocima i žrtvama kako slučajevi napreduju.

Jedna od najvećih briga koje su identificirali i preživjeli i NVO unutar sistema podrške jeste da ICTY nije uspio da se pozabavi dugoročnim psihološkim, socijalnim i ekonomskim potrebama osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja.⁶⁶ Mnogi preživjeli su rekli Amnesty International-u da su se složili da budu svjedoci kao rezultat svoje odlučnosti da vide da su odgovorni za zločine počinjene nad njima dovedeni pred lice pravde, riskirajući svoju ličnu sigurnost i izlažući se ponovnim traumama, samo da bi po okončanju suđenja otkrili da je sva podrška koja im je pružana prekinuta unatoč njihovoj daljoj potrebi za podrškom i zaštitom. U odsustvu podrške koju pruža ICTY kao i BiH vlasti, jaz je ispunjen od strane lokalnih NVO.

U očima osoba koje su preživjele seksualno nasilje i koje su učestvovalе u slučajevima kao svjedoci, u očima NVO-a koje ih podržavaju, ICTY je propustio da u potpunosti prepozna potrebe preživjelih i pokazao je malo razumijevanja za njihove lične situacije. Na primjer, uposlenica NVO Medica Zenica, koja pruža psihološku podršku žrtvama seksualnog nasilja koje su pristale da budu svjedoci i koja ih priprema za svjedočenje u ICTY rekla je Amnesty International-u da je Sud na početku propustio da pruži adekvatnu finansijsku podršku svjedocima. Kao rezultat toga neki svjedoci nisu bili voljni da svjedoče u ICTY jer su se stidjeli svog siromaštva: mnogi od njih nisu mogli da priušte prikladnu odjeću, toaletni pribor ili prtljagu koja im je bila potrebna kako bi putovali u Nizozemsku da daju svoja svjedočenja.⁶⁷

Direktorica Vive Žene, NVO koja radi od 1994.g. i podržava žene koje su preživjele seksualno nasilje, rekla je da je bila iznenađena kada je otkrila da joj je kao sudskom ekspertu bio dan bolji standard smještaja u Hagu nego svjedocima Suda kojima je pružala podršku.⁶⁸

Pored toga, kako je gore navedeno, odredbe za kompenzaciju žrtvama nisu bile uključene u mandat osnivanja Suda. Jedina odredba povezana sa kompenzacijom je Pravilo 106 Pravila dokaza i procedura koja dozvoljava korištenje ICTY presuda u kompenzacijskim procesima

pred domaćim sudovima.⁶⁹

Amnesty International nema svoje mišljenje o osudama osim da su naložene kazne u skladu sa onima postavljenim zakonom, razmjerno ozbiljnosti zločina i ne dozvoljavaju korištenje smrtne kazne. Međutim, u očima mnogih žrtava i svjedoka nasljeđe ICTY je zasjenjeno presudama za koje se smatra da su preniske u mnogim slučajevima. Neke žene koje su svjedočile u ICTY su rekle Amnesty International-u da su osjećale da su njihovi napori i posljedice koje je imalo ponovno otvaranje trauma na njih tokom procesa svjedočenja bili preveliki a ishod suđenja previše razočaravajući. Neke su rekle da ne bi svjedočile da su znale ishod suđenja.⁷⁰ Na primjer, mnoge preživjele smatraju da su kazne određene u slučaju *Kunarac i drugi* previše blage. Nakon žalbe Dragoljub Kunarac je osuđen na 28 godina zatvora a Radimir Kovač i Zoran Vuković na po 20 i 12 godina. U intervjuu sa novinama The Guardian, Nezira Zlota, iz Asocijacije bivših zatvorenika koncentracionih logora je izrazila svoje razočarenje rekavši: „mi smo šokirani presudom. Pravda nije zadovoljena, jer su njih trojica primili minimalnu kaznu za ono što su uradili.“⁷¹ U slučaju *Kvočka i drugi* u vezi ratnih zločina, uključujući silovanje počinjeno u logoru Omarska, preživjeli su izrazili gnjev zbog činjenice da su tri počinioca dobili kaznu zatvora između pet i sedam godina.⁷²

Dragoljub Kunarac, Radimir Kovač i Zoran Vuković su bili vojnici Vojske bosanskih Srba. Osuđeni su za optužbe vezane za silovanja i druge ratne zločine seksualnog nasilja, uključujući seksualno porobljavanje, počinjeno u Foči između aprila 1992.g. i februara 1993.g. Bili su osuđeni kao odgovorni za, između ostalog, zadržavanje bosanskih muslimanskih žena i djevojčica u pritvoru, kao i zarobljavanje istih u kuće i privatne apartmane u svrhu seksualnog iskorištavanja. Neke od žrtava su imale samo 14 godina u vrijeme zločina. Jedan od logora za silovanje je bio takozvana „Karamanova kuća“; djevojke držane tamo su bile neprestano seksualno i fizički zlostavljane.

Optuženi su tretirali neke svoje žrtve kao svoje „vlasništvo.“ Na primjer, Radimir Kovač je zarobio četiri djevojčice u svojem stanu i pozvao je druge vojnike da dođu i da ih siluju. Prodao je tri od njih drugim vojnicima za između 200 DM i 500 DM svaku.

Mnoge od žena su bile podvrgnute grupnom silovanju kao i drugim oblicima mučenja i natjerane da služe optužene i obavljaju kućne dužnosti.

Tri optužena muškarca su osuđena da su počinili zločine protiv čovječnosti i ratne zločine i osuđeni su u junu 2002: Dragoljub Kunarac je osuđen na 28 godina zatvora; Radimir Kovač je primio kaznu od 20 godina zatvora a Zoran Vuković je osuđen na 12 godina zatvora.

Po mišljenju nekih preživjelih i NVO-a u BiH, osude izrečene od strane ICTY u slučajevima ratnih zločina onim optuženima koji su se izjasnili krivim nisu bile dosljedne sa idejom kazne jer su bile preblage da bi imale preventivni karakter. Smatra se da su kazne više ličile amnestiji, jer osobe koje su se izjasnile krivim često nisu pokazivale istinsko kajanje.⁷³

3.3 KRAJ ODGOVORNOSTI

Od svog osnivanja, ICTY-u nije bila namjena da bude isključiva institucija odgovorna za krivično gonjenje ratnih zločina počinjenih tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji. Statut ICTY jasno kaže da će Sud i nacionalni sudovi imati istovremenu nadležnost da krivično gone osobe za ozbiljna narušavanja međunarodnog humanitarnog prava počinjenog na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991.g.⁷⁴ Do vremena kada ICTY završi sa slučajevima koji su

18 Čija pravda?
Žene Bosne i Hercegovine još čekaju

u toku, uključujući slučajeve protiv dva optužena koji su još na slobodi, bit će završena suđenja za 163 optužena u 104 slučaja.

Ograničen broj slučajeva koji se odnose na ratne zločine počinjene tokom rata u BiH krivično su gonjeni u trećim zemljama, gdje su optuženi emigrirali tokom ili poslije rata.⁷⁵

Stoga, glavna odgovornost za donošenje pravde odgovornim za kršenja ljudskih prava tokom rata, uključujući silovanja i druge zločine seksualnog nasilja leži na pravnom sistemu BiH.

4. KRIVIČNA GONJENJA U BOSNI I HERCEGOVINI

“Ne znam da li je moguće da se kazni taj zločin. Da li pravda uopće postoji?! Dragi Bože nadam se da postoji! Možda negdje ali ne ovdje u Bosni! Ne ovdje! Ovdje uopće nema pravde!”- **Bakira, Intervjuirana od Amnesty International u Federaciji BiH, mart 2009.g.**

Amnesty International je zabrinut što je tokom proteklih 13 godina postignut mali napredak u domaćim sudovima u BiH u krivičnom gonjenju osoba odgovornih za ratne zločine koji su se desili tokom oružanog sukoba uključujući slučajeve silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja. Uprkos nekim nedavnim naporima, nekažnjivost još uvijek prevladava i većina odgovornih nije dovedena pred lice pravde.

Kao rezultat administrativne organizacije zemlje, krivično gonjenje ratnih zločina može se obaviti pred 10 kantonalnih sudova u FBiH, pet okružnih sudova u RS i Osnovnim sudom u Distriktu Brčko. U martu 2005.g. kada je osnovan WCC pri Državnom sudu Bosne i Hercegovine, krivična gonjenja su također započeta na državnom nivou. Ovo je rezultiralo postojanjem 13 nadležnosti u BiH odgovornih za krivično gonjenje ratnih zločina sa Državnim sudom koji ima glavnu ulogu.

Amnesty International primjećuje da postoje mnoge značajne razlike između tih nadležnosti u zakonodavstvu vezano za ratne zločine, koje u mnogim slučajevima rezultiraju različitim pravnim definicijama istog zločina, uključujući silovanje i nedosljednosti u izrečenim kaznama. Organizacija je zabrinuta da nedostatak dosljednosti u podršci i zaštiti svjedoka može rezultirati diskriminacijom protiv žena koje traže pristup pravdi.

Organizacija primjećuje da se, širom BiH, krivična gonjenja vrše u pravnom sistemu koji ima nedovoljne resurse i veliki zaostatak neriješenih slučajeva, koji iznose skoro 2 miliona.⁷⁶ Od ovog zaostatka, 160 000 su neriješeni krivični slučajevi; od njih procijenjeno je da ima između 6 000 i 16000 neriješenih slučajeva ratnih zločina, na različitim stadijima procesiranja, registriranih u svih 14 nadležnosti u zemlji.⁷⁷ Statistike o tome koliko neriješenih slučajeva je povezano sa silovanjem i drugim ratnim zločinima seksualnog nasilja nisu dostupne i nikada nisu prikupljene od strane vlasti.⁷⁸

4.1 KRIVIČNO GONJENJE RATNIH ZLOČINA UKOMORI ZA RATNE ZLOČINE

WCC je osnovan pri Državnom sudu u martu 2005.g. po Zakonu o Sudu Bosne i Hercegovine, sa ciljem povećavanja kapaciteta sudstva u BiH da istražuje i krivično goni slučajeve ratnih zločina.⁷⁹ Stvaranje WCC u to vrijeme je bilo posebno važno u pogledu implementacije Strategije o završetku ICTY, čija je početna namjera bila da završi rad ICTY do 2010.g.

Specijalni odjel za ratne zločine Tužilaštva je osnovan Zakonom o Tužilaštvu Bosne i Hercegovine.⁸⁰

Od svog stvaranja, WCC uključuje domaće i međunarodne sudije i tužioce. Nakon osnivanja

WCC uslijedio je detaljan plan kojim bi postepeno došlo do transformiranja iz takozvane 'hibridne' institucije, sa domaćim i međunarodnim osobljem, u potpuni nacionalni sud (bez međunarodnih sudija i tužioca) do kraja 2009.g. Nedavne diskusije međutim navode da bi ovaj period mogao biti produžen, sa međunarodnim sudijama koji će biti samo u apelacionim vijećima i sa ograničenim učešćem međunarodnih tužilaca.⁸¹

Odgovornost za imenovanje sudija i tužilaca u Državnom sudu leži na Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine. U WCC sudsko vijeće i apelaciono vijeće podjednako su sastavljeni od tri sudije; dva od tri sudije su BiH građani i jedan je iz međunarodne zajednice. Grupa nacionalnih sudija imenovanih u WCC oslikavaju etnički sastav zemlje kakav je bio po popisu 1991.g. U aprilu 2009.g. bilo je 17 Bošnjaka, 15 Srba i sedam Hrvata sudija u Državnom sudu kao i dvojica sudija koji su predstavljali „ostale“.⁸² Državni sud ima devet ne-nacionalnih sudija.⁸³

U Specijalnom odjelu za ratne zločine državnog Tužilaštva postoji 19 zaposlenih tužilaca, od kojih su pet 'međunarodni', uključujući Rukovodioca Odjela.

4.1.1 NADLEŽNOST ODJELA ZA RATNE ZLOČINE

WCC presuđuje u slučajevima ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida, kako je postavljeno u BiH Krivičnom zakoniku koji je stupio na snagu 2003.g. Kod donošenja presuda u ovim slučajevima, WCC se poziva na pravnu filozofiju ICTY i drugih međunarodnih sudova te njihovo bavljenje kršenjima međunarodnog krivičnog i humanitarnog zakona.

Do jula 2009.g. WCC je završio 33 slučaja sa završnom presudom od kojih su 12 uključivali optužbe povezane sa ratnim zločinom seksualnog nasilja. Postoji 57 slučajeva ratnih zločina koji su u toku. Petnaest od tih slučajeva su povezani sa ratnim zločinima seksualnog nasilja.⁸⁴

Slučajevi za krivično gonjenje mogu doći u WCC iz slijedećih izvora:

1. Iz ICTY

Neki slučajevi su ustupljeni BiH sudstvu u skladu s Pravilom 11 bis ICTY; u ovim slučajevima optužnica je izdana od strane ICTY. Drugi slučajevi proslijeđeni domaćim sudovima od strane ICTY uključuju slučajeve u kojima su istrage započete ali nisu završene od strane ICTY Tužioca, i daljnje istrage su potrebne od strane BiH Državnog Tužilaštva.

Optužnica protiv Radovana Stankovića proslijeđena je WCC iz ICTY. Radovan Stanković je bio uhapšen u julu 2002. i prebačen u pritvor ICTY. ICTY je proslijeđio slučaj Sudu BiH dana 1. septembra 2005.g. i optuženi je prebačen iz pritvora u Hagu u pritvor u BiH kasnije tog mjeseca.

Prema presudi, Radovan Stanković, koji je bio član Armije bosanskih Srba tokom rata, proglašen je odgovornim zajedno sa drugim osobama za postavljanje nezakonitog zatvorskeg centra za žene u Foči u augustu 1992.g. Poznata kao „Karamanova kuća“ također je bila poznata među vojnicima bosanskih Srba kao „Bordel“. Najmanje devet žena- većina njih maloljetnih- držane su tamo. Jedna od njih je imala 12 godina u to vrijeme. Radovan Stanković je polagao pravo na jednu od zatvorenica kao na svoje „vlasništvo“, primoravajući je da ima seksualni odnos sa njim svake noći tokom perioda od nekoliko mjeseci. To je uključivalo vaginalni, oralni i analni seks, često u prisutnosti drugih. Prema presudi, jednom prilikom, silovao je djevojčicinu sestru (koja je

imala manje od 18 godina) u njenoj prisutnosti. Također je primoravao djevojku da pije alkohol.

Kako je ustanovljeno presudom, Radovan Stanković je također poticao druge vojnike da siluju i zlostavljaju zatvorenice i dovodio je neke osobe u zatvorski centar dodjeljujući im žene za silovanje. Tokom njihovog zatvora u „Karamanovoj kući“ žene su bile primorane da kuhaju, čiste, peru uniforme i kupaju vojnike. Također su ih tukli i zvali pogrdnim imenima.

Dana 14. novembra 2006.g. Radovan Stanković je osuđen za zločine protiv čovječnosti, uključujući silovanje i osuđen je na 16 godina zatvora od strane sudskog vijeća. Tokom žalbe, presuda je potvrđena, ali je kazna povećana na 20 godina zatvora.

2. Iz entitetskih sudova

Slučajevi započeti u entitetima prije marta 2003.g. kada je novi Krivični zakon BiH stupio na snagu. Ove slučajeve pregleda WCC i donosi se odluka da li WCC treba da izvrši krivično gonjenje ili slučaj može biti vraćen natrag entitetskim sudovima.

Slučaj Bobana Šimića je započet od strane Kantonalnog suda Goražde (FBiH) u aprilu 2003.g. U januaru 2005.g. slučaj je prebačen u Okružni sud u Istočnom Sarajevu (RS) kada se optuženi predao nadležnom Tužilaštvu. Dana 13. maja 2005.g. slučaj je preuzet od strane WCC.

Prema optužnici:

Boban Šimšić je bio čuvar u Osnovnoj školi Hasan Veletovac u Višegradu u junu 1992.g gdje su pripadnici Armije bosanskih Srba zatvorili Bošnjake iz okoline. Neki zatvorenici su u početku mislili da će ih Boban Šimšić spasiti jer su bili njegove komšije i poznavali su ga od školskih dana.

Prema presudi:

Pronađen je krivim za izdvajanje djevojaka i mladih žena koje su bile zatvorene u školi i za učestvovanje mnogo puta u njihovom silovanju.

Nakon što bi ih Boban Šimšić izdvojio, žene i djevojke su odvedene na različita mjesta od strane drugih članova Armije bosanskih Srba koji su ih silovali. Jedna žena je bila odvedena uprkos činjenici da je imala devetomjesečnu bebu sa sobom. Presuda je zaključila da ju je Boban Šimšić silovao i naredio joj da nikome ne kaže šta se desilo, prijeteći da će ubiti i nju i njenu bebu. Žene zatvorene u školi bile su predmetom ekstremnog fizičkog i verbalnog zlostavljanja tokom silovanja. Počinitelji su se često smijali ženama, udarali ih i tukli.

Dana 11. jula 2006.g., Boban Šimšić je osuđen za počinjene zločine protiv čovječnosti, uključujući silovanje i osuđen je na 5 godina zatvora od strane sudskog vijeća. Pri žalbi, presuda je podržana, ali je kazna produžena na 14 godina zatvora.

3. Iz ureda Državnog Tužilaštva

To su slučajevi koje je ured Državnog Tužilaštva počeo da istražuje u martu 2003.g. kada je Krivični zakonik BiH stupio na snagu i kada su entiteti uklonili odredbe vezane za ratne

zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid iz njihovih Krivičnih zakonika.

Prema optužnici:

Tokom rata Zrinko Pinčić je bio član HVO-a (Hrvatsko vijeće obrane). Između novembra 1992.g. i marta 1993. posjetio je kuću u Donjem Selu, gdje su srpski civili bili nezakonito zatočeni i više puta je silovao jednu ženu. Nekoliko puta tokom tog perioda izveo bi ženu iz sobe gdje su drugi civili bili zatvoreni i prisilio bi je da ima seksualni odnos sa njim. Držao je pušku pored kreveta i prijetio joj je da će dovesti još 15 drugih vojnika da siluju nju i ostale zatočenike ako ga odbije.

Dana 28. novembra 2008.g. sudsko vijeće je osudilo Zrinka Pinčića za ratne zločine protiv civila, uključujući silovanje i osudilo ga na devet godina zatvora.

4.1.2 DEFINICIJA RATNIH ZLOČINA SEKSUALNOG NASILJA NEDOSLJEDNA SA MEĐUNARODNIM ZAKONOM

Ratni zločini, zločini protiv čovječnosti i genocid su definirani u poglavlju XVII Krivičnog zakona BiH pod naslovom *Zločini protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom*. Zločini seksualnog nasilja kao zločini protiv čovječnosti su definirani Krivičnim zakonom kao „prisiljavanje drugog lica upotrebom sile ili prijetnje direktnim napadom na njegov život ili tijelo ili na život ili tijelo njemu bliskog lica, na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja“⁸⁵

Prema Krivičnom zakonu, kako bi činili zločine protiv čovječnosti takvi zločini moraju biti dio: „širokog ili sistematičnog napada usmjerenog protiv bilo kojeg civilnog stanovništva.“⁸⁶

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja kao ratni zločini protiv civilnog stanovništva su definirani na sličan način u Članu 173 Krivičnog zakona, osim da takvi čini ne moraju biti dio širokog ili sistematskog napada.

Amnesty International je primijetio sa zabrinutošću da definicija seksualnog nasilja u Krivičnom zakonu BiH nije dosljedna sa definicijom takvih zločina po međunarodnim standardima i pravnom sistemu međunarodnih sudova, kao što je izloženo u Poglavlju 2 ovog izvještaja.

Kako je ustanovljeno brojnim presudama ICTY a posebno presudom Apelacionog vijeća u slučaju Kunarac, korištenje sile ili prijetnja silom ne treba da bude jedini dostupni način da se ustanovi da silovanje ili drugi seksualni čin nije bio s pristankom.⁸⁷ Pravna filozofija međunarodnih sudova preferira ideju “prisilnih okolnosti” kao i direktnu silu ili prijetnju silom kao element silovanja.⁸⁸ Ovaj pristup je također preuzelo Sudsko vijeće ICTR u *Akayesu* Sudskom vijeću; presuda kaže da: „prisilne okolnosti ne moraju da budu dokazane pokazivanjem fizičke sile. Prijetnje, zaplašivanje, iznuđivanje i drugi oblici prinuda koji se zasnivaju na strahu ili očaju mogu činiti prisilu, i prisila može biti nerazdvojiva pod određenim okolnostima, kao što je oružani sukob.“⁸⁹

Primjerenost ovog zaključivanja u kontekstu rata u Bosni i Hercegovini je bila potvrđena od strane Sudskog vijeća ICTY u njihovoj presudi u slučaju Delalić.⁹⁰

Amnesty International preporučuje izmjenu Krivičnog zakona BiH, na način koji je u skladu sa pravnom filozofijom međunarodnih sudova u slučajevima ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti i genocidu uključujući seksualno nasilje. Do vremena dok se zakon ne promijeni, organizacija preporučuje da sudije koje sude u slučajevima ratnih zločina u WCC i u entitetskim sudovima uzmu u razmatranje relevantnu pravnu filozofiju međunarodnih sudova i međunarodnih standarda kada tumače odredbe Krivičnog zakona BiH.

4.1.3 KRIVIČNO GONJENJE SLUČAJEVA RATNIH ZLOČINA SEKSUALNOG NASILJA

Od jula 2009.g. Državni Sud Bosne i Hercegovine je donio konačne presude u 12 slučajeva protiv 15 optuženih povezanih sa ratnim zločinima seksualnog nasilja.⁹¹ Dvanaest od tih optuženih su bili osuđeni a tri su oslobođena.⁹² Jedno suđenje je završilo sa pregovorom između optuženog i ureda tužilaštva što je Sud odobrio.⁹³ Izrečene kazne su u obimu između šest i 34 godine zatvora.⁹⁴

Većina slučajeva povezanih sa zločinima seksualnog nasilja u kojima je WCC izrekao konačnu presudu su ili bili slučajevi koji su direktno prebačeni u BiH sudstvo iz ICTY po Pravilu 11bis⁹⁵ ili slučajevi koji su se oslanjali na istražni posao koji je već bio urađen od strane ICTY. Ovi slučajevi su bili vezani, uglavnom, sa kršenjima međunarodnog humanitarnog prava od strane članova Armije bosanskih Srba u Istočnoj Bosni, uključujući Foču i Višegrad, kao i logore Kareterm i Omarska.⁹⁶

Slučaj protiv Željka Mejakića, Momčila Grubana i Duška Kneževića je proslijeđen Državnom Sudu iz ICTY; Državni sud je potvrdio optužnicu u julu 2006.g. Bili su optuženi za zlostavljanje i progon nesrpskih civila koji su bili sistematski nezakonito hapšeni i vođeni u objekte logora Omarska, Keraterm i Trnopolje.

Željko Mejakić je bio šef sigurnosti i de facto komandir logora Omarska, koji je nadzirao i bio odgovoran za tri smjene čuvara i imao efektivnu kontrolu nad poslom i ponašanjem svih čuvara logora i drugih osoba koje su tamo radile.

Silovanje i drugi oblici seksualnog iskorištavanja zatvorenika su bili počinjeni u logoru Omarska od strane osoba nad kojima je Željko Mejakić imao efektivnu kontrolu, uključujući seksualno iskorištavanje bezbroj puta od strane čuvara logora.

Momčilo Gruban je bio komandir jedne od tri smjene čuvara u logoru Omarska. Silovanje i drugi oblici seksualnog iskorištavanja zatvorenika su bili počinjeni od osoba van smjene koja je bila pod komandom Momčila Grubana ali u okolnostima sistema zlostavljanja i progona u logoru u kojem je on učestvovao.

Duško Knežević nije imao službeni položaj u logoru Omarska ali je u njega ušao svojevrijedno gdje je učestvovao u ubijanju i premlaćivanju zatvorenika. Ove aktivnosti su pridonijele funkcioniranju logorskog sistema zlostavljanja i progona zatvorenika kroz razne oblike fizičkog, mentalnog i seksualnog nasilja. Silovanje i drugi oblici seksualnog iskorištavanja zatvorenika su bili direktno počinjeni od strane drugih osoba a ne od Duška Kneževića, ali u okolnostima opisanog sistema zlostavljanja i progona.

Dana 30. maja 2008.g. Sud je presudio da je Željko Mejakić kriv za zločine protiv čovječnosti i osudio ga na 21 godinu zatvora. Momčilo Gruban je također proglašen krivim za zločine protiv čovječnosti i osuđen je na 11 godina zatvora. Duško Knežević koji je proglašen krivim za isti zločin osuđen je na 31 godinu zatvora. Po apelu Sud je potvrdio presude za Željka Mejakića i Duška Kneževića, dok je kazna za Momčila Grubana smanjena na sedam godina zatvora.

4.1.3.1 Pravna filozofija WCC

Amnesty International smatra da postoje neki pozitivni aspekti u načinu na koji je WCC radio na slučajevima silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja počinjenog u kontekstu sukoba. Na primjer, u slučaju Janković, koji je jedan od prvih slučajeva ove vrste pred WCC, komora je ustanovila, u skladu sa pravnom filozofijom ICTY, da dokazivanje svjedočanstava svjedoka u slučajevima povezanim sa seksualnim nasiljem nije potrebno.⁹⁷ Ova praksa je sprovedena u nekoliko drugih sličnih slučajeva.

Prema presudi Gojko Janković tokom rata je bio vođa vojne jedinice u Fočanskoj brigadi Armije bosanskih Srba.

U julu 1992.g. zajedno sa drugim vojnicima iz jedinice, odvojio je nekoliko žena i djevojaka iz grupe civila u oblasti Buk Bijele. Žene i djevojke su prvo ispitivane od strane Gojka Jankovića i drugog vojnika. Jedna od žena je odvedena na drugu lokaciju gdje ju je grupno silovalo najmanje 10 vojnika.

Prema presudi između 13. jula i 13. augusta 1992.g., Gojko Janković je također silovao i omogućio drugim vojnicima da siluju zatvorene bosanske muslimanke u sportskoj sali „Partizan“ u Foči. Neke od njih su bile odvedene da budu silovane na drugim lokacijama. Mnogo žena zatvorenih u sportskoj sali grupno je silovano u više navrata.

Prema presudi Gojko Janković zajedno sa Dragoljubom Kunarcom i drugim osobama uzeo je tri tinejdžerke iz kuće u Foči i odveo ih u kuću u selu Trnovača. Jedna od djevojaka je zadržana u kući nekoliko dana, ali druge dvije su bile zadržane tamo šest mjeseci kada su premještene u drugi stan gdje su bile još 10 mjeseci. Tokom ovog perioda djevojke su tretirane kao robovi i kao „predmeti i lično vlasništvo“. Muškarci su vršili punu kontrolu nad njihovim životima.

Kao što je bilo ustanovljeno presudom drugom prilikom Gojko Janković zajedno sa dva druga muškarca odveo je dvije žene i jednu djevojčicu iz „Karamanove kuće“ zatvorskog centra u apartman u Foči gdje su ih silovali u više navrata. Jedna od njih je imala samo 12 godina u to vrijeme.

Dana 16. februara 2007.g. WCC je pronašao Gojka Jankovića krivim za zločine protiv čovječnosti uključujući silovanje i osudio ga na 34 godine zatvora.

WCC je uzeo žrtvinu mladost kao otežavajuću okolnost u osuđivanju zločina silovanja. U slučaju *Samardžić*, sudska odluka je potvrdila da je silovanje tinejdžerki povećalo ozbiljnost zločina. Presuda apelacionog vijeća je primijetila da je u takvim slučajevima trauma posebno ozbiljna i posljedice na mentalno i fizičko zdravlje žrtava posebno dalekosežno.⁹⁸ Ovo bi moglo činiti pozitivni pravni presedan u tome da je sud jasno tražio da se određene okolnosti i posljedice zlostavljanja uzmu u račun.

Seksualno ropstvo je poseban zločin koji priznaje u nekim slučajevima žene predmetom seksualnog nasilja, u situacijama uključujući trgovinu ljudima, gdje počinitelj ili počiniteljki uzimaju pravo vlasništva nad njima ili im uskrate njihovu slobodu. U ovom izvještaju, Amnesty International dokumentira mnogo slučajeva tokom sukoba gdje su žene držane protiv svoje volje i jasno bile predmetom seksualnog ropstva. Unatoč široko raširenom činjenju ovog zločina, seksualno ropstvo nije definirano kao odvojen zločin u Krivičnom zakonu BiH. Međutim u slučaju *Samardžić* WCC je optužio osumnjičene za ovaj zločin. Pri tome je objasnio okolnosti pri kojima se čin seksualnog ropstva desio. Apelaciona presuda je opisala te okolnosti na idući način, pozivajući se na svjedočenje jedne od svjedoka: „ona je, nakon

njenog prebacivanja iz gore navedenog stana u „Karamanovu kuću“ bila u seksualnom ropstvu, drugim riječima prisiljena zajedno sa povrijeđenim „I“ i G.J. da radi kućanske poslove, i bila je silovana od strane Nikole Brčića i drugih vojnika. [...] tokom njihovog boravka tamo sve tri su bile silovane od strane Nikole Brčića, prije svega. Prema svjedoku, tjerao ih je da piju sa njim, pjevaju četničke pjesme i da rade sve što je od njih tražio.”⁹⁹

U presudi apelacionog vijeća pri objašnjavanju pitanja pristanka u vezi sa seksualnim ropstvom stoji da „nedostatak otpora ili očiglednog konstantnog neslaganja tokom seksualnog ropstva ne može biti protumačeno kao znak pristanka.”¹⁰⁰ Na ovaj način WCC reafirmira princip „prisilnih okolnosti“ povezanih sa ratnim zločinima seksualnog nasilja što čini razmatranje pitanja pristanka irelevantnim, u skladu sa drugim sličnim slučajevima seksualnog nasilja.¹⁰¹

4.1.4 NEADEKVATNA ZAŠTITA SVJEDOKA

U svom izvještaju iz 2003.g. o krivičnom gonjenju ratnih zločina u BiH, Amnesty International je primijetio: „izvještaji o uznemiravanju i zaplašivanju svjedoka na suđenjima su se pojavili tokom skoro svih suđenja ratnih zločina koja su se do danas desila, što je često imalo kao rezultat kolaps slučajeva krivičnog gonjenja ili značajno smanjenje dokaza kako su svjedoci mijenjali ili povlačili izjave date ranije. Dok usvajanje zakonodavstva o zaštiti svjedoka(...) ide donekle prema rješavanju problematične situacije, mnogo više treba da bude urađeno na praktičnom i pravnom nivou kako bi se osigurala adekvatna zaštita svjedoka koji svjedoče u suđenjima za ratne zločine pred svim sudovima u zemlji.”¹⁰²

Šest godina kasnije, Amnesty International smatra da pitanje zaštite svjedoka još uvijek treba da se adekvatno sagleda od strane vlasti. Istraživanje Amnesty International navodi da manjak adekvatne zaštite svjedoka ima veoma veliki utjecaj na voljnost i mogućnost svjedoka da svjedoče. Mnogi potencijalni svjedoci su iskusili prave ili opažene prijetnje njihovoj sigurnosti.

U nekoliko izvještaja o situaciji u BiH je navedeno da se sigurnosna situacija popravila i da se smanjio pritisak na svjedoke i potreba za njihovom zaštitom.¹⁰³ Međutim, Amnesty International je viđenja da u slučajevima povezanim sa silovanjem i drugim oblicima seksualnog nasilja, nedostatak adekvatne zaštite svjedoka ostaje značajna barijera u pristupu pravdi za preživjele u BiH i još treba da bude adekvatno riješeno od strane relevantnih nadležnosti.

Amnesty International smatra da zaštita svjedoka mora biti pružena tokom tri različite faze procesa: u stadiju pred sudske istrage, tokom suđenja i nakon završetka suđenja.

Po zakonu Bosne i Hercegovine, obaveza da se zaštite svjedoci u prvoj i zadnjoj fazi procesa pred Državnim sudom leži na Državnoj agenciji za istrage i zaštitu (SIPA) i njenoj Jedinici za zaštitu svjedoka.¹⁰⁴ Pitanje zaštite svjedoka u sudnici Državnog suda je regulirano Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, koji je usvojen 2003.g.¹⁰⁵

Prema zakonu, zaštitne mjere u sudnici u WCC mogu biti određene od strane sudskog vijeća. Oni mogu uključivati, između ostalog, iskrivljivanje slike ili glasa, davanje svjedočanstva putem video veze, korištenje pseudonima kako bi se zaštitio identitet svjedoka, isključivanje javnosti iz dijela ili kompletnog sudskog procesa, zatvorena suđenja, i isključenje prisustva

optuženog tokom svjedočanstva žrtve.

Priznavajući važnost zaštite svjedoka, Državni sud je ustanovio Radnu grupu za zaštitu svjedoka. Ova Radna grupa je razvila brojne procedure i liste s ciljem pomaganja sudija kako bi osigurali što djelotvorniju zaštitu svjedoka.

Amnesty International smatra da korištenje zaštitnih mjera mora biti pažljivo razmotreno. Oni moraju osloviti ne samo sigurnost i dostojanstvo žrtve već moraju biti preduzeti na način koji je dosljedan sa poštovanjem prava optuženog na pravedno suđenje, na način u skladu sa međunarodnim standardima.

Amnesty International je primijetio neke veoma zabrinjavajuće primjere u WCC koji nije preuzeo prikladne mjere za potrebe svjedoka u svojim postupcima.

Na primjer, žrtve i NVO koji rade u njihovo ime su zabrinuti oko završavanja suđenja u slučajevima *Stanković* i *Samardžić* u kojima su oba bili optuženi za različite stvari povezane sa seksualnim nasiljem.¹⁰⁶ U oba slučaja navodno su određena zatvorena suđenja kako bi se zaštitio identitet svjedoka. Međutim, NVO koja predstavlja žrtve je primijetila da neki od svjedoka nisu tražili takve mjere i da su rekli sudu da bi radije željeli da se suoče sa optuženim bez bilo kakve zaštite. Također nije jasno zašto sud nije odlučio da koristi neke druge, manje ograničavajuće mjere zaštite kao što je na primjer iskrivljivanje slike ili glasa.

Bilo je primijećeno da bi suđenja sa punim javnim pristupom mogla imati pozitivan utjecaj na javni diskurs o silovanjima počinjenim tokom rata. Također bi omogućila nekim osobama koje su preživjele silovanje da se njihova patnja javno izrazi i prizna. Jedan komentator je primijetio „dok svjedoci, posebno žrtve silovanja, imaju pravo da im se zaštiti identitet, sud treba da zapamti da je on taj koji služi ljudima, a ne obratno.“¹⁰⁷

Amnesty international je također zabrinut za razloge o odlukama da se drže zatvorene sesije koje su makar u nekim slučajevima bile zasnovane na „potrebi da se zaštiti moralnost.“ Na primjer u *Šimšić* slučaju sudsko vijeće je izjavilo u svojoj odluci da zatvori sesiju da je „vođeno razlogom zaštite moralnosti u demokratskom društvu, imajući na umu tradicionalan položaj žene u Bosni i Hercegovini, čak i ako su neke žene svjedoci izrazile svoju spremnost da se otvoreno suoče sa optuženim tokom njihove javne ispovjedi.“¹⁰⁸

Pozivanje na opaženu „moralnost“ žrtava u diskusijama o silovanju je kritizirano od strane naučnika. Argumenti su bili da se takav pristup fokusira na percepciju žene kao vlasništva grupe i stoga napad na žene postaje napad na grupu. Takvo objašnjenje odvrća fokus od silovanja kao krivičnog djela protiv pojedinca i pravi ga napadom na zajednicu u kojoj je pojedinac uključen.¹⁰⁹ Ovaj pristup samo potvrđuje tradicionalnu, patrijarhalnu percepciju uloge žena u društvu.

Argument o potrebi zaštite moralnosti korišten od strane sudskog vijeća može dovesti do situacije u kojoj će pričanje o silovanju nastaviti da bude tabu koji će sprječavati žene da traže pravdu. Kako je jedan autor komentarisao, razlozi primijenjeni u *Šimšić* slučaju „čini se da stvaraju opasnu mogućnost da, zbog ženskog 'tradicionalnog položaja' u društvu (koji WCC nije definirao), ona može biti spriječena da svjedoči u javnosti kako bi se očuvao osjećaj društvene moralnosti, čak i kada ona želi da svjedoči u javnosti i da se suoči sa svojim

napadačem.“¹¹⁰

Postoje ozbiljne zabrinutosti o tome kako je izvršena zaštita svjedoka van sudnice od strane SIPA, uključujući manjak profesionalizma SIPA službenika koji su navodno otkrili imena nekih svjedoka javnosti ili koji nisu bili u mogućnosti da brzo reaguju u hitnim situacijama kada je sigurnost svjedoka bila izložena riziku.¹¹¹

Predstavnici NVO koji podržavaju osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja izrazili su Amnesty International svoju zabrinutost što nije dovoljno uzeta u obzir situacija ove posebne kategorije žrtava u načinu na koji SIPA radi sa njima. Prema njima, SIPA službenici koji su odgovorni za isporuku sudskih poziva svjedocima ili za njihovu pratnju do i iz sudnice u WCC, izvršili su svoje dužnosti na način koji može izložiti svjedoke nepotrebnim negativnim posljedicama u zajednici u kojoj žive. Pojavljivanje označenog SIPA auta u maloj zajednici daje materijala za spekulacije i stvara pritisak na svjedoke koji mogu biti primorani da objasne svojim komšijama razloge za posjetu SIPE.¹¹² Uzevši u obzir da mnoge preživjele nikada nisu otkrile činjenicu da su bile seksualno zlostavljane tokom rata i da bi više voljele da sakriju ovu činjenicu što više mogu, Amnesty International smatra da SIPA treba da osigura da se poštuju prava privatnosti preživjelih.

Također su izražene zabrinutosti o nemogućnosti SIPE da pruži svjedocima pod ozbiljnim rizikom dugoročne ili trajne zaštitne mjere, uključujući promjenu identiteta ili relokaciju unutar ili van BiH. Takve mjere bi trebale biti dostupne kao krajnje utočište kada su preživjeli u takvom ozbiljnom riziku da ne mogu sigurno nastaviti sa svojim postojećim životima. Prema riječima direktora SIPE, Mirka Lujića, Agencija može pružiti ovaj nivo zaštite samo ograničenom broju svjedoka koji se kvalificiraju za takve mjere. U intervjuu za dnevne *Nezavisne novine* rekao je da je 10 posto svjedoka pogodno za takvu kompleksnu zaštitu, međutim, zbog manjka resursa i pravnih prepreka, implementacija takvih mjera u većini tih slučajeva nije moguća.¹¹³

4.1.5 NEDOSTATAK PODRŠKE ORIJENTIRANE KA ŽRTVAMA

Osiguravanje da je prisutnost žrtava kao svjedoka pred sudovima za zločine počinjene u oružanom sukobu važno, ne samo kako bi oslovlilo nekažnjivost i podržalo vladavinu zakona, nego također jer je učešće u krivičnom procesu veoma važno za žrtve kako bi iskusile pravdu. Međutim, Amnesty International je zabrinut da mjere podrške svjedoka u slučajevima Državnog suda koji su povezani sa zločinima seksualnog nasilja nisu dovoljne. Zbog nedostatka adekvatne podrške postoji rizik izlaganja žrtava ponovnoj traumatizaciji, i služi kao kontra-motivacija za učešće drugih svjedoka.

Podrška svjedocima u postupcima pred WCC je pružena od strane Odjela za podršku svjedoka (WSS). Od decembra 2008.g. WSS ima uposlena tri psihologa, tri socijalna radnika i dva službenika.¹¹⁴

Tokom 2008.g. WSS je pružio podršku 1029 svjedoka u slučajevima ratnih zločina pred sudskim vijećem i šest svjedoka u apelacionom procesu.¹¹⁵ Velika većina ovih svjedoka je pozvana od strane tužiteljstva. (703).¹¹⁶

WSS kontaktira svjedoke nakon optužnice kada je slučaj potvrđen kako bi pristupio njihovim potrebama za podršku. Usluge pružene od strane WSS, u zavisnosti od tih potreba, mogu

uključiti psihološku, medicinsku i finansijsku podršku. Svi svjedoci pred WCC su kvalificirani da prime dnevnice (koje su 2008.g. iznosile 15 Km (7,5 €)) i putne troškove. Sve svjedoke WSS službenici kontaktiraju najmanje tri puta, uključujući početnu procjenu potreba svjedoka; pruža im se podrška tokom njihovog pojavljivanja u sudnici i 15 dana nakon saslušanja. Ako poslije toga svjedok i dalje treba psihološku podršku, upućuju se NVO-u koji pruža takvu vrstu usluga preživjelima ratnih zločina.¹¹⁷

Osim zaštićenih svjedoka koji, zbog rizika njihove sigurnosti, odlaze u WCC pod pratnjom SIPE, većina svjedoka su odgovorni za organiziranje sopstvenog putovanja u Sarajevo. Nekima od njih pomažu u tome NVO-i. Ozbiljne zabrinutosti su izražene od strane udruženja preživjelih i drugih NVO, jer su prijevozne veze iz mnogo mjesta u BiH sa Sarajevom slabe, u nekim slučajevima sa samo jednim autobusom dnevno do glavnog grada, te su mnogi svjedoci bili u situaciji da su morali da putuju u istom autobusu sa članovima porodice optuženog ili sa svjedocima odbrane. Ovo izlaže svjedoke stresu i pritisku koji se mogao spriječiti i koji uzrokuje ponovnu traumatizaciju. Postoji mišljenje da takav manjak adekvatne podrške također može biti važan faktor u odluci nekih mogućih svjedoka da se ne pojave u sudnici.¹¹⁸

U odsustvu efektivnog sistema podrške preživjelim koji mogu patiti od traumatskog stresa koji je rezultat zločina, nije iznenađujuće da su neki preživjeli nevoljni da se pojave kao svjedoci. U nekim slučajevima kada su preživjeli to odbili, sud je naložio novčane kazne svjedocima. Mnogo tih preživjelih koji su bili u očajnoj ekonomskoj situaciji nisu bili u mogućnosti da plate te kazne i osjećali su se ogorčeno zato što njihova odluka da ne svjedoče nije poštovana. U intervjuu sa Amnesty International, Sabiha je rekla organizaciji: „*Dobila sam poziv iz Državnog suda u Sarajevu. Pisalo je da ću biti novčano kažnjena ako ne dođem. Zašto? Ne razumijem. Ja nisam ratni zločinac! Zašto žele da mene kazne?*“¹¹⁹

Amnesty International je mišljenja da je nepravedno za sudove da kažnjavaju preživjele traumatskih kršenja ljudskih prava, uključujući seksualno nasilje, koji odbijaju da svjedoče, kada ne postoji adekvatan sistem koji bi procijenio njihovu mogućnost da svjedoče i podržao ih tokom veoma teškog iskustva svjedočenja. U svim slučajevima gdje su osobe koje su preživjele seksualno nasilje pozvane da svjedoče, detaljna procjena svjedoka treba da bude izvršena od strane eksperata prije saslušanja. Gdje procjena pokaže da bi preživjeli bili pod psihološkim rizikom od svjedočenja i da ne žele da svjedoče, oni bi trebali biti izuzeti bez kažnjavanja. Kada je procijenjeno da su žrtve sposobne da svjedoče ali da su još zabrinute, ili gdje procjena ukazuje na rizik ali preživjeli su odlučni da svjedoče, treba se učiniti sve moguće kako bi ih uvjerali o mjerama dostupnim da ih se zaštiti, uključujući mogućnost davanja svjedočenja u zatvorenom procesu ili putem video veze i pružanja psihološke podrške prije, tokom i poslije suđenja; te praktična pomoć kao što je finansiranje njihovih putnih troškova.

Mnoge studije o krivičnom gonjenju ratnih zločina u BiH su skicirale problem moguće retraumatizacije preživjelih u procesu svjedočenja. Amnesty International dijeli te zabrinutosti i naglašava potrebu za zaštitom više orijentiranoj prema žrtvi i pristupu podrške. Međutim, učešće žrtve u krivičnom suđenju i drugim mehanizmima pravde, uključujući svjedočenja, mogu pozitivno utjecati na njihov proces liječenja. 120 Ovo je potvrdila većina preživjelih sa kojima je Amnesty International razgovarao koje su rekly da bi bile spremne da svjedoče kada bi sistem podrške žrtava bio osjetljiviji za njihove potrebe.

Mnogi preživjeli sa kojima je Amnesty International razgovarao su objasnili koliko im je bilo važno da su počinitelji uhapšeni i da se slučajevi krivično gone. Aida je rekla organizaciji:

„Moja najveća želja je da se slučaj krivično goni. To bi bio trenutak moje najveće sreće! Ne mogu da živim normalno dok se to ne desi. Ta osoba je kriva za sve loše stvari koje su mi se desile u životu. Zapalio mi je kuću. Vezao je žicom ruke mog oca i odveo ga. Silovao me je. (...) Samo želim da ga uhapsu tako da bih mogla biti na miru opet.(...) Znao je biti dijete i kada vas odvedu od vaših roditelja. Bilo je tako teško i tako sam se stidila... I svaki dan je sve gore i gore. Ne mogu to izbrisati iz svog sjećanja. Dok ga ne uhapsu...“¹²¹

Predstavnici NVO-a koje pružaju psihološku podršku osobama koje su preživjele silovanje u BiH su rekli Amnesty International-u da svjedočenje u sudu može imati pozitivan utjecaj na psihološko stanje žrtve pod uslovom da je svjedocima pružena adekvatna podrška.¹²² Ovo može uključivati pomoć psihologa na najranijem mogućem stadiju, idealno prije nego što preživjelog kontaktiraju istražitelji. Prema procjeni profesionalaca koji direktno rade sa preživjelim, program pripreme svjedoka treba da počne najmanje šest mjeseci prije suđenja.¹²³

Amnesty International smatra da je pružanje psihološke pomoći svjedocima u slučajevima ratnih zločina seksualnog nasilja ključno za djelotvorno krivično gonjenje takvih zločina. Ako je pruženo na profesionalan način, može uvećati ne samo žrtvino iskustvo procesa pravde već i kvalitetu i djelotvornost pravde u BiH. Jedan od najvećih problema koje ured tužilaštva susreće je kako sudskom vijeću predstaviti vjerodostojne dokaze i svjedočanstva svjedoka. U slučajevima silovanja i drugih ratnih zločina seksualnog nasilja skupljanje vjerodostojnih svjedočanstava može biti veoma teško. Mnoge preživjele žrtve tih zločina nastavljaju da pate od posljedica i trauma uključujući utjecaje na njihova sjećanja. Često imaju praznine u sjećanju i ne mogu se sjetiti važnih činjenica, iako se ponekad još sjećaju takvih detalja kao što su miris počiniteljeve odjeće ili boje njegovih cipela. Vjerodostojnost osoba koje su preživjele silovanje može ponekad biti pod utjecajem posljedica traume. Na primjer, neki daju nedosljedne dokaze, emocionalno su labilni i lako pokazuju znakove iritacije, posebno pod unakrsnim ispitivanjem. To su dobro dokumentirane posljedice traumatskog stresa koji se može vidjeti kod osoba koje su preživjele mučenje.¹²⁴

Psiholog koji radi sa osobama koje su preživjele seksualno nasilje je rekao Amnesty International da se ponekad zlostavljачka moć počinitelja nad žrtvom održava nakon početnog zločina kao i utjecaji uzrokovani traumatskim iskustvom i održavani stigmom povezanom sa silovanjem.

Kao rezultat njihovog psihološkog stanja mnoge žrtve silovanja su veoma osjetljive na manipulaciju od strane njihovih počinitelja.¹²⁵ Dalje, izvješteno je da su počinitelji pokušali da podmite žrtve kako bi povukli svoja svjedočenja. Amnesty International je zabrinut da takvi pokušaji mita mogu biti još prisilniji kada počinitelji znaju da žrtve žive u siromaštvu. Predstavnici NVO-a s kojima je Amnesty International razgovarao su dali primjere svjedoka koji su navodno odlučili da povuku ili izmjene svoja svjedočenja u korist odbrane za novac.¹²⁶

Iako organizacija nije u položaju da dokaže takve navode, postojanje takvih izvještaja ukazuje na činjenicu da postoji prava potreba da vlasti obrate više pažnje na psihološke potrebe osoba koje su preživjele silovanje. Također je neophodno da se žrtvama i svjedocima pruže šeme zaštite ili druge mjere koje će osigurati da žrtve nisu izložene daljem stresu; da se na njih ne vrši pritisak da povuku svoje svjedočenje i da im se ne prijeti na bilo koji način od strane navodnih počinitelja.

Amnesty International je zabrinut da bi ekonomska prava osoba koje su preživjele silovanje i druga seksualna zlostavljanja trebala da budu bolje provođena, ne samo zato što imaju pravo na to, već zato što bi poboljšana ekonomska situacija olakšala žrtvama da nastave sa svojim slučajevima i da se odupru pokušajima mita od strane počinitelja.

4.2 ENTITETSKI SUDOVI

Od 2003.g. kada je uveden novi Krivični zakon BiH nakon kojeg je slijedio set reformi pravnog sistema, odgovornost za krivično gonjenje slučajeva ratnih zločina je povjereno državnim vlastima. WCC igra glavnu ulogu u tom novom sistemu. Po usvajanju Krivičnog zakona BiH entitetski Krivični zakoni su izmijenjeni kako bi uklonili odredbe vezane za krivično gonjenje ratnih zločina. Međutim, određen broj slučajeva se krivično goni pred kantonalnim i okružnim sudovima, u FBiH i RS. To su slučajevi koji su bili započeti pred entitetskim sudovima prije stupanja na snagu novog Krivičnog zakona BiH 2003.g., kao i slučajevi koji su prebačeni od strane WCC po pregledu. Dalje, razumijevanje reforme sudskog sistema od vlasti u RS je takvo da je sistem entitetske pravde zadržao ovlasti da istražuje nove slučajeve ratnih zločina što je imalo rezultat u krivičnom gonjenju određenog broja njih.

Od decembra 2008.g. bilo je 435 neriješenih slučajeva ratnih zločina u FBiH na različitim nivoima krivičnog gonjenja, u kojima su navodni počinioci identificirani. Broj slučajeva iste kategorije u RS i Distriktu Brčko je 607, odnosno 28. 127 Nikakve informacije nisu dostupne o tome koliko tih slučajeva uključuje optužbe vezane za silovanje i druge oblike ratnih zločina seksualnog nasilja. Od septembra 2008.g., postoje 23 tekuća slučaja suđenja ratnih zločina u FBiH i 13 u RS.¹²⁸

4.2.1 NEODGOVARAJUĆI PRAVNI OKVIR BIH ENTITETA

Amnesty International je zabrinut da primjena različitih zakona od strane entiteta na jednoj strani i državne vlasti na drugoj stvara situaciju u kojoj se ljudi optuženi za slične stvari tretiraju drugačije u zavisnosti od toga pod čijom nadležnosti im se sudi.

U suprotnosti sa WCC koji primjenjuje Krivični zakon BiH, entitetski sudovi primjenjuju Krivični zakon bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

Dok Krivični zakon BiH definira i specifično kažnjava zločine protiv čovječnosti, Krivični zakon SFRJ ne definira niti specijalno kriminalizira zločine protiv čovječnosti. On samo spominje Krivična djela protiv čovječnosti pod općim naslovom u Poglavlju XVI. Ovaj jaz je u kontradikciji sa trenutnim međunarodnim pravnim standardima. Amnesty International smatra da ova razlika može da ima ozbiljne posljedice u suđenju od strane entitetskih sudova u slučajevima koji uključuju silovanje i druge ratne zločine seksualnog nasilja, jer su mnogi od tih činova počinjeni u kontekstu široko raširenog napada na civilno stanovništvo i stoga se mogu kvalificirati kao zločini protiv čovječnosti.

Dalje, dok Krivični zakon SFRJ priznaje nasilnu prostituciju i silovanje kao ratne zločine protiv civilnog stanovništva, on ne uključuje definiciju tih zločina. Imajući na umu značaj definicije silovanja u međunarodnom krivičnom zakonu izrečenom u detalje u pravnoj filozofiji ICTY i ICTR, njihov nedostatak u Krivičnom zakonu SFRJ može imati značajno negativne posljedice kada se silovanje i drugi ratni zločini seksualnog nasilja krivično gone pred entitetskim sudovima, osim ako se pravna filozofija ICTY ne primjenjuje od strane sudova koji sude u slučajevima silovanja.

Dok Amnesty International nema stav što se tiče izricanja kazni, organizacija je zabrinuta u vezi nedostatka dosljednosti između kazni izrečenih od strane WCC i onih koje izriču entitetski sudovi.

Primjena Krivičnog zakona SFRJ od strane entitetskih sudova protivna Krivičnom zakonu BiH u krivičnim slučajevima povezanim sa sukobom također je vjerovatno da će proizvesti razlike u osuđivanju prekršitelja. Razlog ovome je što najstrožija kazna koja se trenutno može izreći od strane entitetskih sudova koji primjenjuju Krivični zakon SFRJ u slučajevima povezanim sa sukobima je 20 godina zatvora. U suprotnosti sa tim, maksimalna kazna propisana od strane Krivičnog suda BiH je 45 godina zatvora..

Amnesty International smatra da opravdanja dana od strane entitetskih vlasti za primjenu Krivičnog zakona SFRJ radije nego Krivičnog zakona BiH nisu dosljedna sa međunarodnim pravom. Entitetske vlasti tvrde da ne mogu primjenjivati Krivični zakon BiH koji je usvojen 2003.g. u slučajevima ratnih zločina počinjenih 1992.g- 1995.g. jer bi to prekršilo zabranu retroaktivne primjene krivičnog zakona. Međutim, Amnesty International primjećuje da korištenje Krivičnog zakona BiH ne bi prekršilo tu zabranu. Zato što se, kako je određeno Članom 7 ECHR i 15. ICCPR, zabrana protiv retroaktivne primjene krivičnog zakona ne primjenjuje na suđenja i kažnjavanje bilo koje osobe za bilo koji čin koji je u vrijeme kad je počinjen bio krivičan prema nacionalnom ili međunarodnom zakonu, uključujući običajno međunarodno pravo. I kako su zaista svi relevantni činovi i izostavljanja bili zabranjeni i po Krivičnom zakonu SFRJ i međunarodnom pravu u vrijeme kad su bili počinjeni, primjena Krivičnog zakona BiH koji kriminalizira te činove bila bi u skladu sa međunarodnim zakonom.

Pitanje neretroaktivnosti je razmotreno od strane Ustavnog Suda Bosne i Hercegovine (USBIH) u slučaju Maktouf. Aplikant koji je osuđen od strane WCC i izrečena mu je kazna od pet godina zatvora za ratne zločine protiv civila tvrdio je, između ostalog, da je primjena Krivičnog zakona BiH prekršila odredbe ECHR definirane u članu 7 istog, omogućavajući retroaktivnost. USBiH je odbio ovu tvrdnju pozivajući se na odluku Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Naletilić protiv Hrvatske u kojima je aplikant slično tvrdio.¹²⁹ Također je primijećeno da se prema ECHR zabrana o retroaktivnosti ne primjenjuje na „čin propusta koji je, u vrijeme kad je bio počinjen, bio krivičan prema općim principima prava priznatog od strane civiliziranih nacija“ kako je određeno u Članu 7(2) ECHR.¹³⁰ Također se tvrdi da činovi kažnjivi po Krivičnom zakonu BiH, za koje je aplikant osuđen, padaju u kategoriju općih principa prava priznatih od strane civiliziranih nacija.¹³¹ USBiH je također primijetio obavezu entitetskih sudova da prate praksu Državnog suda u slučajevima ratnih zločina izjavljujući da „zbog razloga navedenih gore, Ustavni sud smatra da „nedostatak“ entitetskih zakona koji predviđaju i osiguravaju ta djela na nivou entiteta postavlja dodatnu obavezu sudovima entiteta da primjenjuju, kada donose odluke o krivičnim djelima ratnih zločina, Krivični zakon BiH i druge relevantne zakone i međunarodne dokumente primjenjive u Bosni i Hercegovini. Iz gore navedenog slijedi da su sudovi Entiteta također obavezni da prate slučajni zakon Suda BiH. Inače, radeći drugačije, sudovi Entiteta bi prekršili princip pravne sigurnosti i vladavine zakona.“¹³²

Amnesty International smatra da postoji jasna obaveza entitetskih sudova da sude u slučajevima ratnih zločina u skladu sa zahtjevima međunarodnog prava, koji je većinom oslikan u Krivičnom zakonu BiH. Pod hitno, organizacija poziva relevantne organe na državnom i entitetskom nivou kako bi osigurali da se međunarodni zakon i Krivični zakon BiH primjenjuje u radu entitetskih sudova.

4.2.2 KAPACITET ENTITETSKIH SUDOVA I TUŽITELJA

Predstavnik NVO koja pruža podršku osobama koje su preživjele ratne zločine rekao je Amnesty International da je preuzimanje odgovornosti za krivično gonjenje slučajeva ratnih zločina bio pozitivan i simboličan korak za RS. Prema njemu, to je pokazalo da je entitet djelomično priznao svoju odgovornost za ratne zločine. Rekao je da „to ima duboko simboličko značenje kada srpski sudija izrekne presudu o krivnji u ime Republike Srpske protiv drugog Srbina za ratne zločine počinjene protiv nesrpskog stanovništva.“¹³³

Krivično gonjenje slučajeva ratnih zločina u zajednicama gdje su takvi zločini počinjeni može osnažiti žrtve kršenja ljudskih prava koje mogu dobiti zadovoljštinu i priznanje za svoje patnje u svojoj zajednici. Ustanovljavanje činjenica, identifikacija i kažnjavanje počinitelja kroz proces krivične pravde može pomoći zajednicama da se suoče sa svojom ratnom prošlosti i može voditi ka ustanovljavanju trajnog mira.

Međutim, trenutno, uvjeti za pravedno i efektivno suđenje slučajeva ratnih zločina seksualnog nasilja od strane entitetskih sudova još nisu ispunjeni. Nekoliko praznina koje se odnose na rad entitetskih tužilaca, sudova i na zaštitu svjedoka i usluga podrške koje će biti elaborirane ispod onemogućavaju krivično gonjenje tih zločina na entitetskom nivou u skladu sa međunarodnim standardima za pravedno suđenje.

4.2.2.1 Istraga

Uloga tužilaca u provođenju slučajeva ratnih zločina je ključna. Tužioci imaju kontrolu nad istragom i odgovorni su za pružanje sudu prihvatljivih (dobrog kvaliteta) dokaza i svjedočanstava svjedoka. Istraga zločina po međunarodnom pravu zahtjeva visoki nivo specijalizacije jer su ti zločini obično kompleksniji nego drugi zločini. U slučaju ratnih zločina seksualnog nasilja potrebne su dodatne vještine, uključujući vještine da se primjeni rodnosjetljiv pristup u radu sa svjedocima. Međutim, važnost rada tužilaca u entitetskim sudovima nije prikladno priznat od strane vlasti, što rezultira neadekvatnim raspoređivanjem resursa za ured entitetskih tužilaca. Tužilac u RS je rekao Amnesty International da je nedostatak resursa takav da njegov ured nije u mogućnosti da priušti da kupi novi magnetofon za snimanje svjedočanstava žrtava ratnih zločina.¹³⁴

Dalje, za razliku od WCC, niti jedan specijalni istražitelj nije dodijeljen kako bi pomogao tužiocima u istraživanju slučajeva ratnih zločina.¹³⁵ Kao rezultat toga tužioci često moraju da se oslanjaju na podršku lokalne policije što je problematično iz više razloga.

U mnogim zajednicama lokalne policijske snage su navodno bile uključene u izvršavanje ratnih zločina. Čak i gdje je izvršena provjera lokalne policije (što prema predstavnicima civilnog društva koje je Amnesty International intervjuirao nije slučaj u svim zajednicama), mnogim osobama koje su preživjele silovanje razgovor sa policijom predstavlja traumatsko iskustvo.¹³⁶ Dalje, većina policajaca u BiH su muškarci, pa je izuzetno teško za preživjele žene da razgovaraju sa njima zbog veoma intimne prirode krivičnih djela kojima su bile potčinjene. Konačno, opći nivo nepovjerenja prema policiji BiH je visok a posebno među povratnicima u oblastima gdje osobe koje su preživjele silovanje pripadaju manjinskoj zajednici a policajci uglavnom dolaze iz etničke grupe koja je bila odgovorna za ratno kršenje ljudskih prava nad njima.¹³⁷ Dalje, čak i ako policajci nisu bili direktno odgovorni za ratne zločine, mnogo ih je navodno uključeno u skrivanje dokaza tokom i poslije rata. Osoba koja je

preživjela silovanje, koja je 1995.g.prijavila zločin koji je počinjen nad njom te godine, rekla je Amnesty International-u da kada je otišla poslije rata da pita lokalnu policiju o dosjeu vezanom za njen slučaj, otkrila je sa zaprepaštenjem da je njen dosje nestao. Rečeno joj je od strane lokalnog policajca da policija nikad ne čuva „nevažne“ informacije duže nego što je to neophodno.

“Otišla sam u policijsku stanicu da vidim svoj dosje poslije rata i tražila sam od policajca da mi ga pokaže. Rekao mi je da ga više nemaju. Pitala sam ga: “Kako je to moguće? Prijavila sam slučaj 1995.g.?” Objasnio mi je da obično uništavaju sve dosjee nakon 10 godina. “Kako je to moguće?” pitala sam ga ponovo. Rekao mi je da je to zbog zakona o zastarjevanju. Nisam mogla da vjerujem. Zašto? “To je bio ratni zločin. Ne postoji zakon o zastarjevanju za ratne zločine” rekla sam mu. Pogledao me je i rekao: “Znaš šta? Ako ima išta važno u dosjeu mi ga zadržimo. Ako nema mi ga uništimo.”

“Znači to nije bilo važno?” pitala sam ga. „Bilo je važno meni. Sve to je bilo važno! Važno je priznati šta se desilo. Važno je meni!”

Maja, intervjuirana od strane Amnesty International u Republici Srpskoj u martu 2009.g.

Iako je broj slučajeva ratnih zločina pod istragom pod različitim nadležnostima u BiH veoma veliki, u većini ureda tužilaca ne postoji tužilac posebno dodijeljen samo slučajevima ratnih zločina.¹³⁸ Navodno, kako bi se poboljšale statistike izvršenja, lokalni tužioci više vole da rade na manje kompleksnim slučajevima koji imaju istu težinu kao istrage slučajeva ratnih zločina u svrhu procjene. Amnesty International hitno poziva relevantne vlasti u oba entiteta da izmjene postojeći kriterij procjene na način da uzmu u obzir relativnu kompleksnost istraga ratnih zločina i suđenja kako se tužioci ne bi obeshrabrivali od preuzimanja kompleksnijih slučajeva kao što su slučajevi radnih zločina.

Amnesty International je također zabrinut da u odsustvu specijaliziranih tužilaca, koji imaju dovoljno stručnosti u krivičnom gonjenju slučajeva ratnih zločina postoji rizik da će optužnica pripremljena od strane tužilaca koji se također bave svim drugim aspektima krivičnog prava biti lošeg kvaliteta. Ovo može voditi ka neuspješnom krivičnom gonjenju i imati kao rezultat nekažnjivost za one koji su odgovorni. Mora biti priznato da je međunarodno krivično pravo veoma specifično pravo koje zahtjeva dodatno znanje i vještine. To uključuje znanje ICTY pravne filozofije, običajnog međunarodnog prava, Ženevskih konvencija i međunarodnog humanitarnog prava i standarda. Ratni zločini pod istragom su bili počinjeni najmanje prije 14 godina, što zahtijeva korištenje drugačijih istražnih metoda i vještina nego u slučajevima počinjenim nedavno.

4.2.2.2 Svjedoci

Kao što je primijećeno ranije u ovom poglavlju, podrška svjedocima a posebno u slučajevima ratnih zločina je ključna. Svjedoci koji ne prime dovoljno praktične i psihološke podrške možda ne budu u mogućnosti da svjedoče na strukturiran i činjeničan način.

Nekoliko studija navodi da je podrška svjedoka u sistemima entitetskih sudova skoro nepostojeća.¹³⁹ Jedini izuzetak poznat Amnesty International je suradnja između NVO Vive Žene i Ureda Tužioca Tuzlanskog kantona u FBiH.¹⁴⁰ Ograničenu podršku preživjelima u slučajevima koje istražuje tužilac za ratne zločine u RS pruža NVO po imenu Izvor iz

Prijedora, koji pruža prijevoz svjedocima i kada je neophodno upućuje ih drugim institucijama koje su u mogućnosti da pruže specijaliziraniju pomoć.¹⁴¹ Ne postoji program podrške svjedocima sličan onome koji je dostupan svjedocima u WCC u bilo kojem sistemu entitetskih sudova u BiH, i uglavnom, jedine usluge ove vrste pružaju NVO.¹⁴²

Istražni projekt vođen od strane Razvojnog programa Ujedinjenih Nacija pokazao je da su sudije u entitetskim sudovima općenito sposobni za rad na slučajevima ratnih zločina. Međutim, istraživanje je također ukazalo da se problemi- uglavnom uzrokovani nedostatkom resursa- dešavaju u vezi sa zaštitom svjedoka na sudu.¹⁴³

Većina entitetskih sudova u BiH ima manjak mogućnosti da garantuje zaštitu svjedocima. Na praktičnom nivou, par sudova ima odvojene ulaze za svjedoke i optužene osobe; u nekim sudovima optuženi i svjedoci moraju da sjede jedni do drugih.¹⁴⁴ Ovo stavlja preživjele pod rizik od retraumatizacije što može da im oteža davanje svjedočanstva na slobodan i ugodan način. Dalje, prema informacijama koje su dostupne Amnesty International niti jedan od tih entitetskih sudova nema modernu opremu koja bi omogućila korištenje tehničkih mehanizama zaštite svjedoka, uključujući izmjenjivanje glasa ili svjedočenje putem video veze.

4.3. DRŽAVNA STRATEGIJA ZA SLUČAJEVE RATNIH ZLOČINA

Osim ako se značajna sredstva ne dodijele razvoju kapaciteta lokalnih sudija, tužiocima i policiji, implementacija Državne strategije za rad na slučajevima ratnih zločina i naknadne procedure ove vrste slučajeva od strane entitetskih sudova mogu rezultirati u nemogućnosti entitetskih sudova da krivično gone slučajeve u skladu sa međunarodnim standardima pravednog suđenja. Odsustvo podrške svjedoka i programa zaštite može izložiti preživjele ratnih zločina seksualnog nasilja ponovnoj traumatizaciji i riziku od prijetnji, zastrašivanja i napada.

Kako bi oslovili pitanje velikog zaostatka slučajeva, u prvoj polovini 2008.g. Specijalni odjel za ratne zločine Državnog tužilaštva je inicirao vježbu mapiranja koja je imala za cilj identifikaciju svih postojećih slučajeva koji su registrirani u svim nadležnostima u BiH. Očekuje se da projekt, finansiran od strane Norveške vlade, bude završen do kraja 2009.g. i kao rezultat dobit će se baza podataka svih dosjea slučajeva ratnih zločina.¹⁴⁵ Ova baza podataka će omogućiti raspoređivanje slučajeva ratnih zločina prema 23 kategorije, uključujući informacije u vezi sa osumnjičenima, prirodom zločina i njihovoj kvalifikaciji prema Krivičnom zakonu BiH kao i informacije vezane za žrtve zločina.¹⁴⁶ Amnesty International preporučuje da baza podataka bude napravljena na takav način da omogući identifikaciju ukupnog broja slučajeva povezanog sa silovanjem i drugim zločinima seksualnog nasilja počinjenog u kontekstu sukoba.

Paralelno sa radom na vježbi mapiranja koju izvršava Državno tužilaštvo, BiH vlasti su poduzele mjere da razviju Državnu strategiju za rad na slučajevima ratnih zločina. Po Strategiji, usvojenoj od strane Vijeća ministara BiH u decembru 2008.g., Državni sud će nastaviti da bude fokalna tačka u BiH odgovorna za krivično gonjenje slučajeva radnih zločina.¹⁴⁷ Svi slučajevi će biti registrirani u arhivi u Državnom sudu. Na osnovu kriterija postavljenih u Strategiji WCC i Državno tužilaštvo će pregledati slučajeve i odlučiti će da li slučaj treba da ostane pod nadležnošću Državnog suda ili treba da bude prebačen u entitetske sudove radi krivičnog gonjenja.

Ako je jedan ili više kriterija postavljenih u Strategiji ispunjen, slučaj će ostati u WCC.

Prema Kriteriju za Pregled slučajeva ratnih zločina „činovi najtežeg silovanja (ponovljeno ili sistematsko silovanje, osnivanje centara pritvora sa ciljem seksualnog ropstva)“ će biti krivično gonjeni pred WCC. Dalja razmatranja će biti dana „interesima žrtava i svjedocima“ i „posljedicama zločina u lokalnoj zajednici“ i „mogućim javnim i društvenim reakcijama“ pri odlučivanju o dodjeli slučajeva ratnih zločina sudovima.

Amnesty International smatra da kriteriji navedeni u Strategiji trebaju da budu tumačeni što šire moguće, kako bi omogućili da svi slučajevi seksualnog nasilja budu suđeni od strane WCC do takvog trenutka kada entitetski sudovi mogu priuštiti resurse i kapacitete kako bi osigurali da slučajevi mogu biti krivično gonjeni u skladu sa međunarodnim standardima pravednog suđenja.

Osim neadekvatnih mjera podrške svjedoka i zaštite u entitetima koje mogu izložiti preživjele ponovnoj traumatizaciji ili daljem kršenju njihovih ljudskih prava, organizacija je zabrinuta za trenutnu javnu percepciju silovanja u BiH, posebno u malim zajednicama, što rezultira stigmatizacijom i društvenim isključenjem žrtava silovanja.

BiH vlasti bi trebale udvostručiti svoje napore da pronađu finansijske resurse i poprave pravni okvir kako bi povećali kapacitet entitetskih sudova da rade na slučajevima ratnih zločina. Ovo bi trebalo uključiti osiguravanja postojanja najvećih standarda zaštite i podrške svjedoka.

5. OBAVEZA OMOGUĆAVANJA PRAVA PREŽIVJELIMA NA PRAVNI LIJEK I ODŠTETU

Kao što je postavljeno u nedavno usvojenim Principima i smjernicama o pravu na pravni lijek i odštetu za žrtve ozbiljnih kršenja međunarodnog ljudskog prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava Ujedinjenih Nacija (UN Osnovni principi), sve žrtve ratnih zločina, uključujući osobe koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja imaju pravo na pravni lijek i odštetu. Ova obaveza je također sadržana u domaćem zakonu BiH.¹⁴⁸

Odšteta je termin za konkretne mjere koje bi trebale biti preduzete da se oslove patnje preživjelih i žrtvi i da im se pomogne da ponovo izgrade svoje živote. Cilj mjera odštete je da „koliko god moguće izbrišu sve posljedice nezakonitih činova i da ponovo ustanove situaciju koja bi, po svoj vjerovatnoći, postojala da čin nije bio počinjen.“¹⁴⁹ Naravno, u situacijama gdje su žrtve pretrpjele ozbiljnu povredu- kao što je seksualno nasilje- ili kada su članovi porodice ubijeni, nemoguće je potpuno vratiti situaciju koja je postojala prije nego što se kršenje desilo. Bez obzira, obaveza da se osigura da se uradi što je više moguće da bi se oslovile patnje žrtvi ostaje.

Međunarodna koalicija ženskih organizacija je razvila set općih principa o pravu na odštetu koji se trebaju primjeniti u kontekstu seksualnog nasilja u oružanom nasilju, takozvana Nairobi Deklaracija. Deklaracija predlaže da „pravedne, efektivne i ažurne mjere odštete trebaju biti proporcionalne težini zločina, kršenju i pretrpljenoj patnji. U slučaju žrtava seksualnog nasilja i drugim zločinima zasnovanim na rodu, vlade također trebaju uzeti u obzir multi dimenzionalne i dugotrajne posljedice ovih zločina na žene i djevojčice, njihove porodice i njihove zajednice, tražeći specijalizirani, integrirani i multidisciplinarni pristup.“¹⁵⁰

Države snose primarnu odgovornost za pružanje odštete žrtvama kršenja ljudskih prava u svojoj zemlji. Postoji izričita pravna obligacija države da pruži odštetu kada su kršenja počinjena od strane agenata države ili pod državnom odgovornošću. U nekim slučajevima, može biti prikladno za vlasti da osnuju program odštete kako bi osigurali da žrtve imaju pristup različitim uslugama i beneficijama.¹⁵¹ Kada su zločini počinjeni od strane agenata druge države ili nedržavnih aktera, onda država ima obavezu da osigura da žrtve mogu potraživati odštetu od odgovornih, uključujući traženje odštete pred nacionalnim sudovima. Kada dobijanje zadovoljenja od druge države ili nedržavnih aktera nije moguće ili kada postoje zapreke koje će usporiti vitalne mjere pomoći koje žrtve ili preživjeli traže, država treba uskočiti i pružiti odštetu preživjelim i žrtvama i onda tražiti da povрати bilo kakve troškove od odgovorne strane.

Postoji pet priznatih oblika odštete koji uključuju široki obim mjera s ciljem popravljanja zla nanijetog preživjelim i žrtvama: restitucija, kompenzacija, rehabilitacija, zadovoljština i garancija o neponavljanju.

Restitucija uključuje mjere ciljane ka ponovnom ustanovljavanju, koliko god je to moguće, situacije koja je postojala prije nego što se kršenje desilo, uključujući vraćanje prava vlasništva, zaposlenje, slobodu, državljanstvo ili status boravka.¹⁵²

Kompenzacija uključuje monetarnu isplatu za „bilo koji ekonomski procjenjiv gubitak.“¹⁵³ Iako šteta uzrokovana kršenjem i iznos kompenzacije povezane s tim mora da bude procijenjena u ekonomskom pogledu, to ne znači da kompenzacija samo pokriva materijalnu štetu. Zapravo, Osnovni principi UN definiraju štetu prilično široko, uključujući „a) fizičku ili mentalnu povredu; b) gubitak mogućnosti, uključujući zaposlenje, obrazovanje i socijalne beneficije; c) materijalne štete i gubitak zarade, uključujući gubitak mogućnosti zarade; d) moralnu štetu; e) troškove potrebne za pravnu ili stručnu pomoć, lijekove i medicinske usluge i psihološke i socijalne usluge.“¹⁵⁴

Rehabilitacija cilja da oslovi bilo kakvu fizičku ili psihološku potrebu koju su žrtve pretrpjele uključujući „medicinsku i psihološku brigu kao i pravne i socijalne usluge.“¹⁵⁵

Zadovoljština uključuje važne simboličke mjere kao što su: verifikacija činjenica i puno i javno otkrivanje istine; traženje nestalih, identiteta djece otetih, i tijela ubijenih; otkrivanje, identifikacija i sahranjivanje tijela ubijenih u skladu sa željama žrtava, ili kulturnih praksi porodica i zajednica; službena izjava ili sudska odluka koja vraća dostojanstvo, reputaciju i prava žrtava i osoba blisko povezanih sa žrtvom; javno izvinjenje, uključujući priznanje činjenica i prihvaćanje odgovornosti; sudske i administrativne sankcije protiv osobe odgovorne za kršenja; i komemoracije, spomenike i počasti žrtvama.

Garancija neponavljanja uključuje mjere ciljane na osiguranje da žrtve nisu predmetom drugih zločina ili da se zločini ne ponavljaju. Takve mjere uključuju: reformaciju armije i policije; ojačavanje sudskog sistema, uključujući osiguravanje nezavisnosti sudstva; obrazovanje različitih sektora društva u ljudskim pravima i edukacija o međunarodnom humanitarnom pravu; reintegracija djece vojnika natrag u društvo i; pregled i reforma zakona koji su doprinijeli ili dozvolili zločine po međunarodnom zakonu.

Svi ovi oblici odštete neće biti zahtijevani za sva kršenja ljudskih prava. U svakoj situaciji ili slučaju, treba se donijeti odluka koje su mjere odštete potrebne da se oslove nanesene povrede. Ovaj proces treba da uzme u obzir stanovišta žrtava koji najbolje znaju svoje potrebe, te krajnje odluke trebaju da budu proporcionalne težini prekršaja.

Amnesty International vjeruje da je važno da se odštete ne vide kao humanitarna gesta, već da se posmatraju onako kakve jesu- okvir za naknadu zasnovan na pravu. Trebaju da budu osnovani na djelotvornoj konsultaciji sa žrtvama i povezani sa njihovim potrebama i statusom žrtava. Temeljni princip programa odštete treba da bude da žrtve imaju pravo na specifična prava u dodatku drugim pravima koje imaju jer određeni zločini koji su počinjeni protiv njih zahtijevaju određene pravne lijekove.

Često se u post-konfliktnim situacijama vlade pozivaju na nedostatak resursa kao razloga za ignoriranje svoje dužnosti da osiguraju dužnu odštetu preživjelim. To je tako iako često, kao u BiH, ogromne investicije se prave u zemlji od strane međunarodnih donatora i organizacija koje se fokusiraju na infrastrukturu i nacionalne institucije. Amnesty International poziva na novi pristup post-konfliktnim strategijama koji bi osigurao da su patnje žrtava smještene na

vrh agende i da projekti odštete dobiju politički angažman i financiranje koje im je potrebno.

6. PROPUŠTANJE OBEZBJEĐIVANJA ODŠTETE

“Ova nacija sve zaboravlja. Zaboravljaju nas, žrtve. Ali ja nikad neću zaboraviti šta mi se desilo.” Sabiha, intervjuirana od strane Amnesty International marta 2009.g u Federaciji BiH.

Uzastopne vlade u BiH su propustile da garantiraju prava osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja ne pružajući im značajne mjere odštete, uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i garanciju o neponavljanju.

Istraživanje Amnesty International pokazuje da se za mnoge preživjele njihove patnje nastavljaju u tišini. Mnogi nastavljaju da preživljavaju traume i druge fizičke i psihološke simptome. Često ne mogu ili ne žele da se vrate u svoja predratna prebivališta jer su previše traumatizirani da to urade i jer su počinitelji zločina koje su preživjeli još na slobodi i nastavljaju da žive u istim zajednicama. Mnogi preživjeli žive u siromaštvu i nisu u mogućnosti da nađu ili zadrže poslove jer još pate od psiholoških efekata silovanja. Etnička diskriminacija u upošljavanju se nastavlja i opća ekonomska situacija u zemlji je loša, sa stopom nezaposlenosti od 23.4 posto što dalje onemogućava preživjelima da nađu posao.¹⁵⁶ Pristup prikladnim zdravstvenim uslugama često nije dostupan i njihove lokalne zajednice ih često isključuju i stigmatiziraju.

Selma je u svojim kasnim tridesetim. Prije rata je živjela sa svojim mužem i dvoje djece u općini Srebrenica. Njen muž je ubijen, zajedno sa hiljadama drugih muškaraca i dječaka, u julu 1995.g. u Potočarima od strane pripadnika vojske bosanskih Srba, koju je vodio general Ratko Mladić. Selma je opisala kako su je neki vojnici silovali u Potočarima. Rekla je Amnesty International-u: „Tokom tih nekoliko dana sve najgore na svijetu mi se desilo. Osjećala sam se potpuno sleđenom.“

Od tada, Selma se bori da ponovo izgradi svoj život. Duboko je traumatizirana i pati od poremećaja post-traumatskog stresa kao i ginekoloških problema povezanih sa silovanjem. Rekla je Amnesty Internationalu kako je teško njoj i njenoj porodici da prežive.

„Imam muževu penziju koja iznosi 100 km (50 €) mjesečno. Ali sad je mogu oduzeti jer još nemam 45 godina i tvrde da sam sposobna da radim. Moj sin prima 300 KM (150 €) kao član šehidske porodice.¹⁵⁷ Problem je što će moj sin imati iduće godine 18 godina i izgubiće pravo na taj novac. Moramo otplaćivati kredit jer smo renovirali kuću i to je 220 KM (110€) mjesečno. Nisam sigurna kako ćemo otplatiti taj kredit. Uglavnom živimo od zemlje, ali trebamo novac da iznajmimo traktor ili kupimo sjemena.“

Selmino svjedočenje slični svjedočenjima hiljada žena koje su bile silovane i koje su iskusile

druge oblike zločina i zlostavljanja tokom rata u BiH i koje se sada bore da prežive.

6.1 PROPUŠTANJE PRUŽANJA KOMPENZACIJE

“Koliko vremena je prošlo? 15-16 godina? A ja nisam primila ni feninga...” - Nejra, intervjuirana od strane Amnesty International marta 2009.g. u Federaciji BiH.

BiH vlasti nisu pružile adekvatnu kompenzaciju osobama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja. Ovaj neuspjeh se manifestira u postojanju ozbiljnih praznina u entitetskim zakonima o civilnim žrtvama rata kao i njihovoj implementaciji i diskriminaciji u pogledu žena koje su preživjele ratna stradanja. Taj neuspjeh je također očigledan u neadekvatnoj pravnoj pomoći koja se pruža preživjelima koji traže kompenzaciju od individualnih počinitelja u sudskim postupcima kao i neuključivanju potraživanja kompenzacije u krivičnim postupcima.

U javnom diskursu, ideja o odšteti se uglavnom pogrešno razumije, pošto je vlada BiH pogrešno predstavila pitanje javnosti nagovještavajući da bi moguće kompenzacije žrtvama kršenja ljudskih prava tokom rata trebale biti plaćene od strane Srbije ako bi Međunarodni sud pravde (ICJ) presudio u korist BiH. Međutim, u februaru 2007.g. ICJ je presudio da Srbija nije počinila genocid protiv BiH iako je propustila da spriječi da se on desi u Srebrenici. Presuda je dalje ustanovila da je Srbija propustila da ispuni svoje međunarodne obaveze ne surađujući sa ICTY i time što nije uhapsila i prebacila Ratka Mladića Sudu. Pitanje kompenzacije, međutim, nije oslovljeno od strane ICJ.¹⁵⁸ Nakon toga je, pitanje kompenzacije civilnim žrtvama rata, uključujući preživjele seksualnog nasilja, ostalo neoslovljeno od strane BiH vlasti.

6.1.1 NEUSPJEH U PRUŽANJU ADEKVATNE KOMPENZACIJE

BiH vlasti su poduzele neke mjere koje pružaju žrtvama seksualnog nasilja socijalne beneficije koje su vezane sa njihovim statusom civilne žrtve rata.¹⁵⁹ Status civilne žrtve rata daje im pravo da primaju socijalne beneficije, kako je dano zakonima u oba polu-autonomna administrativna entiteta BiH, FBiH i RS. Međutim, Amnesty International smatra da postoje ozbiljne rupe u tim zakonima i njihovoj implementaciji, koji diskriminiraju protiv žena koje su preživjele ratne zločine.

Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u RS nudi posebne mjere socijalne zaštite osobama koje su pretrpjele povredu na svojim tijelima putem napada, silovanja, zatvora ili na drugi način, i onima čija je tjelesna povreda najmanje 60 posto. Članovi porodica civila koji su bili ubijeni ili su „nestali“ također imaju pravo na takvu pomoć po gore navedenom zakonu. Zakon ne priznaje žrtve silovanja kao posebnu kategoriju žrtava. Osobe kojima je dodijeljen status civilne žrtve rata u RS također mogu imati beneficije iz dodatnih prava propisanih zakonom. Civilne žrtve rata u RS imaju pravo na mjesečne beneficije u obimu između 100 KM (50€) i 350 KM (175.50€) u zavisnosti od tjelesnih povreda koje procjeni zdravstvena komisija.

Slično, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i porodica sa djecom FBiH u FBiH definira civilne žrtve rata kao osobe koje su pretrpjele, tokom rata ili neposrednom prijetnjom ratom, zbog ranjavanja ili drugog oblika mučenja, povrede na tijelu, uključujući mentalno oštećenje ili značajno pogoršanje zdravlja, nestanak ili smrt takve

osobe.

Zakon, međutim, pravi razliku između civilne žrtve rata i osoba podobnih za status civilne žrtve rata. Razlika je zasnovana na postotku tjelesne povrede koja mora da bude najmanje 60 posto kako bi osoba bila podobna za status. Međutim, preživjele žrtve silovanja su priznate kao odvojena kategorija žrtava i prag od 60 posto tjelesnih povreda se ne odnosi na njih. Iznos mjesečnih beneficija za osobe koje su preživjele silovanje u FBiH je 563 km(281,50€). Civilne žrtve rata u FBiH također imaju pravo da prime dodatne ne-finansijske beneficije kao što su prioritet u stambenom smještaju i zaposlenju.

6.1.1.1 Diskriminacija protiv žena koje su preživjele

Žene koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja u oba entiteta su predmet diskriminacije u nivoima socijalnih beneficija koje su im dostupne u poređenju sa ratnim veteranima.

Postojanje ove vrste diskriminacije je priznato od strane Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava (CESCR) Ujedinjenih Nacija u Zaključnim primjedbama 2006.g. nakon pregleda BiH izvještaja o implementaciji Međunarodne Konvencije o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Komitet je primjetio „sa dubokom zabrinutošću da obim neusklađenosti između značajnih budžetskih dodjela za finansiranje penzija vojnih žrtava rata i razmjerno malih resursa dodijeljenih socijalnoj zaštiti(...)“ za civilne žrtve rata.¹⁶⁰

Dalje je preporučio da vlasti u BiH „osiguraju više jednakosti u dodjeli postojećih fondova socijalnoj zaštiti, posebno civilnim žrtvama rata, s ciljem smanjenja razlika između, pored ostalog, budžeta za civilne i vojne žrtve rata.“¹⁶¹

Prema informacijama dostupnim Amnesty International, od maja 2009.g. BiH vlasti nisu uspjele da implementiraju ovu preporuku CESCR.

Ovo pitanje i njegove posljedice su također naglašene u EU Izvještaju o napretku o BiH za 2008.g. koji kaže da „preferencijalni tretman ratnih veterana u pogledu socijalnih beneficija nastavlja da ima negativan utjecaj na druge socijalno ugrožene osobe i osobe sa invaliditetom, kojima često nedostaje pristup zdravstvenoj zaštiti i tržištu rada.“¹⁶²

U budžetu za 2008.g. FBiH, finansijski resursi dodijeljeni za penzije ratnim veteranima su iznosili do KM 335 155 000 (€ 167 577 500) dok je budžetska dodjela finansijskih resursa za civilne žrtve rata skoro 9 puta manja i iznosi 38 500 000 KM (€ 19 250 000).¹⁶³ Prema medijskim izvještajima, zajedno sa ekonomskom krizom i potrebom za prilagođavanjem budžeta za iduću godinu, očekuje se da će se jaz još više povećati.¹⁶⁴

Kao što je već pomenuto ranije, civilne žrtve rata u FBiH i RS primaju mnogo manji socijalni doplati na osnovu svog statusa u poređenju sa ratnim veteranima.

U RS, tjelesna povreda koja, po procjeni zdravstvene komisije, kvalificira osobe da prime socijalne beneficije također pravi razliku između dvije kategorije ratnih žrtava. Ratni veterani su kvalificirani za primanje podrške od entitetskih vlasti ako njihova tjelesna povreda iznosi do 20% dok civilne žrtve rata, uključujući osobe koje su preživjele silovanje i druge zločine

seksualnog nasilja moraju da dokažu da su pretrpjele 60% tjelesnih povreda.¹⁶⁵

Iste odredbe u vezi sa pragom tjelesnih povreda za ratne veterane i civilne žrtve rata postoji i u FBiH gdje, slično regulativama u RS, ratni veterani mogu da prime socijalne beneficije nakon ispunjavanja kriterija od 20% tjelesnih povreda a civilne žrtve rata moraju da dokažu tjelesnu povredu od 60%.¹⁶⁶ Ova odredba se međutim ne primjenjuje na žrtve silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja koje su prema zakonu FBiH priznate kao odvojena kategorija žrtava i regulative vezane za procjenu tjelesnih povreda se ne primjenjuju na njih.

Diskriminacija protiv osoba koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja u FBiH ima korijene direktno u Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i porodica sa djecom koji propisuje da bi maksimalna mjesečna nadoknada za civilne žrtve rata trebala da bude 70 posto maksimalne nadoknade dostupne invalidima.¹⁶⁷

6.1.1.2 Diskriminacija u nivou socijalne zaštite u zavisnosti od entiteta

Osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja su predmetom diskriminacije na nivou socijalne zaštite za koju su kvalificirane u zavisnosti od mjesta prebivališta. Amnesty International je zabrinut da su oni koji žive u RS u mnogo težoj situaciji u poređenju sa onima koji žive u FBiH jer imaju pravo na mnogo niže socijalne penzije. Ako to još nisu uradili, također nisu u mogućnosti da registriju svoja potraživanja kao civilne žrtve rata jer je rok za aplikaciju već prošao.

Zakon u RS koji regulira status civilne žrtve rata je definirao rokove do kojeg su mogući aplikanti morali da registruju svoje zahtjeve za status. Rokovi su produživani nekoliko puta i nakon zadnje izmjene zakona konačni rok za aplikacije je istekao 31. januara 2007.g. Ovo je isključilo veliku grupu potencijalnih aplikanata od potraživanja njihovih prava.

Mnogo žena sa kojima je Amnesty International razgovarao i koje su vjerovatno bile kvalificirane, zbog različitih razloga nisu se osjećale u mogućnosti da istupe na vrijeme da registruju svoja potraživanja. Neke od njih nisu znale za zakon (ili vremensku granicu). Neke su imale problema u dobijanju sve medicinske dokumentacije potrebne da dokažu svoje tvrdnje zbog manjka prikladno kvalificiranih doktora koji bi bili u mogućnosti da im daju takvu dokumentaciju ili zato što su izgubile medicinsku dokumentaciju koja im je izdana tokom rata ili zato što je bila uništena. U odsustvu psihološke podrške mnoge su bile previše traumatizirane da aktivno potražu svoja prava. Sva potraživanja podnesena poslije 31. januara 2007.g. su automatski bila odbačena.

Maja, koja pati od poremećaja post-traumatskog stresa, HPV,¹⁶⁸ hronične anemije, upale crijeva i bola u leđima, živi u RS-u. Tokom intervjua sa Amnesty International opisala je svoje iskustvo traženja socijalnih beneficija u svojoj općini: „Otišla sam u Centar za socijalni rad ali su mi rekli da mi oni ne mogu pomoći. Rekli su mi da nemam invaliditet i da zato što moji roditelji primaju socijalnu pomoć a ja živim sa njima nisam kvalificirana da dobijem bilo kakvu pomoć.“¹⁶⁹ Maja i njenih dvoje starih roditelja žive u udaljenom dijelu Republike Srpske pokušavajući da prežive na socijalnoj pomoći od 50 KM (25€) mjesečno za njih troje.

Većina osoba koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja u RS primaju socijalnu pomoć od 100 km (50€) što je značajno manje u poređenju sa istom kategorijom

ratnih žrtava u FBiH koji dobijaju 563 KM (281.50€) mjesečno

Osim razlike u iznosu mjesečne naknade dostupne preživjelima silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja u oba entiteta, postoje također razlike u drugim socijalnim pravima garantiranih zakonom. Na primjer, prema zakonu u FBiH civilne žrtve rata u ovom entitetu mogu tražiti prioritet u dodjeli stambenog smještaja i u zapošljavanju, iako to često nije slučaj u praksi. Ta prava nisu garantirana u RS-u.

6.1.1.3 Diskriminacija u aplikaciji za status civilne žrtve rata

Prema Osnovnim principima UN-a: „sa žrtvama treba postupati sa humanošću i poštovanjem njihovog dostojanstva i ljudskih prava, te se trebaju poduzeti prikladne mjere da se osigura njihova sigurnost, fizičko i psihičko blagostanje i privatnost, kao i njihovih porodica. Država treba da osigura da njeni domaći zakoni, u mjeri koja to omogućava, obezbjede da žrtva koja je patila od nasilja ili traume uživa posebne mjere obzira i brige kako bi se izbjeglo njeno ponovno traumatiziranje tijekom pravnih i administrativnih procedura napravljenih kako bi se pružila pravda i odšteta.“¹⁷⁰

Amnesty International je zabrinut da su vlasti u oba entiteta propustile da ispoštuju dostojanstvo i psihološke uvjete osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja u proceduri apliciranja za status civilne žrtve rata.

Republika Srpska (RS)

Kao što je navedeno iznad prema zakonu u RS aplikanti su morali da se prijave za status civilne žrtve rata do 31. januara 2007.g.kao krajnjim rokom. Ovo je onemogućilo jednom dijelu mogućih aplikanta da dođu do svojih prava.

Prema proceduri u RS, mogući aplikanti su morali da registruju svoja potraživanja u općini u kojoj su živjeli, obično pri Službi za zaštitu ratnih veterana i invalida. Aplikacije su morale da uključe medicinsku dokumentaciju koja bi dokazala opseg tjelesnih povreda.

Socijalne beneficije dostupne civilnim žrtvama rata su zavisile o postotku tjelesnih povreda koje je procijenila zdravstvena komisija i koje su morale da pređu 60 posto kako bi žrtva imala pravo da se kvalificira za njih. Procjena tjelesnih povreda je izvršena na osnovu „Pravilnika o kriteriju za procjenu vojne invalidnosti“. Civilne žrtve rata koje pate od poremećaja post-traumatskog stresa ili drugih oblika psiholoških (prije nego tjelesnih) povreda nisu imale pravo na socijalne beneficije.

Ovo je isključilo veliki broj potencijalnih potražitelja od primanja socijalnih beneficija jer u velikom broju slučajeva zdravstveno oštećenje, koje su iskusili preživjeli ratnih zločina seksualnog nasilja, uglavnom je psihološko. Amnesty International je doznao da su, poslije protesta udruženja žrtava, zdravstvene komisije u RS imale prasku dodjeljivanja do 50 % prava na tjelesnu povredu u slučajevima psihološkog oštećenja.¹⁷¹ Uprkos tome, osobe koje su preživjele silovanje u RS još uvijek moraju da dokažu dodatnih 10 posto tjelesnog oštećenja kako bi bili kvalificirani za status i socijalne beneficije koje idu uz to. Ovo je međutim često nemoguće jer neki preživjeli ne pate od fizičkih sindroma koji bi se mogli uračunati u dodatnih 10 posto tjelesne povrede.

Standardi međunarodnih ljudskih prava zahtijevaju od država da osiguraju puno i jednako uživanje ljudskih prava za osobe koje žive sa invalidnošću koja može biti vezana za psihološke ili mentalne uvjete ili oštećenja.¹⁷² Vlada nije pružila objektivno opravdanje za razliku napravljenu između ljudi koji su pretrpjeli tjelesno oštećenje i onih koji su pretrpjeli post-traumatske i druge oblike psihološkog oštećenja, koje može biti podjednako ili čak i više onesposobljavajuće. CESCR naglašava da „Konvencija [...] zabranjuje bilo kakvu diskriminaciju, u pravu ili činjeničnu, direktnu ili indirektnu, na osnovu [...] spola, [...] fizičke ili mentalne invalidnosti. [...] Ograničenja pristupu šemama socijalnog osiguranja trebaju također biti pregledana kako bi se osiguralo da ne diskriminiraju u pravu ili u stvarnosti.“¹⁷³ Kako je velika većina civilnih žrtava rata koji su iskusili post-traumatske i druge oblike psihološkog oštećenja žene žrtve silovanja, postoji također zabrinutost da to može rezultirati u de facto diskriminaciji u odnosu na žene i osobe koje su preživjele seksualno nasilje.

Prijedor

Amnesty International je veoma zabrinut da su u nekim općinama u RS oni koji su navodno bili uključeni u ratne zločine još uvijek na položajima u sistemu socijalne skrbi i držve položaje koje ih čine odgovornim za odlučivanje o pravima civilnih žrtava rata.

U općini Prijedor, položaj direktora Centra za socijalni rad drži čovjek koji je tokom rata bio Komandant Teritorijalne odbrane u Prijedorskom garnizonu.¹⁷⁴ Dalje, trenutni šef Službe za zaštitu boraca i invalida je radio kao ispitivač u koncentracionom logoru Omarska.¹⁷⁵

Stav Amnesty International je da uprkos činjenici da gore navedeni pojedinci nisu bili osuđeni u vezi sa ratnim zločinima, njihova prisutnost u sistemu socijalne zaštite u RS podriva vjerodostojnost sistema socijalne skrbi entiteta i obeshrabruje osobe koje su preživjele ratne zločine, uključujući žrtve silovanja, od traženja pomoći od entitetskih institucija. Također nije prihvatljivo da pojedinci koji su bili uključeni u rad koncentracionih logora, čak i ako nisu osuđeni, imaju moć da odlučuju o pravima svojih bivših zatvorenika.

Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH)

Procedura pomoću koje žene apliciraju za status civilne žrtve rata u FBiH nije niti transparentna niti osjetljiva na psihološke potrebe preživjelih. Sama procedura može uzrokovati retraumatiziranje.

Procedura apliciranja za status civilne žrtve rata u FBiH zahtjeva od potencijalnih potražitelja da dobiju potvrdu o svom statusu od strane udruženja žrtava seksualnog nasilja- Žene Žrtve Rata (Women Victims of the War) jedine institucije određene u FBiH koja pruža ovoj kategoriji žrtava takav certifikat. Takve potvrde se daju na osnovu intervjua sa potencijalnim tražiteljem izvršenog od strane članova udruženja.

Amnesty International je zabrinut da procedura intervjua nije osjetljiva na psihološke potrebe preživjelih. Intervju se izvodi u prisustvu nekoliko osoba što nepotrebno izlaže preživjele stresu. Rizik od retraumatizacije osoba koje se intervjuju nije oslovljen.

Taida je rekla Amnesty International da je bila obeshrabrena od apliciranja za status iz slijedećih razloga: „Željela sam da dobijem status civilne žrtve rata i razmišljala sam o

registriranju ali nisam imala hrabrosti da još jednom prođem kroz traumu. Nisam u stanju da bilo kome kažem šta mi se desilo. Previše je bolno i grozno. Sramota me same sebe i sramota me da to priznam sebi. A da ne spominjem drugim ljudima.”¹⁷⁶

Intervjui se obavljaju u kancelarijama ogranizacije koje se sastoje od jedne sobe u prizemlju u bloku zgrade. Privatnost se ne može garantirati jer se ista soba koristi za sve druge aktivnosti NVO-a. Ova okolina ne omogućava žrtvama da se osjećaju opušteno i ugodno dajući svoja svjedočanstva. Pri tome prolaznici vide s ulice ko je u sobi jer je kancelarija organizacije smještena u prizemlju sa velikim prozorima.

Emina je rekla Amnesty International o svom iskustvu pri apliciranju za status i kako se osjećala zastrašenom pri davanju svjedočenja: „Otišla sam tamo da svjedočim ali nisam mogla ništa da kažem. Bila sam šokirana i nisam bila u stanju da pričam. Nisam mogla. Moj mozak je prestao da radi. Onda sam se vratila kući. I plakala sam. Petnaest dana. Svaki dan 15 dana. A ja obično nikad ne plačem. Onda sam sjela i napisala im pismo. Dugo pismo. Četiri strane. Poslala sam ga njima i SIPA-i.“

Udruženje nema lokane ogranke u drugim dijelovima FBiH i stoga svi potencijalni aplikanti moraju da putuju u Sarajevo. Mnoga mjesta u BiH imaju loše veze sa Sarajevom sa često samo jednim autobusom dnevno koji ide u glavni grad. Dalje, mjesto organizacije nije lako pristupačno jer se nalazi u udaljenom predgrađu Sarajeva. Najbliža tramvajska stanica koja veže to naselje sa centrom Sarajeva je udaljena oko 20 minuta pješice. Ovo može produžiti vrijeme koje ženama treba da provedu putujući kako bi posjetile udruženje i može biti ozbiljna prepreka pri dolasku tamo, posebno ako žene žive daleko od glavnog grada.¹⁷⁷

Predsjednica udruženja je potvrdila Amnesty International da je udruženje nudilo svjedočanstva osoba koje su preživjele silovanje kao svjedočanstva Državnom sudu BiH u krivičnim procesima protiv odgovornih za ratne zločine. Potencijalni aplikanti su morali da potpišu da se slažu da će se njihova svjedočanstva koristiti na takav način.

Nusreta je bila zabrinuta oko ove prakse i rekla je da se privatnost preživjelih koji ne žele da apliciraju za status ne poštuje. To je nju odbilo od apliciranja. Rekla je „ako ja odem da se registrujem pitat će me-„koga još znaš ko je bio silovan? Da li znaš bilo koje druge žene?“ i tako dalje i tako dalje. Ali ne želim da im kažem. Ne želim da me iko krivi zbog toga.“ Bojala se da ako odluči da nastavi sa intervjuom sa udruženjem kako bi potraživala svoj status, njeno svjedočenje bi se iskoristilo u sudu i kao rezultat toga druge osobe koje nisu željele da otkriju šta im se desilo bile bi pozvane na sud kao svjedoci u procesuiranju ratnih zločina.

Pritisak koji se vrši na preživjele žene od strane članova udruženja je bio pomenut u presudi u slučaju Šimšić pred Državnim sudom BiH. Prema presudi u tom slučaju, jedan od svjedoka na suđenju je „potvrdila, iako takvo pitanje nije bilo postavljeno, da je bila pritisnuta od strane Predsjednice udruženja Žene Žrtve Rata da svjedoči protiv Bobana Šimšića kao što su i druge žene ili inače neće više primati svoju penziju[...]”¹⁷⁸

Amnesty International je mišljenja da osobe koje su preživjele silovanje ne bi trebale da budu primorane da svjedoče u krivičnom postupku ako ne žele da to urade kako bi bile podobne za socijalne beneficije. Zahtjevi za žrtve da svjedoče trebaju biti pravljani samo u skladu sa zakonom o krivičnom postupku i samo kada se smatra da je to neophodno nakon istraživanja

drugih načina izgradnje slučajeva koji predstavljaju manji rizik za dostojanstvo i dobrobit žrtava. Vlada FBiH treba da ponudi službeni alternativni mehanizam za žrtve koje traže kompenzaciju ako Žene Žrtve Rata ne uspiju da objektivno izvrše svoju ulogu u skladu sa pravima žrtava.

Tužioci moraju da održe svoju nezavisnost u odabiranju i pripremi slučajeva. Samo službenici kao što su tužioci, istražitelji ili advokati odbrane trebaju da igraju ulogu u pripremanju svjedoka da svjedoče na suđenju, kako bi izbjegli postavljanje pitanja o pravednosti sudskog postupka. Uloga NVO-a treba da bude pružanje psihološke i socijalne podrške preživjelim i svjedocima u slučajevima ratnih zločina kako bi se osjećali psihološki spremni da se suoče sa svojim počiniteljima u sudnici bez rizika od retraumatizacije.

Nakon intervjua sa direktoricom udruženja, Amnesty International je zabrinut da proces apela, u slučaju da NVO odbije da izda potvrdu, nije pravedan ili transparentan jer jedini način žalbe na ovom početnom stadiju je apel istoj NVO koja je izvršila intervju ali kriteriji za apel nisu ustanovljeni.¹⁷⁹

Diskriminatorne odredbe u procedurama za apliciranje za status civilne žrtve rata u FBiH mogu obeshrabriti mnoge osobe koje su preživjele seksualno nasilje od apliciranja za ovaj status i mogu ih naknadno isključiti od primanja socijalnih beneficija koje idu uz to. Prema informacijama koje je Amnesty International dobio, od decembra 2008.g. samo 500 žena u FBiH su primale socijalne beneficije kao civilne žrtve rata.¹⁸⁰

6.1.1.4 Neadekvatni iznosi socijalnih beneficija

Kao rezultat procedura za apliciranje za status civilne žrtve rata u RS po kojima su svi potencijalni aplikanti procijenjeni na osnovu tjelesnih povreda, većina osoba koje su preživjele silovanje primaju najmanju mjesečnu socijalnu naknadu u iznosu od samo 100 KM. To nije dovoljno da se pokriju osnovne potrebe preživjelih, uključujući kupovinu lijekova. Na primjer, jedna od preživjelih je rekla Amnesty International-u da mjesečno troši više od 140 km (70 €) samo na lijekove.¹⁸¹

U FBiH mnoge osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja koje je intervjuirao Amnesty International primile su samo privremena rješenja vezana za svoj status. One tvrde da ih je to izložilo nesigurnostima i uzrokovalo pogoršanje njihovog psihološkog stanja jer nisu sigurne da li će moći da pokriju svoje životne troškove i priušte lijekove u slučaju da su njihove odluke opozvane.

Nejra koja je dobila status u januaru 2008.g. kaže „Šta ja mogu da dobijem od ove privremene odluke? Ništa. Da sam samo znala, ne bih je uopšte uzela. Ne bih čak otišla ni da se registrujem.“¹⁸²

Neki preživjeli su rekli da često novac ne dolazi na vrijeme jer se dio njihove nadoknade plaća iz budžeta FBiH a ostatak iz kantona koji su direktno odgovorni za pružanje podrške civilnim žrtvama rata. Razgovarajući o ovom problemu Nejra je dodala „Dobijam jedan dio novca iz Federacije a jedan iz kantona. Dobiješ 164 KM iz kantona i onda kažu „sad čekaj da ti Federacija plati.“ Ponekad zovem poštara i pitam ga za novac i on kaže „da, znam da nam je rečeno da vam moramo platiti ali nema gotovog novca za plaćanje.“¹⁸³

CESCR naglašava da „Beneficije bez obzira da li u novcu ili naturi, moraju biti adekvatne u iznosu i trajanju kako bi svako mogao da ostvari svoje pravo na porodičnu zaštitu i pomoć, adekvatan standard života i adekvatan pristup zdravstvenoj njezi, kako je sadržano u članovima 10, 11 i 12 Konvencije. Države članice moraju također da obrate punu pažnju principu ljudskog dostojanstva sadržanog u preambuli Konvencije, i principu nediskriminacije, kako bi se izbjegli neželjeni efekti na nivou beneficija i oblika u kojem se pružaju.“¹⁸⁴

6.1.2 TRAŽENJE KOMPENZACIJE OD INDIVIDUALNIH POČINITELJA

Broj slučajeva individualnih kompenzacija za žrtve kršenja ljudskih prava počinjenih tokom rata u BiH je veoma mali. Neke kompenzacije su dane porodicama žrtava masakra u Srebrenici¹⁸⁵ i porodicama žrtava nasilnih nestanaka¹⁸⁶ na osnovu presude BiH Komore za ljudska prava.¹⁸⁷ Godine 2007. Udruženje logoraša BiH i Udruženje logoraša RS su tužili RS i FBIH za nezakonito zatvaranje i mučenje njihovih članova ali slučajevi su još u toku pred relevantnim sudovima.¹⁸⁸

Pravni okvir za potraživanje kompenzacije za ratna oštećenja u civilnim procesima je kompleksan u BiH i oba entiteta reguliraju pitanje na drugačiji način. Štaviše, primjena relevantnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) u slučajevima potraživanja kompenzacije se također zahtjeva.¹⁸⁹

Prema izvještaju NVO iz bivše Jugoslavije koja radi na suočavanju sa prošlošću u regiji „žrtve često ne znaju koga da tuže – direktne počinitelje ili državu. Ako izaberu da tuže potonjeg, nisu sigurni koji entitet da tuže, i da li bi dodatno trebali tužiti državu BiH.“¹⁹⁰

Nakon razgovora sa osobama koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja kao i NVO koje ih predstavljaju, Amnesty International je zabrinut da besplatna pravna pomoć pružena od strane države u slučajevima kompenzacije nije dostupna mogućim aplikantima.

Iako je Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći usvojen od strane Vijeća ministara BiH u decembru 2008.g. još treba da bude diskutiran i odobren od strane BiH Parlamenta.¹⁹¹ Besplatne usluge pravne pomoći se međutim pružaju od strane NVO-a ali zbog njihovog nedostatka resursa i velikog broja aplikanata oni nisu u mogućnosti da pomognu svim preživjelim. Svi preživjeli s kojima je Amnesty International razgovarao ili nisu bili svjesni mogućnosti potraživanja kompenzacije u civilnim postupcima ili nisu bili u mogućnosti da pristupe besplatnoj pravnoj pomoći.

Emina je rekla Amnesty International-u da je željela da tuži individualne počinitelje „jer je jasno da ništa ne dolazi od države. Tražila sam advokata i otišla u NVO, ali su mi rekli da mi oni ne mogu pomoći.“ Objašnjavajući svoja očekivanja izjavila je „ono što meni treba je da advokat podnese moj slučaj. Ja ne tražim previše. Samo želim da ih tužim i da mi plaćaju 100 km (50€) svakog mjeseca idućih 20 godina. Dobro, ako ne mogu da plate 100 KM neka bude 50 (25 €) ali neka plate dok sam još živa.“¹⁹²

Neki preživjeli su također pokušavali da tuže odgovorne za ratne zločine pred stranim sudovima. Godine 2000. Okružni sud SAD za Južni distrikt New York-a odredio je kompenzaciju u iznosu od 745 miliona \$ od Radovana Karadžića za grupu od 12 žena, uključujući Jadranku Cigelj i Nusretu Sivac koje su bile žrtve silovanja i mučenja u logoru

Omarska.¹⁹³ Uprkos činjenici da kompenzacija nije plaćena, Nusreta Sivac je osjetila da je to imalo pozitivno moralno značenje jer je to što se desilo njoj i drugim ženama u logoru Omarska priznato u sudskoj odluci.¹⁹⁴

Prema Krivičnom zakonu BiH također je moguće da žrtvama bude dana kompenzacija u krivičnim postupcima pred Državnim sudom. Zakon nalaže da potraživanja za kompenzaciju u ime povrijeđenih strana budu podnesena od strane kompetentnih tužilaca.¹⁹⁵ U praksi, međutim, to se nikad ne dešava. Tužioci u slučajevima ratnih zločina pred WCC Državnog suda su bili veoma nevoljni da skupljaju informacije koje bi omogućile sudu da procijeni štetu i da omogući žrtvama da potraže kompenzacije jer bi to produžilo trajanje procesa. U nekim slučajevima, sudska vijeća nisu obavijestila žrtve da imaju pravo da podnesu zahtjev za kompenzaciju od optuženog u krivičnom ili civilnom postupku.¹⁹⁶

Žrtve kršenja ljudskih prava imaju pravo da traže kompenzaciju u krivičnim i civilnim postupcima. Također imaju pravo da budu obaviještene o svojim pravima, uključujući pravo na kompenzaciju od strane kompetentnog tužioca ili sudskog vijeća.

Za mnoge osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja u BiH koncept pravde je širok. Ono što često žele da vide kao rezultat suđenja ratnih zločina je, kako su objasnili Amnesty International-u „povrat njihovog dostojanstva“. Prema njima to uključuje kompenzaciju od individualnih počinitelja za oštećenja koja su se desila kao rezultat silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja.¹⁹⁷

Zakon o krivičnom postupku BiH dozvoljava tužiocu da uđe u pregovore sa optuženim u postupcima pred Državnim sudom BiH. Najmanje jedan slučaj, onaj Veiza Bjelića koji je bio optužen za, između ostalog, silovanje, suđenja su završila potpisivanjem sporazuma o priznavanju krivice. Udruženja žrtava su zabrinuta da međutim u tom slučaju žrtve koje su bile u pitanju nisu bile konsultirane prije nego što je došlo do sporazuma.¹⁹⁸

Amnesty International smatra da sporazumi o priznavanju krivice mogu igrati pozitivnu ulogu i donošenju pravde preživjelima ratnih zločina seksualnog nasilja dok god oni kojih se to tiče imaju priliku da izraze svoja mišljenja u vezi sa tim što oni vide kao pravedan rezultat suđenja za kršenja ljudskih prava koja su oni iskusili. Organizacija primjećuje da bi nakon konsultacije sa preživjelima, tužioci koji rade na slučajevima ratnih zločina mogli uključiti potražnju kompenzacije u sporazume o krivici sa optuženima. Ovo bi smanjilo mogućnost ponovne traumatizacije svjedoka, jer ne bi trebali da svjedoče u odvojenim civilnim sudskim procesima i dalo bi žrtvama priliku da prime finansijsku odštetu za štete koje su se desile kao rezultat kršenja njihovih prava.

6.2 NEUSPJEH U PRUŽANJU ODŠTETE

Amnesty International je zabrinut da u mnogo mjesta u zemlji uvjeti za “siguran i dostojanstven” povratak još nisu na mjestu jer je diskriminacija protiv povratnika još uvijek ozbiljno pitanje. Izvještaj EU o napretku o Bosni i Hercegovini za 2008.g. primjećuje da „Povratnici se još uvijek suočavaju sa diskriminacijom u zapošljavanju, pristupu zdravstvenim uslugama, obrazovanju, penzijama i socijalnim pravima, posebno kada se vraćaju u oblasti u kojima su manjine. Ovo ostaje najveća prepreka održivom povratku.“¹⁹⁹

Mnoge osobe koje su preživjele silovanje su također bile žrtve drugih kršenja ljudskih prava

koja su bila dio organizirane kampanje protiv civilne populacije. Ovo uključuje nasilno progonstvo. Za vrijeme rata oko 2 miliona ljudi u BiH su postali izbjeglice ili interno raseljena lica. Imovina mnogih ljudi je uništena kao rezultat vojne akcije. Često su osobe koje su živjele u društvenim stanovima bile izbačene i uskraćeno im je njihovo stanarsko pravo.²⁰⁰ U mnogim mjestima u BiH radnici su ilegalno otpušteni sa poslova kao dio organizirane kampanje protiv civilne populacije i nije im bilo dozvoljeno da se vrate na svoje poslove poslije rata.

Amnesty International je zabrinut da BiH vlasti nisu uspjele da pruže preživjelima silovanja značajne mjere odštete, kako su definirane Osnovnim principima UN. Čak i u slučajevima gdje su ponuđene mjere odštete, često nisu uspjele da adekvatno odgovore na posebne potrebe podrške preživjelih. Nakon razgovora sa preživjelima ratnih zločina seksualnog nasilja i njihovim udruženjima, Amnesty International je mišljenja da najhitnije mjere odštete trebaju uključivati povrat imovine i zapošljavanje.²⁰¹

6.2.1 NEUSPJEH U PRUŽANJU POVRATKA IMOVINE PREŽIVJELIMA

U BiH povrat imovine se uglavnom razumije kao povratak u svoje domove i povratak prava vlasništva. Prema statistikama UN agencije za izbjeglice (UNHCR), do decembra 2008.g. više od 1 milion ljudi se vratio na svoja predratna mjesta prebivališta.²⁰² Međunarodna zajednica u BiH, koja je u velikoj mjeri olakšala proces povratka vidi povrat imovine kao oruđe da se preokrenu efekti ratnog „etničkog čišćenja“. Vjerovalo se da bi povratak izbjeglica i raseljenih lica u njihove predratne domove moglo dugoročno da ima pozitivan utjecaj na omogućavanje pomirenja.²⁰³ Proces ponovnog preuzimanja vlasništva, takozvani Plan za provođenje imovinskih zakona (PLIP) je službeno završen krajem 2006.g. sa više od 95 posto riješenih zahtjeva za vraćanje imovine.²⁰⁴

Mnoge osobe koje su preživjele silovanje i druge ratne zločine seksualnog nasilja su raseljene tokom rata i imaju status raseljenih lica što im je omogućilo da ostanu u alternativnim smještajima i da traže određene socijalne beneficije uključujući finansijsku pomoć. Prema zakonima u FBiH i RS raseljene osobe imaju pravo na takav status sve dok „sigurnost i dostojanstvo“ povratka u njihove predratne domove nije moguće.²⁰⁵ Kada prepreke povratku prestanu da postoje od tih raseljenih se očekuje da se vrate i više nemaju pravo na bilo kakve beneficije koje su rezultat statusa. Entitetski zakoni, nisu međutim uspjeli da definiraju uvjete za „siguran i dostojanstven“ povratak. Kao rezultat, mnoge raseljene osobe, uključujući žene koje su preživjele silovanje, nisu imale nikakve druge opcije nego da se vrate na mjesta gdje su živjele prije rata, inače bi bile beskućnici čak i kada samo ne bi mogle da okarakterišu relevantne uvjete kao „sigurne i dostojanstvene.“

Ovaj problem je prepoznat između ostalog od Komiteta za eliminaciju diskriminacije nad ženama (CEDAW) koji izražava zabrinutost za „tekuću prijetnju ženama koje su civilne žrtve seksualnog nasilja i raseljenim osobama od deložacija iz njihovih smještaja u Federaciji Bosne i Hercegovine.“²⁰⁶

Mnoge osobe koje su preživjele seksualno nasilje su rekle Amnesty International da bi se još uvijek bojale za svoju sigurnost da se moraju vratiti, jer odgovorni za ratne zločine počinjene nad njima su još uvijek na slobodi i žive u svojim predratnim zajednicama. Neke žrtve su previše traumatizirane da idu natrag i misle da nikad ne bi mogle da žive u istim zajednicama. Osjećaju da ih neuspjeh BiH vlasti da uhapsu počiniocima i da krivično gone ratne

zločine koji su bili počinjeni na njima sprječava da se vrate natrag. Aida, jedna od preživjelih, je izjavila Amnesty International-u „Kada idem autom kroz selo u kojem sam živjela vidim ih sve. Ovaj je četnik,²⁰⁷ onaj je četnik, i onaj tamo isto tako. Svi oni su moje bivše komšije. Ni jedan od njih nije bio uhapšen. Svjedočila sam mnogo puta. Sve ih znam njihova imena i prezimena. Preživjela sam tri pucanja na mene. Iz moje kuće me odveo moj komšija Goran. Zajednica? Kakva je to vrsta zajednice? To ne postoji više.“

Amnesty International je zabrinut da percepcija povrata vlasništva, što se u BiH razumije uglavnom kao povratak u predratne domove, može da ima negativne utjecaje na odluke pojedinaca koji se osjećaju pod pritiskom da se vrate u svoje predratne domove jer druge opcije povrata njihovih prava nisu razmotrene na značajan način od strane agencija koje olakšavaju taj proces.

Amnesty International je također zabrinut oko neuspjeha agencija koje provode programe povratka da prepoznaju prava žena koje su preživjele rat. U mnogim slučajevima provođenje tih programa nije rodno osjetljivo što često ima za rezultat da su stanarska prava i druge beneficije koje rezultiraju iz takvih programa uglavnom pripisana muškarcima, kao glavama domaćinstva.

Nejra živi sa svojom porodicom u kolektivnom centru za raseljene osobe. Opisala je Amnesty International-u kako je bila silovana i kako su joj roditelji ubijeni u ratu, dodajući: „Nikad se neću vratiti tamo. Nikad. To je mjesto gdje su moji roditelji ubijeni. Tamo su me silovali. Nikad neću zaboraviti. Ne mogu živjeti tamo. Prođem tamo samo kada idem u Potočare da se molim za svoje članove porodice. Nikad se neću vratiti tamo i nikad neću tražiti neku pomoć za povratnike. Ne mogu me natjerati da to uradim. I šta ako bih to uradila? Sva pomoć za nas povratnike bi bila dana mom mužu kao glavi porodice. A šta je sa mnom? Ne, ne želim to!”²⁰⁸

Amnesty International hitno poziva BiH vlasti odgovorne za programe povratka da uzmu u obzir potrebe žrtava ratnih zločina seksualnog nasilja i da osmisle programe povratka na rodno-osjetljiv način.

6.2.2 RESTITUCIJA ZAPOSLENJA

U izvještaju 2006.g. Amnesty International je zaključio da etnička diskriminacija u zapošljavanju, koja ima svoje korijene u ratnoj politici „etničkog čišćenja“ i koja je rezultirala masovnim otpuštanjem radnika koji pripadaju drugoj etničkoj grupi, još uvijek ima negativan utjecaj na situaciju zapošljavanja u zemlji. Primijećeno je da mnogi zaposlenici nisu u mogućnosti da se vrate na svoja predratna radna mjesta i da mjere da ih se integrira u tržište rada još ne postoje u BiH. Zaposlenici koji su bili ilegalno otpušteni još nisu primili kompenzaciju za te diskriminacijske činove.²⁰⁹

Žene su posebno ranjiva kategorija na tržištu rada. Ne samo da ih se diskriminira na osnovu njihove etničke pripadnosti već i na osnovu njihovog spola. U izvještaju EU o napretku u BiH 2008 godine tvrdi se da „nikakve ozbiljne mjere nisu poduzete da se sagledaju problemi vezani za pristup žena tržištu rada. Kao posljedica, diskriminacija radnika na osnovu pola ostaje široko raširena, žene su i dalje premalo prisutne u poslovanjima i politici i njihove plate su općenito manje nego plate muškaraca.”²¹⁰

Osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja i predstavnici njihovih udruženja koje je intervjuirao Amnesty International su rekly organizaciji da je stabilno zaposlenje jedan od najpoželjnijih uvjeta za koji vjeruju da bi im pomogao u ponovnoj izgradnji njihovih života.²¹¹

Prema zakonu u FBiH civilne žrtve rata, uključujući osobe koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja imaju pravo na finansijske socijalne beneficije. Zakon također predviđa da imaju pravo da prime preferencijalni tretman u zapošljavanju. Također bi trebali biti u mogućnosti da imaju pristup stručnom obrazovanju i da imaju koristi od drugih mjera koje bi im pomogle da se kvalificiraju za posao.²¹²

Ovaj dio zakona, međutim, uglavnom ostaje neproveden. Amnesty International je saznao od službenika FBiH Ministarstva rada i socijalne politike da je to zbog manjka resursa uglavnom u kantonima koji su bili direktno odgovorni za implementaciju zakona. Organizaciji je rečeno da nedostatak implementacije ovog dijela zakona o civilnim žrtvama rata u FBiH je najveći neuspjeh u pružanju pomoći osobama koje su preživjele rat.²¹³

U RS međutim, pravo na preferencijalni tretman u zapošljavanju ili na stručno obrazovanje nije sadržano u zakonu o civilnim žrtvama rata uopće.

Na pitanje da li je zadovoljna socijalnim beneficijama koje prima kao civilna žrtva rata, Emina je odgovorila: „Više bih voljela da imam posao. Imala bih zdravstveno osiguranje i primanja kada odem u penziju i možda 300 km (150€) platu. Ne mora da bude više. Puno bih se bolje osjećala. Ne bih se osjećala kao da prosim.”²¹⁴

Skoro svi preživjeli koje je Amnesty International intervjuirao su rekli da stabilan posao, osim što je način stjecanja prihoda, imao bi veoma pozitivan terapeutski utjecaj na njih. Mnogi od njih također smatraju da bi stručno obrazovanje također imalo pozitivan efekt na njihovo psihološko dobrostanje.²¹⁵

Amnesty International je zabrinut da vlasti u BiH nisu uspjele da pruže osobama koje su preživjele seksualno nasilje mjere povrata njihovog predratnog zaposlenja ili da im pruže druge mjere koje bi im omogućile da uspješno traže zaposlenje.

Organizacija poziva vlasti u FBiH da u potpunosti provedu postojeće zakone dajući prioritet u zapošljavanju i stručno obrazovanje osobama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja.

Amnesty International hitno poziva vlasti RS da izmjene postojeće zakone tako da priušte osobama koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja preferencijalni tretman u zapošljavanju i stručnom obrazovanju.

6.3 REHABILITACIJA

“Svi kažu da će sve ovo biti gotovo. Ali ne mogu da zaboravim. To ostaje duboko u meni. Idem na terapiju već tri godine. Uzimam tablete ali ponekad osjećam kao da sam mrtva.” - Sanja, intervjuirana od strane Amnesty International u Federaciji BiH u martu 2009.g.

“Bila sam u tamnom tunelu bez izlaza. Bio je blokiran. I tako ideš i ideš i ideš kroz tunel ali ne možeš doći

nigdje... Nekad mi se ovaj tunel vrati. Sve iste stvari koje ne možeš proći... Vremenom postaje sve bolje i bolje, ali tragovi toga uvijek ostaju u tebi..." - Jasmina, intervjuirana od strane Amnesty International u Federaciji BiH u martu 2009.g.

Amnesty International je zabrinut što su BiH vlasti zadnjih 14 godina ignorirale rehabilitacijske potrebe osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja. Nisu uspjele da im pruže adekvatne mjere rehabilitacije, uključujući pristup uslugama mentalnog i fizičkog zdravlja. Čak i 1993.g. kada je rat u BiH još uvijek trajao, Specijalni izvijestitelj UN o situaciji u bivšoj Jugoslaviji, Tadeusz Mazowiecki, je preporučio UN Komisiji za ljudska prava da: „sve žrtve silovanja, bez obzira da li su izbjeglice ili ne, trebaju da imaju pristup neophodnoj medicinskoj i psihološkoj brizi. Takva pomoć treba da bude pružena u okviru programa rehabilitacije žena i djece traumatizirane ratom [...]”²¹⁶

Ove preporuke tek trebaju da budu sprovedene. Osobama koje su preživjele silovanje još uvijek nedostaje adekvatan pristup medicinskoj i psihološkoj brizi u BiH.

Vlasti u BiH su obavezne da pruže osobama koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja mjere rehabilitacije kako bi im omogućile da ponovo izgrade svoje živote. Po članu 21 Osnovnih principa UN mjere rehabilitacije koje su potrebne preživjelima tih zločina u BiH trebaju uključivati „medicinsku i psihološku brigu kao i pravne i socijalne usluge.”²¹⁷

Obaveza BiH vlasti da pruže osobama koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja adekvatnu psihološku i medicinsku brigu također proizlazi iz prava na najviše moguće dostupne standarde fizičkog i mentalnog zdravlja koje je sadržano u Međunarodnoj konvenciji o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.²¹⁸ Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, zdravlje treba da se široko podrazumijeva kao „stanje kompletnog fizičkog, mentalnog i socijalnog dobrostanja a ne samo odsustvo bolesti ili nesigurnosti.”²¹⁹

Realizacija nekih prava, kao što je pravo na zdravlje, do neke mjere zavisi od dostupnosti resursa. Neke zemlje, kao npr. BiH, nisu u mogućnosti da pruže isti nivo usluge kao većina razvijenih zemalja. Rekavši to, prema međunarodnim standardima svih zemalja, bez obzira na njihovu ekonomsku situaciju, one imaju obavezu da osiguraju realizaciju „minimalnih osnovnih obaveza“ u pogledu prava na najveći dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja. U kontekstu osoba preživjelih silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja, te minimalne osnovne obaveze trebaju uključivati prava na pristup zdravstvenim ustanovama, dobrima i uslugama na nediskriminacijskoj osnovi; pružanje osnovnih lijekova; jednaku distribuciju svih zdravstvenih ustanova, dobara i usluga.²²⁰

Specijalni izvijestitelj o pravu na zdravlje je rekao da “Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja [...] svi predstavljaju ozbiljno kršenje seksualnih i reproduktivnih sloboda i fundamentalno su i inherentno nedosljedne sa pravom na zdravlje.”²²¹ Komitet za eliminaciju diskriminacije nad ženama je također naglasio da nasilje na osnovu spola šteti čitavom opsegu ljudskih prava uključujući pravo na zdravlje.²²² Komitet je izjavio da države strane trebaju da osiguraju kao dio svojih obaveza da zaštite prava vezana za žensko zdravlje, na primjer „Izvršenje i efektivno sprovođenje zakona i formuliranje politika, uključujući protokole zdravstvene brige i bolničkih procedura za oslovljavanje nasilja nad ženama i zlostavljanja djevojčica i pružanje zdravstvenih usluga.”²²³

Stoga je neophodno da adekvatna odšteta za osobe koje su preživjele silovanje uključi pružanje adekvatnih, blagovremenih i prikladnih zdravstvenih usluga u skladu sa pravom na najveći dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja, ²²⁴ što oslovljava utjecaj seksualnog nasilja na žensko zdravlje.

Prema Komitetu za ekonomska, socijalna i kulturna prava UN, kako bi se ispunili međunarodni standardi, sve zdravstvene usluge i dobra (za fizičko kao i mentalno zdravlje) moraju ispuniti iduće kriterije:

- *Dostupnost* – funkcioniranje javnog zdravstva i objekata za zdravstveno zbrinjavanje, dobra i usluge trebaju biti dostupne u dovoljnoj količini unutar države. Specijalni izvjestitelj za pravo na zdravlje naglašava u vezi sa mentalnom zdravstvenom brigom da to uključuje „adekvatan broj objekata za mentalno zdravlje i usluge podrške i adekvatan broj medicinskih i drugih stručnjaka obučeni za pružanje tih usluga.“²²⁵
- *Pristupačnost* – usluge trebaju biti pristupačne bez diskriminacije bilo koga i trebaju posebno biti dostupne najugroženijoj grupi. Također trebaju biti fizički pristupačne što znači na dohvatu ljudi koji trebaju da ih koriste. Usluge trebaju biti svima dostupne, uključujući siromašne koji ne trebaju da budu neproporcionalno opterećeni zdravstvenim troškovima u poređenju sa bogatijim domaćinstvima. Kao dio kriterija o pristupnosti pojedinci trebaju imati pravo da primaju informacije o zdravstvenim pitanjima.
- *Prihvatljivost* – pružene usluge trebaju biti u skladu sa profesionalnom etikom i biti kulturno i rodno osjetljive. Trebaju također poštovati povjerljivost.
- *Kvalitet* – usluge trebaju da budu prikladnog medicinskog i naučnog standarda. Osoblje treba da bude dobro obučeno i profesionalno.²²⁶

BiH vlasti trebaju da ispune ovaj okvir dok pružaju rehabilitaciju osobama koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja. Kao što će biti dokumentirano u ovom dijelu izvještaja, BiH vlasti nisu uspjele da pruže žrtvama tih zločina adekvatne mjere rehabilitacije, time što nisu napravile zdravstvene usluge, koje su neophodne da bi se oslovio utjecaj seksualnog nasilja na žensko zdravlje, dostupnim pristupačnim, prihvatljivim i dobrog kvaliteta.

6.3.1 DOSTUPNOST

Sistem psihološkog zbrinjavanja u BiH je organiziran tako da u prosijeku postoji jedan Centar za mentalno zdravlje za svakih 40.000-50.000 ljudi. U praksi, u općinama koje imaju manji broj stanovnika, usluge psihološkog zbrinjavanja nisu dostupne.

Na primjer, Amnesty International je obaviješten od strane lokalne NVO Viktorija 99, da u općini Jajce u FBiH, sa nekih 45.000 stanovnika, postoji samo jedan zaposlen psiholog i jedan psihijatar posjećuje grad jednom svake dvije sedmice tokom jednog dana.²²⁷ Tokom svake posjete psihijatar nije u mogućnosti da primi više od 10 pacijenta. Od kraja rata skoro 70 osoba je počinilo samoubistvo u općini; oko 60 posto samoubistava su počinile žene.²²⁸ Veći broj samoubistava navodi da ne postoji adekvatna psihološka briga u općini Jajce. Ovo predstavlja problem, posebno za žrtve seksualnog nasilja koje žive u ovoj zajednici, jer njima

su često potrebne takve usluge.

Od kraja rata, Forum Žena, ženska NVO iz općine Bratunac u RS provodi kampanju za osnivanje Centra za mentalno zdravlje u svom gradu. Općina ima 30.000 stanovnika. Prema informacijama dostupnim NVO-u, od kraja rata nekih 8.000 raseljenih osoba i izbjeglica se vratilo u grad i okolinu sela. Od istih, više je od 1.000 samohranih majki koje su izgubile mnoge članove porodice u ratu. Unatoč velikoj povratničkoj populaciji, od kojih su mnoge bile traumatizirane tokom rata, općinske vlasti nisu zaposlile psihologa ili psihijatra. U općini Srebrenica, koja se graniči sa Bratuncem i gdje je genocid protiv Bošnjaka (bosanskih muslimana) bio počinjen tokom rata, situacija je potpuno ista bez pružanja psiholoških usluga stanovnicima od strane države. Jedine usluge koje su dostupne ljudima koji žive u općinama Bratunac i Srebrenica su pružene od strane NVO Koridor ili iz Sarajeva koje plaća posjete psihijatra dva puta mjesečno. Psihijatar, međutim, može primiti samo 15 pacijenata u prosijeku tokom posjete.²²⁹

Osobe koje su preživjele silovanje i druge ratne zločine seksualnog nasilja imaju posebne psihološke potrebe povezane sa sindromima od kojih pate kao rezultat svog iskustva. Neke od njih, kako bi bile u mogućnosti da ponovo izgrade svoje živote, trebaju psihološku pomoć. U zavisnosti od individualnih slučajeva, neke od njih trebaju da idu na psihijatrijski tretman i da uzimaju lijekove.²³⁰

Kao rezultat silovanja i drugih ratnih zločina povezanih sa kršenjem ljudskih prava koje su preživjele, mnoge žrtve su razvile poremećaj post-traumatskog stresa (PTSD) kao i druge psihološke sindrome. Psihološki efekti njihove traume uključuju osjećaj nesigurnosti, srama, samo okrivljavanje, depresiju, fragmentirana sjećanja, manjak koncentracije, noćne more, scene događaja iz prošlosti, tjeskobu i nepovjerenje prema drugim ljudima.

Sanja opisuje kako se osjeća pričajući „za Novu godinu, kada naprave vatromet, uvijek se osjećam kao da sam ponovo u koncentracionom logoru i kao da ponovo pucaju u ljude.“²³¹

Fiziološki simptomi koje preživjeli trpe uključuju glavobolje, seksualnu nefunkcionalnost, pospanost, ginekološke probleme kao što su vaginalna krvarenja, fibroidi, hronična bol u karlici, i drugi fizički bolovi. Bez psihološke podrške i adekvatne medicinske brige žene koje su preživjele silovanje možda neće biti u mogućnosti da nastave normalan život. Pričajući o svojim psihološkim stanjima Emina je objasnila Amnesty International-u: „Ja nisam u stanju da radim. Nisam u stanju da se koncentrišem osim na cijepanje drva i kopanje.“²³²

Prema predstavnicima NVO koje pružaju psihološke usluge žrtvama mučenja, uključujući silovanje, skoro 90 posto žrtava silovanja ne primaju nikakav tretman.²³³ To stavlja njihovo zdravlje pod rizik i narušava njihovo pravo na najveći mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja.

Amnesty International je zabrinut da su uzastopne vlade BiH zanemarile potrebe osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja ne pružajući im adekvatne psihološke i medicinske usluge. U odsustvu državnih usluga u mnogo mjesta u BiH lokalne NVO su jedine institucije koje pružaju ovu vrstu podrške žrtvama.

BiH vlasti ne samo da su zanemarile svoju direktnu podršku preživjelima nego također nisu uspjele da pruže resurse NVO-ima koji pružaju takve usluge. Amnesty International-u je

rečeno da jedna od NVO-a koja pruža usluge širom teritorije BiH prima samo 2 posto svog budžeta od BiH vlasti. Ostalih 98 posto dolazi od međunarodnih donatora. Suočena sa međunarodnom ekonomskom krizom NVO je morala da ograniči broj pacijenata 2008.g., jer je primala manje međunarodnih fondova nego prethodnih godina. Predstavnici NVO nisu sigurni da li će moći da pružaju usluge iduće godine zbog nedostatka resursa.²³⁴ Prema njihovoj procjeni jedna godina terapije za jednu osobu košta otprilike 2200€. ²³⁵

Amnesty International je razgovarao sa mnogo osoba koje su preživjele silovanje koje su išle na terapije koje su organizirali NVO-i. Svi su naglasili koliko su se njihovi životi promijenili otkad su počeli da primaju tu vrstu pomoći. Aida je rekla Amnesty International-u da „smo bili u nekoj vrsti tamnog tunela bez izlaza dok nismo došli ovdje.“²³⁶ Sanja je dodala: “Kada ne dođem ovdje, osjećam se kao da sam izgubila nešto. Ovdje mogu da plaćem, da vrištim i da pričam kada to trebam.”²³⁷

6.3.2 PRISTUPAČNOST

Mnoge osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja nemaju pristup zdravstvenim uslugama, uključujući usluge mentalnog i psihološkog zbrinjavanja. Mnogo njih živi u udaljenim mjestima gdje je prijevoz veoma neredovan sa često samo jednim autobusom dnevno do glavnog grada. Pored toga, često ne mogu priuštiti da plate kartu.

Prema izvještaju koalicije NVO-a BiH, 2008. godine više od 19 posto stanovnika u RS nije imalo zdravstveno osiguranje i nisu imali pristup zdravstvenim uslugama. Situacija u FBiH 2007.g. se razlikovala u različitim kantonima te u prosjeku 16,35 posto stanovništva su bili isključeni iz sistema zdravstvenog zbrinjavanja.²³⁸ Žene kao jedna od najranjivijih grupa su neproporcionalno pogođene.

Maja, koja živi sa svojim roditeljima na socijalnoj pomoći u iznosu od 50 KM (25 €) mjesečno za svih troje rekla je Amnesty International-u da povratna autobuska karta do glavnog grada iznosi 11 km (5,5€) i stoga ne može ići tamo redovno. Osim toga, nije u mogućnosti da kupuje lijekove jer nema novaca. Maja je objasnila Amnesty International-u: „Imam zakazano kod doktora za pregled, ali ne mogu otići. Ne mogu da liječim sve svoje bolesti u isto vrijeme. Ne mogu to priuštiti. Moram da liječim ono što je glavno prvo... Zapravo, ono što ja mislim da je glavno. Ali problem je što je u mom slučaju sve glavno i hitno. Ja stvarno nemam para. Ponekad mi propišu lijekove ali ih ja ne mogu platiti. Koji je cilj odlaska doktoru ako poslije ne možeš kupiti lijekove? Samo nepotrebna gnjavaža...“²³⁹

Prema preživjelima i njihovim udruženjima veoma malo žena ima dovoljan prihod da priušti lijekove, čak i kada su propisani od strane doktora. Aida, jedna od malog broja preživjelih koji primaju socijalnu pomoć, rekla je da troši više od 140 km (70€) od svog mjesečnog prihoda od 560 KM (280 €) na lijekove.²⁴⁰

Žene koje su preživjele silovanje rekly su Amnesty International-u da su odlučile da apliciraju za status civilne žrtve rata jer su mislile da će im to pomoći da imaju pristup besplatnim zdravstvenim uslugama koje pruža država. Mnogi primaoci su bili iznenađeni kada su otkrili da to nije slučaj.

Sanja, koja živi u Federaciji BiH dala je dramatičan primjer iz svog iskustva kada joj je prvobitno odbijen medicinski tretman. Rekla je: „Čak nas ni bolnice ne primaju. Bila sam

teško bolesna prošle godine. Ostavila sam djecu kod kuće sa 30 KM i naravno morala sam da kupim sve stvari za svoj boravak u bolnici. Niko me nije pitao ništa... Trebala mi je transfuzija krvi. Tražili su od mene da je nabavim (krv). Ali odakle ja mogu nabaviti krv? Gospođa je došla i rekla- „Morate da nabavite krv odnekud ili morate da platite 600 KM (300 €).“ I onda sam joj rekla- „molim vas gospođo; moj život je u pitanju, molim vas... ”²⁴¹

Nakon intervencije Vive Žene, tretman je bio pružen, ali ona je ostala ogorčena situacijom s kojom se suočila. „Znate kako je to?“- rekla je. „Niste više sigurni kako da nastavite sa svojim životom. Možda će idući put biti zadnji put? Živite u strahu cijelo vrijeme. Samo čekate...“²⁴²

Druge žene preživjele iz Federacije BiH sa službenim statusom civilne žrtve rata su rekle Amnesty International-u da im redovno odbijaju pružiti medicinsku njegu jer lokalno medicinsko osoblje nije svjesno da oni imaju bilo kakva prava vezana za status civilne žrtve rata.

Amnesty International poziva vlasti u BiH da osigura da je medicinska i psihološka njega dostupna i pristupačna ženama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja. Vlada treba da poduzme hitne aktivnosti kako bi povećala pristupačnost objekata i osoblja koji mogu pružiti psihološke, psihijatrijske i druge neophodne zdravstvene usluge osobama koje su preživjele silovanje. Organizacija hitno poziva vladu da ukloni finansijske i druge prepreke pristupanju medicinskim uslugama i lijekovima, uključujući nepriznavanje njihovog statusa ili nepriuštive troškove prijevoza.

6.3.3 PRIHVATLJIVOST I KVALITETA REHABILITACIJE

Godine 2006. Komitet Ujedinjenih Nacija o eliminaciji diskriminacije nad ženama (CEDAW) u svojim zaključnim komentarima o Bosni i Hercegovini izrazio je zabrinutost „da ne postoji nikakva koherentna strategija za podržavanje ovih žena [koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja] i da imaju samo ograničen ili nikakav pristup zdravstvenim institucijama i finansijskim beneficijama, kao i općim zdravstvenim uslugama ili specifičnim zdravstvenim uslugama vezanim za njihova traumatska iskustva.“²⁴³

Kao što je navedeno gore BiH vlasti su propustile da naprave mjere rehabilitacije za osobe koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja dostupnim i pristupačnim.

Međutim, na osnovu međunarodnih standarda koji se odnose na pravo na najveće dostupne standarde fizičkog i mentalnog zdravlja kao i Osnovnih principa UN i zaključnih komentara CEDAW BiH vlasti su obavezne da osiguraju da su sve mjere rehabilitacije koje se tek trebaju pružiti preživjelima silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja prihvatljive i dobrog kvaliteta.

Prema Komitetu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (CESCR) prihvatljivost zdravstvenih usluga znači da „sve zdravstvene ustanove, dobra i usluge moraju poštovati medicinsku etiku i biti kulturno prilagođene, tj. poštovati kulturu pojedinaca, manjina, naroda i zajednica, biti osjetljivi na pol i zahtjeve životnog ciklusa, kao i da su dizajnirani da poštuju povjerljivost i poprave zdravstveni status osoba u pitanju.“²⁴⁴

CESCR također primjećuje da „zdravstvene ustanove, dobra i usluge moraju također biti naučno i medicinski prikladne i dobrog kvaliteta. Ovo zahtjeva, inter alia, stručno medicinsko osoblje, naučno odobrene lijekove kojima nije prošao rok trajanja i bolničku opremu [...]“²⁴⁵

U vezi s njegovom mentalnog zdravlja, Specijalni izvjestitelj o pravu na zdravlje je rekao da „ovo znači, na primjer, da zdravstveni stručnjak mora imati adekvatno obrazovanje o mentalnom zdravlju.“²⁴⁶

CEDAW također naglašava obavezu države da osigura „Rodno- osjetljiv trening koji bi omogućio zdravstvenim radnicima da otkriju i rade sa zdravstvenim posljedicama nasilja zasnovanog na polu.“²⁴⁷

Utjecaj silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja na preživjele može se razlikovati u zavisnosti od posebnih okolnosti svakog slučaja. Različiti preživjeli mogu imati različite potrebe i stoga zahtijevati različite usluge podrške. To može biti jedino procijenjeno na osnovu pojedinačnih slučajeva.²⁴⁸ Međutim, adekvatan kvalitet dostupnih usluga svim osobama koje su preživjele silovanje, čak i onima koje zahtijevaju najširu podršku, treba biti pružena od strane BiH vlasti.

Amnesty International hitno poziva BiH vlasti da, dok razvijaju strategiju podržavanja žrtava silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja, kako je preporučeno od strane CEDAW, da se posebna pažnja pruži osiguravanju da su sve mjere rehabilitacije u skladu sa zahtjevima prihvatljivosti i dobrim kvalitetom zdravstvenih usluga, kako je definirao CESCR.

6.4 ZADOVOLJŠTINA I GARANCIJE O NEPONAVLJANJU

“Uvijek imaš osjećaj da su iznad tebe cijelo vrijeme, kontrolišući tvoj život. A ti?! Ko si ti?!!! Ti ne značiš ništa i ne možeš uopšte ništa da uradiš.“ Taida, intervjuirana od strane Amnesty International u Federaciji BiH, mart 2009.g.

Vlasti u BiH nisu uspjele da pruže žrtvama ratnih zločina seksualnog nasilja zadovoljštinu i garancije neponavljanja. Uprkos činjenici da je rat završen prije 14 godina, BiH vlasti nemaju niti na državnom niti na entitetskom nivou javno izraženo izvinjenje ženama koje su preživjele silovanje i druge ratne zločine seksualnog nasilja. BiH vlasti također nisu uspjele da priznaju prava osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja i nisu uspjele da im pruže mjere uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju. Ne radeći to, nisu ih priznali kao žrtve.

Mjere zadovoljštine bi mogle uključiti priznavanje osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja kao civilne žrtve rata po relevantnim zakonima u oba entiteta.²⁴⁹ Za mnoge preživjele to bi imalo pozitivno simboličko značenje, posebno ako bi im omogućilo pristupanje posebnim pravima. Međutim, broj žena koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja koje imaju koristi od takvih odredbi je veoma nizak u poređenju sa brojem pogođenih žena. Prema informacijama dostupnim Amnesty International-u, do decembra 2008.g. samo 500 žena u FBiH je bilo registrirano kao civilne žrtve rata.²⁵⁰ Statistike vezane za istu kategoriju žrtava u RS nikad nisu prikupljene. Kao što je objašnjeno od strane RS vlasti, prikupljanje statistika o broju žrtava seksualnog nasilja koje imaju korist od statusa civilne žrtve rata u entitetu vodilo bi nepotrebnom razlikovanju između različitih kategorija žrtava. Oni su izjavili da su njima sve žrtve iste i da bi pravljenje izuzetaka za neke određene grupe moglo značiti diskriminaciju drugih grupa.²⁵¹ Amnesty International međutim vjeruje da prikupljanje statistika o broju osoba koje su preživjele silovanje koje imaju koristi od statusa civilnih žrtava rata ne treba se posmatrati kao da je cilj preferiranje jedne grupe žrtava u odnosu na drugu nego bi to radije trebalo omogućiti vlastima da oslove posebne

potrebe podrške koje ova posebna grupa preživjelih ima.

2006. godine Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN (CESCR) pri komentarisanju BiH napretka o implementaciji Međunarodne konvencije o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) izrazio je svoju zabrinutost izjavljujući: „Komitet je ozbiljno zabrinut radi odsutnosti koherentne strategije za podršku žrtvama seksualnog nasilja pretrpljenog tokom oružanog sukoba od 1992.-1995.g. i da entitetski zakoni koji se odnose na civilne žrtve rata su polno neosjetljivi i pružaju neadekvatnu socijalnu zaštitu za žrtve seksualnog nasilja.”²⁵²

Također je preporučio da „Države članice osiguraju da žrtve seksualnog nasilja pretrpljenog tokom oružanog sukoba od 1992.-1995.g. dobiju status civilnih žrtava rata, da se osmisli i implementira koherentna strategija na državnom nivou za zaštitu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava žrtava seksualnog nasilja i njihovih članova porodice, i da se osigura učešće žrtava seksualnog nasilja u bilo koji proces donošenja odluka koje će utjecati na njih.”²⁵³

Amnesty International smatra da vlasti u BiH nisu uspjele da sprovedu te preporuke Komiteta. Razvoj i provođenje takvih strategija bi bili pozitivan korak unaprijed pružajući preživjelima mjere zadovoljštine. Kao dio toga vlasti bi trebale da sprovedu analizu problema silovanja i drugih zločina seksualnog nasilja počinjenih tokom rata u BiH. Trebale bi da prikupе statistike o broju žena kojima je potrebna pomoć kao i njihovim potrebama za podršku.

Druge mjere zadovoljštine bi uključivale ne-sudske mehanizme s ciljem ustanovljavanja činjenica o slučajevima silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja, kao što su komisije za utvrđivanje istine. Iako Amnesty International nema stav o neophodnosti ustanovljavanja komisija za utvrđivanje istine u BiH, organizacija je viđenja da ovaj ili drugi mehanizmi ustanovljavanja činjenica o uzrocima, razmjeru i utjecaju silovanja i drugim ratnim zločinima seksualnog nasilja trebaju biti razmotreni od strane BiH vlasti. Potreba za takvim mehanizmom, njegovim mogućim oblikom, njegovom implementacijom treba biti razmatrana sa javnošću, uključujući osobe koje su preživjele silovanje i seksualno nasilje kao i udruženjima koja ih predstavljaju.

Amnesty International je također svjestan projekta Tranzicijske pravde koji ima cilj da oslovi neka od ovih pitanja a sprovodi ga UNDP u partnerstvu sa BiH vlastima. Godine 2008. i 2009. konsultacije sa BiH NVO-ima su vršene širom zemlje. Očekuje se da kao rezultat ovog projekta bude razvijena strategija tranzicijske pravde.²⁵⁴ Ovo bi mogao biti pozitivan korak u pružanju zadovoljštine žrtvama ratnih zločina, uključujući silovanje.

Mnoge žrtve koje je Amnesty International intervjuirao su ukazale da ih je javna percepcija silovanja sprečavala da ponovo izgrade svoj život i da se reintegriraju u društvo.

Selma se žalila Amnesty International-u govoreći: „Ja nemam nikakvih prava. Gdje god da odem ljudi me gledaju- žao mi je što moram upotrijebiti tu riječ- kao kurvu. Ali, da li sam ja izabrala taj život?”²⁵⁵

Ratni zločini seksualnog nasilja su još uvijek osjetljivo pitanje u BiH. Postoji veoma malo, ako i ikakve, javne diskusije o tim zločinima uprkos velikoj rasprostranjenosti problema i broju

pogođenih ljudi. Mnogi preživjeli se još osjećaju stigmatiziranim i isključenim iz društva u BiH, i mnogi nastavljaju da žive sa svojom traumom u tišini jer se boje da pričaju o tome šta im se desilo. Amnesty International je razgovarao sa nekoliko žena koje su se razvele od muževa nakon što su im otkrile da su bile silovane tokom rata.

Na primjer, Aida je rekla Amnesty International-u: „Moj brak je gotov. Ja nemam brak. Moj muž živi u inostranstvu. Zna li šta mi je rekao? Rekao je „Zašto nisi pobjegla zajedno sa mojom braćom? Sve je tvoja krivica.“ I dobro, rekla sam“ Ne želiš me- ne moraš!“²⁵⁶

Druge, kao Sabiha, bile su izložene fizičkom i psihološkom zlostavljanju od strane svojih muževa koji su ih krivili za sve što im se desilo tokom rata. Rekla je Amnesty International-u: „Ovo je gore nego život u koncentracionom logoru... Sad se to već dešava 12 godina.“²⁵⁷

Amnesty International primjećuje da vlasti BiH kao države članice Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama imaju obavezu da poduzmu mjere da se bore protiv negativnog stereotipa i stigmatizacije žena žrtava silovanja. Član 2 8f) Konvencije izričito definira dužnost „da se preduzmu sve prikladne mjere, uključujući zakonodavstvo, kako bi se izmijenili ili ukinuli postojeći zakoni, regulative, običaji i prakse koji čine diskriminaciju nad ženama[...].“

7. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

U ovom izvještaju Amnesty International je dokumentirao kako su uzastopne vlade Bosne i Hercegovine (BiH) propustile da omoguće pristup pravdi i odšteti hiljadama žena koje su bile silovane tokom 1992.-1995.g.

Organizacija predlaže set preporuka koje su navedene ispod i koje bi, ako bi bile sprovedene, omogućile ženama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja da pristupe pravdi i odšteti za kršenja ljudskih prava koje su doživjele tokom rata.

Pristup pravdi

Amnesty International je zabrinut da su BiH vlasti istražile i krivično gonile samo veoma ograničen broj slučajeva ratnih zločina seksualnog nasilja. Njihov neuspjeh je stvorio nekažnjivost za one koji su odgovorni i ostavio je hiljade preživjelih bez pristupa pravdi i odšteti.

Postoji nekoliko ozbiljnih ograničenja djelotvornom krivičnom gonjenju slučajeva, uključujući neadekvatni pravni okvir na državnom i entitetskom nivou. Ovo stvara situaciju u kojoj se slučajevi, čak i ako su krivično gonjeni, procesuiraju na osnovu pravnog okvira koji nije u skladu sa trenutnim međunarodnim standardima za krivično gonjenje ratnih zločina.

BiH vlasti na državnom i entitetskom nivou su također propustile da pruže preživjelima i svjedocima značajnije mjere podrške i zaštite. Kao rezultat toga preživjeli su u neprestanom strahu za svoju sigurnost, što ih obeshrabruje od pojavljivanja u sudnici i svjedočenja. Nedostatak adekvatne psihološke podrške svjedocima uzrokuje njihovu ponovnu traumatizaciju tokom učešća u procesima.

Amnesty International je također zabrinut da ukoliko se značajni resursi ne dodijele naporima provođenja Državne strategije za rad na slučajevima ratnih zločina ona je osuđena na propast. Ovo bi moglo rezultirati krivičnim gonjenjem slučajeva ratnih zločina, uključujući one vezane za seksualno nasilje, u entitetskim sudovima koji zbog nedostatka kapaciteta i neadekvantong pravnog okvira nisu u mogućnosti da krivično gone slučajeve do najviših standarda pravednog suđenja.

Kako bi oslovili zabrinutost vezanu za BiH pravni sistem, Amnesty International preporučuje

slijedeće.

Amnesty International poziva Vijeće ministara BiH da:

- Osigura da osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja imaju pristup pravdi i da se svi slučajevi silovanja i drugih ratnih zločina seksualnog nasilja ažurno, nezavisno, nepristrano i efektivno istraže i krivično gone u skladu sa međunarodnim standardima pravednog suđenja.
- Osnuje državnu komisiju za zadatakom prikupljanja informacija o obimu silovanja i drugih zločina seksualnog nasilja; identificirajući potrebe podrške preživjelima, i identificirajući prepreke uspješnom krivičnom gonjenju silovanja i drugih ratnih zločina seksualnog nasilja.
- Izmijene Krivični zakon BiH kako bi uključili definiciju seksualnog nasilja u skladu sa međunarodnim standardima i nadležnostima vezanim za krivično gonjenje ratnih zločina seksualnog nasilja otklanjajući uvjet „sile i prijetnje neposrednim napadom“ iz trenutne definicije seksualnog nasilja.
- Razviju programe i dodjele adekvatne resurse za dugoročnu zaštitu svjedoka koji svjedoče u procesuiranju ratnih zločina pred Komorom za ratne zločine (WCC) Državnog suda. Takvi programi bi trebali uključivati mogućnost relokacije svjedoka unutar zemlje ili izvan zemlje.
- Razviju programe i dodjele adekvatne resurse za dugoročnu podršku svjedoka. Takvi programi bi trebali uključivati pripremu potencijalnih svjedoka najmanje nekoliko mjeseci prije početka suđenja i trebaju biti osmišljeni i implementirani u bliskoj suradnji sa NVO-ima koji pružaju podršku osobama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja. Oni bi trebali uključivati mjere adekvatne psihološke, ekonomske i socijalne podrške.
- Zajedno sa entitetskim vlastima pronaći rješenje ne primjenjivanja Krivičnog zakona BiH od strane entitetskih sudova osiguravajući da se u svim slučajevima ratnih zločina u BiH sudi na osnovu Krivičnog zakona BiH.
- Zajedno sa entitetskim vlastima dodijeliti finansijske resurse za povećanje kapaciteta entitetskih sudova u radu sa slučajevima ratnih zločina u pogledu implementacije Državne strategije o radu na slučajevima ratnih zločina. Ovo bi uključivalo osiguravanje postojanja najvećih standarda zaštite svjedoka i podršku, adekvatno osoblje entitetskih sudova i ureda tužilaca, i adekvatan trening za službenike pravnog sistema kao i za drugo osoblje koje radi sa preživjelima i svjedocima.

Amnesty International poziva Državnu agenciju za istrage i zaštitu (SIPA) da:

- Suraduje sa NVO-ima pri kontaktiranju osoba koje su preživjele seksualno nasilje kako bi procijenili potrebe preživjelih za podrškom i kako bi osigurali da njihovo učešće u krivičnim procesima ne krši njihovo pravo na privatnost i ne izloži ih retraumatizaciji.

Amnesty International poziva Državni sud BiH da:

- Izvrši značajnu procjenu potreba svjedoka u slučajevima ratnih zločina i da im pruži

mjere adekvatne ekonomske, psihološke i socijalne podrške. To bi također uključivalo siguran prijevoz ka i od suda. Zahtijevane mjere podrške trebaju da budu procijenjene nakon završetka suđenja i ako je neophodno svjedoci trebaju da budu upućeni u dugu instituciju koja pruža dugoročnu ekonomsku, psihološku i socijalnu podršku.

- Izvrši značajnu procjenu razloga zašto svjedoci ne žele da svjedoče u slučajevima ratnih zločina, i ako se ne smatra neophodnim kako bi se osiguralo pravedno suđenje, da se suzdrži od nametanja kazni preživjelima koji ne žele da svjedoče u krivičnom postupku. Dok se vrši takva procjena mora se uzeti u obzir ponovna traumatizacija potencijalnih svjedoka u dodatku drugih kriterija.
- Tumači kriterij odabiranja slučaja kako je naveden u Državnoj strategiji za rad na slučajevima ratnih zločina što je šire moguće kako bi omogućili svim slučajevima seksualnog nasilja da budu suđeni od strane Državnog suda do tog momenta do kad entitetski sudovi mogu priuštiti resurse i kapacitete koji bi osigurali da se slučajevi mogu procesuirati prema najvišim standardima pravednog suđenja i da je pružen adekvatan nivo podrške i zaštite svjedoka.
- Osigura da su svi preživjeli koji svjedoče u procesima ratnih zločina značajno informirani o svojim pravima da traže kompenzaciju od individualnih počinitelja u odvojenim civilnim procesima.

Amnesty International poziva Tužilaštvo Državnog suda BiH da:

- Izvrši procjenu materijalnog i nematerijalnog oštećenja žrtve kako bi uključili potraživanja kompenzacije u krivični postupak.
- Prije započinjanja pregovora oko izjašnjavanja krivice sa optuženim konsultira žrtve o njihovim očekivanjima o završetku suđenja, i ako to žele, uključiti potraživanja kompenzacije kao dio sporazuma o izjašnjavanju krivice.

Amnesty International poziva vlasti RS i FBiH da:

- Zaposle u entitetskim sudovima tužioce koji specijaliziraju samo slučajeve ratnih zločina.
- Pruže entitetskim tužiocima adekvatan trening uključujući polno osjetljiv pristup svjedocima, međunarodno krivično pravo, međunarodno humanitarno pravo i ljudska prava. Trening bi trebao da uključuje također razvoj vještina istraživanja ratnih zločina.
- Zaposle specijalizirane istražitelje koji bi pomagali tužiocima u istraživanju slučaja ratnih zločina.
- Dodjele više resursa uredima tužilaštava u oba entiteta.
- Osiguraju da je sproveden dodatni proces provjere u policijskim snagama i javnim institucijama da bi se uklonile osobe navodno odgovorne za učešće u ratnim zločinima.
- Stvore motivaciju entitetskim tužiocima koji istražuju slučajeve ratnih zločina mijenjajući

kriterij tužilaštva na način da je tuženju ratnih zločina dana veća vrijednost nego tuženju običnih zločina.

- Osiguraju da svjedoci koji svjedoče u entitetskim sudovima prime adekvatnu dugoročnu podršku koja uključuje mjere psihološke, ekonomske i socijalne podrške.
- Osiguraju da su entitetski sudovi opremljeni opremom koja im omogućava tehničku podršku svjedoka kao što su oprema za iskrivljenje glasa i slike ili video veze.

Odšteta

Amnesty International je zabrinut da BiH vlasti nisu uspjele da razviju sveobuhvatnu strategiju kako bi oslovile potrebe osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja i pružile im odštetu, uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i garancije o neponavljanju.

Postojeće pravne odredbe vezane za status civilne žrtve rata, na osnovu kojeg osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja mogu tražiti kompenzaciju i socijalne beneficije, su diskriminatorne, kao i njihova implementacija. Pravni okvir za potraživanje kompenzacije od pojedinačnih počinitelja je nerazumno komplikovan i BiH vlasti nisu uspjele da razviju sistem besplatne pravne pomoći koja bi omogućila preživjelima da traže kompenzaciju u civilnim procesima.

Postojeći program restitucije vlasništva izbjeglicama i raseljenim osobama nije uzeo u obzir polne potrebe osoba koje su preživjele seksualno nasilje kao i njihove psihološke uvjete. Kao rezultat prečesto su preživjeli prinuđeni da se vrate u svoja predratna mjesta boravišta što u mnogo slučajeva uzrokuje ponovnu traumatizaciju.

Amnesty International je zabrinut da BiH vlasti niti su pružile preživjelima značajne mjere povrata zaposlenja niti su im omogućile da se reintegriraju u tržište rada jer im nisu pružile mjere zanatske obuke ili druge programe zapošljavanja.

Organizacija je posebno zabrinuta zbog neuspjeha BiH vlasti da poduzmu adekvatne mjere da obezbijede preživjelima rehabilitaciju, uključujući najveći mogući dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja. Ogromna većina preživjelih nema nikakav pristup mjerama psihološke podrške što ima za rezultat nastavljanje njihove traume. Zdravstvene usluge nisu široko rasprostranjene i dostupne i u mnogo slučajeva, preživjeli ne mogu priuštiti lijekove čak i ako ih je propisao doktor.

Kako bi oslovili zabrinutosti vezane za odštetu za osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja, Amnesty International preporučuje iduće:

Amnesty International poziva Vijeće ministara BiH da:

- Poduzme hitne mjere za razvoj strategije odštete za žrtve ratnih zločina seksualnog nasilja. Strategija bi trebala osigurati restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i

garancije o neponavljanju za žrtve. Strategija bi također trebala da uključuje odredbe koje garantiraju, onima koji to traže, pristup psihološkoj pomoći i drugu podršku. Strategija se treba razviti uz učešće preživjelih i NVO-a koje ih predstavljaju i /ili rade sa njima.

- Osiguraju pružanje besplatne pravne pomoći tako da osobe koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja kao i druge grupe žrtava imaju pristup pravnim uslugama, ako nisu u mogućnosti da ih priušte, i ako žele da potražuju kompenzaciju za kršenja svojih prava od individualnih počinitelja u civilnim postupcima.
- U saradnji sa entitetskim vlastima da poduzme mjere, uključujući mijenjanje zakonodavstva, kako bi osigurali da sve civilne žrtve rata u zemlji imaju jednak pristup socijalnim beneficijama i drugim mjerama socijalne podrške nezavisno od toga gdje žive. Takvo zakonodavstvo treba da bude usvojeno na državnom nivou kako bi se izbjegao nastavak trenutne situacije u kojoj postoji diskriminacija u pristupu i nivoima socijalnih beneficija u zavisnosti od entiteta.
- Pri procjeni uvjeta za „siguran i dostojanstven“ povratak raseljenih osoba, uzeti u obzir psihološki utjecaj povratka na pojedince.
- Pružiti raseljenim osobama koje nisu u mogućnosti da se vrate u svoja predratna prebivališta alternativne opcije raseljavanja kao što su društveni smještaj ili druge mjere.

Amnesty International poziva vlasti u oba entiteta da:

- Otklone diskriminaciju u nivou socijalnih beneficija koje su dostupne preživjelima raznih zločina seksualnog nasilja u poređenju sa demobilisanim borcima.
- Pregledaju beneficije kako bi bili sigurni da su adekvatne u iznosu i trajanju kako bi osigurale adekvatan životni standard i pristup zdravstvenoj njezi osoba koje su preživjele seksualno nasilje.
- Razviju sistem po kojem osobe koje žele da apliciraju za status civilne žrtve rata imaju pomoć psihologa i socijalnog radnika u svom procesu apliciranja. Uloga psihologa treba da bude da osigura da aplikant ne prođe kroz ponovnu traumatizaciju tokom procesa apliciranja. Uloga socijalnog radnika treba da bude da pomogne preživjelima objašnjavajući im proceduru kao i pomažući im da prikupe i predstave relevantnu dokumentaciju.
- Poduzmu mjere da podignu svijest o statusu civilne žrtve rata; mogućnosti apliciranja za njega i pravima koja iz toga proistječu.
- Prikupe podatke o broju aplikanata i da analiziraju razloge zašto žene ne apliciraju za status civilne žrtve rata.
- Dodjele adekvatne resurse NVO-ima koji pružaju psihološku podršku osobama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja.
- Procijene psihološke potrebe stanovništva oba entiteta; osnuju centre za mentalno zdravlje; i povećaju broj osoblja koje može pružiti psihološku, psihijatrijsku i druge

neophodne usluge podrške u općinama gdje su potrebne, posebno osobama koje su preživjele seksualno nasilje, uključujući kao hitne Jajce, Bratunac i Srebrenicu.

- Razviju sistem pružanja pristupa psihološkim i fizičkim zdravstvenim uslugama osobama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja koje žive u udaljenim mjestima.
- Razviju sistem pružanja pristupa neophodnim psihološkim i fizičkim zdravstvenim uslugama, uključujući lijekove osobama koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja koje žive u udaljenim mjestima.

Amnesty International poziva FBiH vlasti da:

- Sprovedu u potpunosti zakon o civilnim žrtvama rata u oblasti zapošljavanja organizujući programe stručnog obrazovanja za osobe koje su preživjele seksualno nasilje ili pružajući im druge mjere reintegracije u tržište rada.
- Osiguraju da proces apliciranja za status civilne žrtve rata je transparentan i nezavisan i da su institucije koje ga sprovedu, uključujući NVO-e dobro opremljene da vode razgovore sa preživjelima. To bi trebalo uključivati određene standarde kao što su pomoć psihologa u procesu i adekvatne objekte koji garantiraju privatnost.
- Osiguraju da postoji pravedan i transparentan proces za preživjele kojima je uskraćena potvrda njihovog statusa od strane NVO koja vrši prvobitnu verifikaciju civilnih žrtava rata.
- Osiguraju da odluke o statusu civilnih žrtava rata nisu privremene.

Amnesty International poziva vlasti RS da:

- Izmijene zakon o civilnim žrtvama rata stvaranjem posebne kategorije osoba koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja koje ne moraju da ispune kriterij od 60 posto tjelesnog oštećenja; i da uključe traumu i druge psihološke efekte na preživjele kao jedan od kriterija u procesu apliciranja.
- Izmijene zakon o civilnim žrtvama rata otklanjajući diskriminatorni rok za apliciranje za status civilnih žrtava rata, te da ponovo otvore procedure za apliciranje.
- Napuste korištenje vojnog pravilnika u procjeni tjelesnog oštećenja aplikanata za status civilne žrtve rata.

U dodatku preporukama BiH vlastima, Amnesty International poziva međunarodnu zajednicu da poduzme iduće mjere u oblasti pristupa pravdi i odšteti:

Organizacija poziva međunarodnu zajednicu da:

- Nastavi sa svojom finansijskom podrškom Državnog suda BiH
- Dodjele dodatne resurse entitetskim sudovima BiH kako bi povećali njihov kapacitet da rade na slučajevima ratnih zločina uključujući nuđenje adekvatnog nivoa zaštite i podrške

svjedoka.

- Podrže BiH vlasti sa finansijskim resursima i stručnošću kako bi razvili strategiju za odštetu žrtvama ratnih zločina seksualnog nasilja.

-
- ¹ Sva imena preživjelih navedena u ovom izvještaju su promijenjena po zahtjevu.
- ² Bosna-Hercegovina: Silovanje i seksualno zlostavljanje od strane Oružanih snaga. Januar 1993. AI Index: EUR 63/01/93.
- ³ Termin „ratni zločini“ će se koristiti u ovom izvještaju kako bi oslovili ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid.
- ⁴ Intervjuirani su: Medica Zenica – Nurka Babović; Udruženje Žena Viktoria 99 - Jajce - Izeta Zahić i Senka Zulum; Ministarstvo pravde (Republika Srpska) - Ministar Džerard Selman; Ministarstvo rada i veterana (RS) – Pomoćnik ministra za veterane i zaštitu Radomir Graonić; Republika Srpska Ured glavnog tužioca – Zamjenik Glavnog tužioca - Branka Milošević, Specijalni tužilac za ratne zločine – Branko Mitrović; Udruženje Izvor – Prijedor – Edin Ramulić i Fatima Fazlić; Vive Žene – Tuzla – Jasna Zečević; Forum Žena Bratunac – Stanojka Tešić; EU Specijalni predstavnik – Pravni savjetnik za vladavinu prava - Lucio Valerio Sarirea; Centar za istraživanje i dokumentaciju – Mirsad Tokača; Državni Sud Bosne i Hercegovine – Medžida Kreso – Predsjednik Suda i Berina Smajić – Program za podršku svjedoka, Ministarstvo pravde (FBiH) – Feliks Vidović - Ministar i njegovi pomoćnici; OSCE misija u Bosni i Hercegovini – Jedinica za ratne zločine – Odjel za ljudska prava – Pipina Katsaris - Šef odjela 11 za nadgledanje; Udruženje Žena Ženama – Sarajevo – Nuna Zvizdić; Sud BiH – Državni ured tužioca – David Schwendimen – Specijalni tužilac za ratne zločine; Državno Ministarstvo pravde – Bariša Čolak – Ministar; Državna Agencija za ravnopravnost spolova - Samra Filipović-Hadžiabdić – Direktorica i njeni pomoćnici; Žene Žrtve Rata – Bakira Hasečić.
- ⁵ Konsultacijski sastanak se održao u Sarajevu dana 26. i 27. marta 2009.g. Učestvovala su iduće organizacije: Udruženje Izvor – Prijedor; Infoteka – Zenica; Centar za pravnu pomoć ženama – Zenica; Fondacija CURE – Sarajevo; Žene ženama – Sarajevo; Viktorija 99 – Jajce; Žena BiH – Mostar; Medica Zenica; Care NWB International – Sarajevo; Istraživačko Dokumentacioni Centar – Sarajevo; Vive Žene – Tuzla. Intervjui sa preživjelima su se održali u martu 2009.g. na raznim lokacijama u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republike Srpske koje su autori izvještaja odlučili da čuvaju u tajnosti po zahtjevu intervjuiranih.
- ⁶ Intervjuirani su: Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH - Esmā Palić; UNDP – Projekt tranzicione pravde - John Furnari, Glavni tehnički savjetnik ; Centar za žrtve torture Sarajevo – Lejla Čaković; Savez udruženja logoraša, Kantona Sarajevo - Alisa Muratčauš.
- ⁷ “Muškarci/Muško silovanje i druge „Mrlje“ homoseksualnosti“ Siesh Sivakumaran, Human Rights Quarterly 27 (2005), 1274-1306; Seksualno mučenje muškaraca u ratnom periodu u Hrvatskoj je bilo uobičajeno” Britanski medicinski dnevnik, 29. maj 2004.g.; BMJ 2004;328:1280; “Seksualno mučenje muškaraca u Hrvatskoj i druge konfliktne situacije: Otvorena tajna” P. Oosterhoff, P. Zwanikken, E. Ketting, u Pitanjima reproduktivnog zdravlja, 2004; 12(23):68-77.
- ⁸ Vidi npr., *Bosna i Hercegovina: Velika kršenja ljudskih prava*, (Index: EUR 63/01/92), oktobar 1992; Bosna-Hercegovina: Silovanje i seksualna zlostavljanja od strane oružanih strana. januar 1993. AI Index: EUR 63/01/93 i također *Jugoslavija: Mučenje i namjerna i svojevolsjna ubijanja u ratnim zonama*. Novembar 1991. Index: EUR 48/26/91; *Jugoslavija: Dalji izvještaji o mučenju i namjernom i svojevolsjnom ubijanju u ratnim zonama*. mart 1992. (Index: 48/13/92).
- ⁹ Istraživačko Dokumentacioni Centar je skupio imena i druge lične informacije o 97.207 ubijenih i

nestalih osoba na teritoriji Bosne i Hercegovine. Informacije su dostupne na:

http://idc.org.ba/presentation/research_results.htm; "UNHCR, EC i OSCE hitno pozivaju na potpunu implementaciju Sarajevske deklaracije. UNHCR vijesti". 19.septembar 2006.

<http://www.unhcr.org/news/NEWS/45101d482.html>; Međunarodna komisija za nestale osobe. Bosna i Hercegovina. Dostupno na: <http://www.ic-mp.org/icmp-worldwide/southeast-europe/bosnia-i-hercegovina/> pristupljeno 11. maja 2009.g.

¹⁰ Slučaj u vezi primjene Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora. Međunarodni sud pravde. Presuda od 26. februara 2007.g. str. 108 stav 297.

¹¹ Izvještaj o situaciji ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije podnesen od strane gospodina Tadeusza Mazowieckog, Specijalnog izvještača Komisije o ljudskim pravima, u skladu sa rezolucijom Komisije 1992/S-1/1 of 14. august 1992. Komisija o ljudskim pravima. Četrdeset deveta sesija. 10. februar 1993. g. E/CN.4/1993/50. Aneks II. p. 63. stav6.

¹² Izvještaj o situaciji ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije podnesen od strane gospodina Tadeusza Mazowieckog, Specijalnog izvještača Komisije o ljudskim pravima, u skladu sa rezolucijom Komisije 1992/S-1/1 of 14. august 1992. Komisija o ljudskim pravima. Četrdeset deveta sesija. 10. februar 1993. g. E/CN.4/1993/50. Aneks II. p. 63; *Bosna i Hercegovina: Silovanje i seksualno zlostavljanje od strane oružanih snaga. Januar 1993.g.* (Index: EUR 63/01/93). p. 4.

¹³ *Bosna i Hercegovina: Silovanje i seksualno zlostavljanje od strane oružanih snaga. Januar 1993.g.* (Index: EUR 63/01/93). p. 4.

¹⁴ S.Vranic, *Prekidanje zida šutnje. Glasovi silovanih u Bosni*. Antibarbarus: Zagreb 1996. p.239.

¹⁵ Parlamentarna skupština Vijeća Europe, Rezolucija 1670 (2009.g.). Seksualno nasilje nad ženama u oružanom sukobu. Usvojena dana 29. maja 2009. stav 6.

¹⁶ Vidi detaljnu studiju Generalnog sekretara UN o nasilju nad ženama, paragraf277, razlozi za nedovoljno izvještavanje: UN Doc A/61/122/Add.1

¹⁷ Vidi. p. 240.

¹⁸ Opći okvirni ugovor za mir u Bosni i Hercegovini. Dostupan na: http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379. pristupljeno dana 11. maja 2009. g.

¹⁹ Brčko Distrikt neće biti detaljno diskutiran u ovom izvještaju zbog njegovog relativno malog opsega. Prema popisu iz 1992.g. imao je samo 87.000 stanovnika. 2008. pod njegovom nadležnošću bio je samo jedan slučaj u toku protiv 2 optužena koji je bio povezan sa ratnim zločinima.

²⁰ Ovi su: nadležnost Državnog suda- državni nivo; 10 kantonalnih nadležnosti u FBiH; nadležnost RS-a, nadležnost Distrikta Brčko.

²¹ Spolno- specifični zločini nad ženama u oružanim sukobima su priznati u širokom obimu međunarodnih zakona i standarda. Ovo uključuje Opće preporuke br. 19, Komiteta za Eliminaciju diskriminacije nad ženama (CEDAW) koji primjećuje da "ratovi, oružani sukobi i okupacija teritorija često vode povećanoj prostituciji, trgovini ženama i seksualnom napadu na žene, što zahtjeva posebne zaštitne i kaznene mjere." CEDAW, Opće preporuke br. 19, A/47(38 od 29. januara, paragraf 16 i također njegova rezolucija 1325, Vijeće sigurnosti izražava „zabrinutost da su civili, posebno žene i djeca, velika većina onih na koje najviše negativno utječe oružani sukob, uključujući izbjeglice i raseljene osobe, i sve

su više meta protivnika i oružanih elemenata.“ Rezolucija 1325 Vijeća sigurnosti UN Doc S/RES(1325, 31. oktobar 2000.g.Za kompletnu analizu pravnih standarda u vezi nasilja nad ženama u oružanom sukobu, vidi Amnesty International: „ Prava postaju stvarnost: Nasilje nad ženama u oružanom sukobu“ AI Doc ACT 77/050/2004.

²² Za poleđinu problema silovanja u oružanim sukobima i međunarodnom odgovoru na to molim vidite: Chinkin, Christine. Silovanje i seksualno zlostavljanje žena u međunarodnom zakonu 5 *Europski žurnal međunarodnog zakona*. (1994) ili Meron, Theodor. silovanje kao zločin po međunarodnom humanitarnom zakonu. 87 *Američki žurnal međunarodnog zakona*. (1993).

²³ Mertus, Julie i Olja Hocevar Van Wely. *Učešće žena u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju (ICTY): Tranziciona pravda za Bosnu i Hercegovinu. Žene vode komisiju mirovne politke. juli 2004.* 5. Također vidi: Amnesty International. *Bosna i Hercegovina: Silovanje i seksualno zlostavljanje od strane oružanih snaga*, januar 1993. (Index: EUR 63/01/93).

²⁴ Bečka deklaracija i progam akcije. Usvojeno od strane Svjetske konferencije ljudskih prava, Beč, juni 1993.g. A/CONF.157/24.

²⁵ Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Član 5(g) Statuta Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu. Ian 3(g) i Član 4 (e)

²⁶ Campbell, Christine. Spol tranzicijske pravde: pravo, seksualno nasilje i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. *Međunarodni žurnal tranzicione pravde Vol1* (2007). pp. 414-415.

²⁷ *Tužilac v. Akayesu*, Slučaj br. ICTR-96-4-T, Presuda sudskog vijeća, 2. septembar 1998.g. stav 731.

²⁸ Vidi. stavove 597 i 687.

²⁹ Vidi. stav 688.

³⁰ *Tužilac v. Mucić, Delić, Landžo i Delalić* (IT-96-21).

³¹ *Tužilac v. Furundžija* (IT-95-17/1).

³² *Tužilac v. Kunarac i ostali.* (IT-96-23, IT-96-23/1).

³³ Vidi. *Tužilac v. Akayesu* . Presuda sudskog vijeća,. 22. februar 2001. stav 460.

³⁴ Vidi. *Tužilac v. Akayesu* . Presuda sudskog vijeća,. 22. februar 2001. stav 460.

³⁵ *Tužilac v. Kunarac i ostali.* (IT-96-23, IT-96-23/1). Presuda apelacionog vijeća . 12. juni 2002.g. stav129.

³⁶ Specijalni izvjestitelj UN o modernim oblicima ropstva. *Sistematsko silovanje, seksualno roblje i prakse slične ropstvu tokom oružanog sukoba.* 22. juni 1998.g. stav 24.

³⁷ Vidi. stav 25.

³⁸ Međunarodni krivični sud. Elementi zločina. Član 7 (1) (g)-1. Zločin silovanja protiv čovječnosti. 1.

³⁹ Vidi. Zločin silovanja protiv čovječnosti. 2.

⁴⁰ Vidi. Zločin silovanja protiv čovječnosti. 3&4.

⁴¹ Vidi. Član 8 (2) (b) (xxii)-1. Ratni zločin silovanja. 3&4.

-
- ⁴² Rezolucija Vijeća sigurnosti 1325/00. Usvojena 31. oktobra 2000.g. stav 11 i Rezolucija Vijeća sigurnosti 1820/08. Usvojena dana 19. juna 2008.g. stav 4.
- ⁴³ Parlamentarna skupština Vijeća Europe. Rezolucija 1670 (2009). Seksualno nasilje nad ženama u oružanom sukobu. Usvojena dana 29. maja 2009.g. stav 10.5.
- ⁴⁴ *Izveštaj o situaciji ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije podnesen od strane gospodina Tadeusza Mazowieckog, Specijalnog izvijestitelja Komisije za ljudska prava, u skladu sa odlukom Komisije 1992/S-1/1 od dana 14. augusta 1992.g. 10 februara 1993. E/CN.4/1993/50. Aneks II: Izveštaj grupe eksperata o njihovoj misiji da istražuju navode silovanja na teritoriji bivše Jugoslavoje od 12. do 23. januara 1993.g. s.74. stav 72.*
- ⁴⁵ Izveštaj grupe eksperata o njihovoj misiji da istražuju navode silovanja na teritoriji bivše Jugoslavije od 12. do 23. januara 1993.g. U: *Izveštaju o situaciji ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije podnesen od strane gospodina Tadeusza Mazowieckog, Specijalnog izvijestitelja Komisije za ljudska prava, u skladu sa odlukom Komisije 1992/S-1/1 od dana 14. augusta 1992.g. 10. februar 1993.g. E/CN.4/1993/50. str. 63-75.*
- ⁴⁶ Rezolucija Sigurnosnog vijeća UN 808 (1993). Usvojena od strane Vijeća sigurnosti na svojoj 3175 sjednici dana 22. februara 1993.g. i Rezolucija Vijeća sigurnosti UN 827 (1993). Usvojena od strane Vijeća sigurnosti na svojoj 3217 sjednici dana 25. maja. 1993.g.
- ⁴⁷ Rezolucija Vijeća sigurnosti UN 808 (1993). Usvojena od strane Vijeća sigurnosti na svojoj 3175 sjednici dana 22. februara 1993.g.
- ⁴⁸ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. Pravila dokaza i procedura. Pravilo 34 (b).
- ⁴⁹ Lynn King, Kimi i Megan Greening. Spolna pravda ili samo spol? Uloga spola u odlukama o seksualnim napadima Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. *Socijalne nauke tromjesečno*, Ton 88, broj 5, decembar 2007.g. str. 1052.
- ⁵⁰ Ratko Mladić je prvobitno optužen 25. jula 1995.g. Optužnica je od tada izmijenjena dva puta, zadnji put 8. novembra 2002.g. Optužen je za genocid (uključujući ubijanje najmanje 7000 muškaraca i dječaka u Srebrenici) i zločine protiv čovječnosti (uključujući seksualno nasilje) počinjeno u Bosni i Hercegovini. Goran Hadžić je bio optužen dana 4. juna 2004.g. za zločine protiv čovječnosti protiv nesrpske populacije u Republici Srpskoj Krajini.
- ⁵¹ Slučajevi povezani sa ratnim zločinima seksualnog nasilja su slijedeći: Tadić (IT-94-1); Nikolić (IT-94-2); Dosen, Kolundžija i Sikirica (IT-95-8); Todorović (IT-95-9/1); Simić (IT-95-9/2); Cesić (IT-95-10/1); Rajić (IT-95-12); Bralo (IT-95-17); Furundžija (IT-95-17/1); Delalić, Delić, Mucić, i Lizo (IT-96-21); Kovač, Kunarac, i Vuković (IT-96-23, IT-96-23/1); Stakić (IT-97-24); Kos, Kvočka, Prcac, Radić i Žigić (IT-98-30/1); Brđanin (IT-99-36); Plavšić (IT-00-39 & 40/1); Krajišnik (IT-00-39); Banović (IT-02-65/1); Zelenović (IT-96-23/2).
- ⁵² Tužitelj v. Delalić, Delić, Mucić i Lizo (IT-96-21). Poznat također kao Čelebići slučaj.
- ⁵³ Tužitelj v. Furundžija, (IT-95-17/1). 184-186. Poznat također kao slučaj Lašvanske doline.
- ⁵⁴ Tužitelj v. Kunarac et al. (IT-96-23, IT-96-23/1). Poznat također kao Fočanski slučaj.
- ⁵⁵ Molimo pogledajte poglavlje 2 za diskusiju o pitanju pristanka i „prisilnim okolnostima“.
- ⁵⁶ Kate Fitzgerald je identifikovala četiri oblasti u kojima je neophodno poboljšanje za uspješno

međunarodno krivično gonjenje ratnih zločina seksualnog nasilja. To su. „ *granice dokaza koje se mogu uvesti u slučaj seksualnog napada, zaštita za žrtve i svjedoke, prikupljanje dokaza i sudsko obrazovanje.*“ u: Fitzgerald, Kate. Problemi krivičnog gonjenja i donošenja presuda i druge seksualne zloupotrebe po međunarodnom zakonu. *Evropski žurnal međunarodnog zakona.* 1997.g. 638.

⁵⁷ Tužitelj v. Milan Lukić i Sređoje Lukić. IT-98-32/1.

⁵⁸ Tužiteljstvo predlaže traženje dopusta da izmijeni drugu izmjenjenu optužnicu, 16. juna 2008.g. stav 14: „Tužitelj koristi pravo da ne traži i ne mijenja optužnicu od prije 15. novembra 2007.g. djelomično na osnovu njenog vjerovanja da bi mijenjanje optužnice kako bi uključila nove optužbe za seksualne zločine produžilo slučaj Tužiteljstva. Zauzela je položaj da ispunjenje njenih obaveza da završi posao Tužitelja u vremenskom periodu određenom od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih Nacija ne dozvoljava mijenjanje kako bi se dodale optužbe za seksualne zločine za koje vjeruje da bi produžili dužinu trajanja suđenja.“

⁵⁹ *Odluka o tužilačkom prijedlogu kojim se traži napuštanje izmjene druge izmjenjene optužnice i o tužilačkom prijedlogu da se uključi Rezolucija Vijeća sigurnosti UN 1820 (2008) kao dodatni podržavajući materijal predloženom trećem amandmanu optužnice kao i zahtjev Milana Lukića za razmatranje ili certifikaciju predsudske naredbe od dana 19. juna 2008.g.* IT-98-32/1-PT. 8. juli 2008.

⁶⁰ Udruženje "Žena-žrtva rata": *Ko je sakrio naše izjave?* Sarajevo-x.com, 18 July 2008. Available at: <http://www.sarajevo-x.com/clanak/080718067> pristupljeno dana 13. aprila 2009.g.

⁶¹ Muslimanske žene protestuju za promjenu Lukićeve optužnice, Institut za ratne i mirovne izvještaje. . ICTY – Sudsko ažuriranje, 06. oktobra 2006.g. Dostupno na: http://www.iwpr.net/?p=tri&s=f&o=324400&apc_state=henh%0D%0D. Pristupljeno dana 10. juna 2009.g. *Bosna i Hercegovina: Nema pravde za žrtve silovanja.* Novinska obavijest. 21. jula 2009. g.

⁶² Pravna klinika međunarodnih ženskih ljudskih prava (IWHR) u CUNY Pravnom fakultetu u New York-u, Novinska obavijest: *Organizacije pozivaju ICTY da krivično gone Radovana Karadžića za silovanje i seksualno nasilje.* august 2008. g. Dostupno na: http://www.womensrightscoalition.org/site/advocacyDossiers/formerYugoslavia/karadzic/karadzic-IWHR-press_release8-25-08_FINAL.doc

Vidi također: Protestna kampanja online: Silovanje mora da bude uključeno u Karadžićevu optužnicu. Medica Mondiale. Dostupno na: <http://www.humanistischvredesberaad.nl/Bericht%20van%20Vrouwen%20voor%20vrede.pdf>

⁶³ *Amnesty International. Apel Vijeću sigurnosti Ujedinjenih Nacija kako bi se osiguralo da Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju ispuni svoj mandat.* Javna izjava. 11. decembar 2006.g. Dostupno na: <http://www.amnesty.org/fr/library/asset/EUR05/006/2006/fr/01a0a560-d3cb-11dd-8743-d305bea2b2c7/eur050062006en.pdf> i *Amnesty International poziva na hitan pregled strategije završetka Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i Ruandu.* Javna izjava. 9. decembar 2008.g. Dostupno na: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/IOR53/006/2008/en/c1dd8565-c789-11dd-ac96-b9013ebbf4b/ior530062008en.pdf>

⁶⁴ Pismo od dana 2. novembra 2000.g. od Generalnog Sekretara oslovljeno na Predsjednika Vijeća sigurnosti S/2000/1063, 3. novembar 2000.g.

⁶⁵ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. Pravila dokaza i procedura. Pravilo 34.

-
- ⁶⁶ Konsultacijski sastanak Amnesty International sa BiH NVO, Sarajevo, 27. mart 2009.g. i razgovori sa preživjelima, mart 2009. g.
- ⁶⁷ Amnesty International razgovor sa uposlenicom Medica Zenica. Zenica, 09. decembar 2008.g.
- ⁶⁸ Amnesty International razgovor sa direktoricom Vive Žene, Tuzla, 12. decembar 2008. g.
- ⁶⁹ Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju. Pravila dokaza i procedura. Pravilo 106.
- ⁷⁰ Amnesty International razgovor sa uposlenicom Medica Zenica. Zenica, 09. decembar 2008.g.
- ⁷¹ Osborn, Irew. Masovno silovanje je gospodarilo ratnim zločinom. *The Guardian*, 23. februar 2001. Dostupno na: <http://www.guardian.co.uk/world/2001/feb/23/warcrimes>
- ⁷² Tužitelj v. Miroslav Kvočka, Mladjo Radić, Zoran Žigić i Dragoljub Prcac. IT-98-30/1-A. Apelaciona presuda. 28. februar 2005.g. Za reakcije na presudu vidi: *Bosanske žrtve silovanja protestuju protiv lagane kazne za ratne zločine*. Islam On-line. Dostupno na: <http://www.islamonline.net/english/News/2001-11/04/Član7.shtml>
- ⁷³ Konsultacije o tranzicijskoj pravdi. 4-6 Juna 2008. Izvještaj. 1.1 Tema: Značaj sporazuma o priznanju krivnje u procesuiranju ratnih zločina. United Nations Development Programme.
- ⁷⁴ Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju. Član 7.
- ⁷⁵ Nekoliko slučajeva je u toku u SAD, Njemačkoj, Norveškoj i drugim zemljama. Za analizu slučajeva vođenih u Njemačkoj molimo pogledajte Rissing-van Saan, Ruth, Njemački federalni vrhovni sud i Krivično gonjenje međunarodnih zločina počinjenih u bivšoj Jugoslaviji; *Žurnal Međunarodne krivične pravde*, 3 (2005), str. 381-399
- ⁷⁶ Bosna i Hercegovina. 2008. Izvještaj o napretku, Europska komisija. 05. novembar 2008. p. 13.
- ⁷⁷ See: Ivanišević, Bogdan. *Komora za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: Od hibridnog do domaćeg suda*. Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu. 2008. 9. Autor predstavlja različite procjene između 6,000 i 16,000.
- ⁷⁸ Amnesty International intervju sa Ministrom pravde RS, Banja Luka, 10. decembar 2008.g. i Ministrom pravde FBiH, Sarajevo, 15. decembar 2008.g.
- ⁷⁹ Zakon o Sudu Bosne i Hercegovine. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 29/00, 16/02, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 4/04, 9/04, 35/04, 61/04, 32/07.
- ⁸⁰ Zakon o Tužilaštvu Bosne i Hercegovine. *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 24/02, 3/03, 37/03, 42/03, 9/04, 35/04, 61/04.
- ⁸¹ Tolbert, David i Aleksandar Kontić. *Završni izvještaj eksperata za usluge međunarodnog krivičnog prava (ICLS) o održivoj tranziciji registra i međunarodne donatorske podrške Sudu Bosne i Hercegovine i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine u 2009.g.* Fondacija za usluge međunarodnog krivičnog prava. 15. decembar 2008.g. str. 53
- ⁸² Bošnjaci, Hrvati i Srbi su tri „konstitutivna naroda“ Bosne i Hercegovine. Kategorija „ostali“ se odnosi na sve druge građane BiH koji ne pripadaju kategoriji jednog od konstitutivnih naroda. Mnogi od njih su ljudi koji su se u popisu 1991.g. identificirali kao Jugosloveni. Druge grupe koje pripadaju ovoj kategoriji su Romi, Jevreji ili naturalizirani stranci.
- ⁸³ *Država ne pokazuje interes za jačanje Suda BiH.* <http://www.sarajevo-x.com/clanak/090416056>

- ⁸⁴ Statistike zasnovane na informacijama dostupnim na internet stranici Državnog suda: <http://www.sudbih.gov.ba>
- ⁸⁵ Krivični zakon Bosne i Hercegovine: "Službene novine Bosne i Hercegovine" Br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07. Član 172 (1) (g).
- ⁸⁶ Krivični zakon Bosne i Hercegovine .Član 172 (1).
- ⁸⁷ *Tužilac v. Kunarac et al.* IT-96-23, IT-96-23/1. Presuda Apelacionog vijeća. 12. juni 2002.g. stav 129.
- ⁸⁸ Vidi diskusiju o definiciji silovanja, "prisilne okolnosti" i pitanje pristanka u Poglavlju 2.
- ⁸⁹ *Tužilac v. Akayesu.* ICTR-96-4-T, Presuda sudske komore, 2. septembar 1998.g. stav 688.
- ⁹⁰ *Tužilac v. Delalić, Delić, Mucic i Landzo.* IT-96-21. Poznat također kao Slučaj Čelebići. Presuda sudske komore, 16. novembar 1998.g. stav 478-479.
- ⁹¹ Sklučajevi su bili protiv slijedećih optuženih: Veiz Bjelić (X-KRZ-07/430-1); Damjanović Dragan. (X-KRZ-05/51); Janković Gojko (X-KRZ-05/161); Lelek Željko (X-KRZ-06-202); Mejakić i drugi (X-KRZ-06/200); Palija Jadranko (X-KRZ-06/290); Samadžić Nedo (X-KRZ-05/49); Simsić Boban (X-KRZ-05/04); Stanković Radovan (X-KRZ-05/70); Tanasković Nenad (X-KRZ-05/165); Vuković Radmilo (X-KRZ-06/217); Vuković Ranko i Vuković Rajko (X-KRZ-07/405).
- ⁹² Oslobođeni su : Vuković Radmilo (X-KRZ-06/217); Vuković Ranko i Vuković Rajko (X-KRZ-07/405).
- ⁹³ Veiz Bjelić (X-KR-07/430-1).
- ⁹⁴ Najmanja kazna je dosuđena u slučaju Veiza Bjelića (X-KR-07/430-1) koji je završen sa sporazumom o priznanju krivice. Najveća kazna je dodjeljena u slučaju Janković Gojka (X-KRZ-05/161).
- ⁹⁵ Na primjer Janković Gojko (X-KRZ-05/161) i Stanković Radovan (X-KRZ-05/70).
- ⁹⁶ Na primjer Lelek Željko (X-KRZ-06-202); Samadžić Nedo (X-KRZ-05/49); Šimšić Boban (X-KRZ-05/04).
- ⁹⁷ Janković Gojko (X-KRZ-05/161).
- ⁹⁸ Samadžić Nedo (X-KRZ-05/49). Presuda sudskog vijeća
- ⁹⁹ Samadžić Nedo (X-KRZ-05/49). Žalbena presuda str. 18.
- ¹⁰⁰ Samadžić Nedo (X-KRZ-05/49). Žalbena presuda str. 18.
- ¹⁰¹ U *Akayesu* slučaju, definicija Sudskog vijeća se fokusirala na to da li je čin „počinjen na osobi pod okolnostima koje su prisilne“, (stav 598). Priznajući da je silovanje korišteno za takve svrhe poput "zastrašivanje, degradacije, ponižavanje, diskriminacije, kazne, kontrole ili uništenja osobe" (stav 597). Primjećeno je da "prisilne okolnosti ne moraju da budu dokazane pokazivanjem fizičke sile. Prijetnje, zaplašivanje, iznuđivanje i drugi oblici prinuda koji se zasnivaju na strahu ili očaju mogu činiti prisilu, i prisila može biti nerazdvojiva od određenih okolnosti" (stav 688). *Tužilac v. Akayesu* (Case No. ICTR-9604-T), Presuda, 2. septembar 1998.g.
- ¹⁰² *Bosna i Hercegovina- Odlaganje pravde- Krivična gonjenja ratnih zločina u paralizi.* Amnesty International. novembar 2003.g. AI Index: EUR 63/018/2003. str. 18-19.
- ¹⁰³ Ivanišević, Bogdan. *Komora za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: Od hibridnog do domaćeg suda.*

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu. 2008.g. str.17

¹⁰⁴ Zakon o Državnoj agenciji za istrage i zaštitu. *Službene novine Bosne i Hercegovine* 63/04.

¹⁰⁵ Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženi svjedoci, *Službene novine Bosne i Hercegovine*, 21/03.

¹⁰⁶ *Ljutnja na tajnost koja okružuje Fočanske slučajeve silovanja*, BIRN Justice Report, 8. mart 2006.g. <http://www.bim.ba/en/1/10/770/>

¹⁰⁷ Vidi. *Ljutnja na tajnost koja okružuje Fočanske slučajeve silovanja*.

¹⁰⁸ Šimišić Boban (X-KRZ-05/04), Presuda sudskog vijeća. str. 9.

¹⁰⁹ Vidi: Gardham, Judith G. i Michelle J. Jarvis. *Žene, oružani sukob i međunarodno pravo*. Kluwer međunarodno pravo. str. 107 i kasnije.

¹¹⁰ Edman, Angela J. Zločini seksualnog nasilja u komori za ratne zločine Državnog suda Bosne i Hercegovine: Uspjesi i izazovi. *Izveštaj o ljudskim pravima*. Vol 16. izdanje 1. jesen 2008.g. str. 23

¹¹¹ Tolbert, David i Aleksandar Kontić. *Završni izvještaj eksperata za usluge međunarodnog krivičnog prava (ICLS) o održivoj tranziciji registra i međunarodne donatorske podrške Sudu Bosne i Hercegovine i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine u 2009.g.* Fondacija za usluge međunarodnog krivičnog prava. 15. decembar 2008.g. str. 21.

¹¹² Konsultacijski sastanak sa BiH NVO, Sarajevo, 27. mart 2009. g.

¹¹³ *SIPA štitila nekoliko stotina svjedoka*. Nezavisne Novine. 28 juli 2008.

¹¹⁴ Amnesty International intervju sa uposlenikom WSS, Sarajevo, 15. decembar 2008. g.

¹¹⁵ *Ured Registrara za Odjele I i II Suda Bosne i Hecegovine i Specijalni odjeli Tužilaštva Bosne i Hercegovine . Godišnji izvještaj 2008*. Sarajevo 2009.g. str. 19-20.

¹¹⁶ *Ured Registrara za Odjele I i II Suda Bosne i Hecegovine i Specijalni odjeli Tužilaštva Bosne i Hercegovine . Godišnji izvještaj 2008*. Sarajevo 2009.g. str. 19.

¹¹⁷ Amnesty International intervju sa uposlenikom WSS, Sarajevo, 15. decembar 2008.g.

¹¹⁸ Amnesty International intervju sa uposlenikom Medica Zenica. Zenica, 09. decembar 2008.g. i sa uposlenicima Udruženja Žena Viktoria 99. Jajce, 09. decembar 2008.g.

¹¹⁹ Amnesty International intervju sa Sabihom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.

¹²⁰ Stevan M. Weine, Alma Džubur Kulenović, Ivan Pavković i Robert Gibbons, *Dokaz psihoterapije bosanskih izbjeglica*. Dostuno na: <http://ajp.psychiatryonline.org/cgi/reprint/155/12/1720.pdf>. Inger Agger, *Plava soba: Trauma i svjedočenje žena izbjeglica: Psiho- socijalno istraživanje*, Zed knjige. 1992.g.; Jack D. Lindy, Skica za psihoanalitičku psihoterapiju post-traumatskog poremećaja, u Charles R. Figley (Ed.), *Trauma i njeno buđenje. Studija i tretman post-traumatskog poremećaja*. Routledge. 1985.g. str.195-212. Kao i Amnesty International intervju sa direktorom Vive Žene, Tuzla, 12. decembra 2008.g.

¹²¹ Amnesty International intervju sa Aidom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.

¹²² Amnesty International intervju sa uposlenicima Centra za žrtve torture, 25 . mart 2009.g. i Amnesty International intervju sa direktorom Vive Žene, Tuzla, 12. decembar 2008. g.

- ¹²³ Amnesty International intervju sa direktorom Vive Žene, Tuzla, 12. decembar 2008. g.
- ¹²⁴ Basoglu M, Paker M, Paker Ö, Özmen E, Marks IM, Incesu C, Sahin D, Sarimurat N (1994) Poređenje mučenih sa nemučenim političkim aktivistima u Turskoj. *Američki žurnal psihijatrije*, 151, str. 76-81.
- ¹²⁵ Amnesty International intervju sa psihologom koji radi u Vive Žene, Tuzla, 28. mart 2009. g.
- ¹²⁶ Konsultacijski sastanak sa BiH NVO, Sarajevo 27. mart 2009.g.
- ¹²⁷ *Državna strategija za rad na ratnim zločinima*. Dostupno na internet stranici Ministarstva pravde BiH na sljedećoj vezi:
<http://www.mpr.gov.ba/userfiles/file/Projekti/Drzavna%20strategije%20za%20rad%20na%20predmetima%20RZ.pdf> Pristupljeno dana 19 aprila 2009.g.
- ¹²⁸ Bosna i Hercegovina. 2008. Izvještaj o napretku, Europska komisija 5. novembar 2008.g. str.22
- ¹²⁹ Naletilić v. Croatia. Slučaj br 51891/99. Europski sud za ljudska prava.
- ¹³⁰ *Europska konvencija o ljudskim pravima*. Član 7.2.
- ¹³¹ Slučaj Abdulahim Maktoufa, AP-1785/06. Ustavni sud Bosne i Hercegovine. Odluka o prijemu i zaslugama, 30. mart 2007.g. stav 70-79.
- ¹³² Slučaj Abdulahim Maktoufa. stav 89.
- ¹³³ Amnesty International intervju sa uposlenicima Izvor Prijedor, 11. decembar 2008. g.
- ¹³⁴ Amnesty International intervju sa RS Tužiocem ratnih zločina, Banja Luka, 10. decembar 2008. g.
- ¹³⁵ *Rješavanje slučajeva ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Izvještaj o kapacitetima sudova i tužiteljstava u Bosni i Hercegovini da istražuju, krivično gone i sude slučajeve ratnih zločina*. UNDP Bosna i Hercegovina. 2008. g. str.14.
- ¹³⁶ Konsultacijski sastanak sa BiH NVO, Sarajevo 26. mart 2009.g..
- ¹³⁷ *Još čekajući: Donošenje pravde za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, i genocid u Bosansko-Hercegovačkim Kantonalnim i Okružnim sudovima*. Human Rights Watch. 2008. str. 24.
- ¹³⁸ *Rješavanje slučajeva ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Izvještaj o kapacitetima sudova i tužiteljstava u Bosni i Hercegovini da istražuju, krivično gone i sude slučajeve ratnih zločina*. UNDP Bosna i Hercegovina. 2008. g. str.14.
- ¹³⁹ Na primjer: *Još čekajući: Donošenje pravde za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, i genocid u Bosansko-Hercegovačkim Kantonalnim i Okružnim sudovima*. Human Rights Watch. 2008; *Rješavanje slučajeva ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Izvještaj o kapacitetima sudova i tužiteljstava u Bosni i Hercegovini da istražuju, krivično gone i sude slučajeve ratnih zločina* UNDP Bosna i Hercegovina. 2008. g.
- ¹⁴⁰ Amnesty International intervju sa direktorom Vive Žene, Tuzla, 12. decembar 2008. g.
- ¹⁴¹ Amnesty International intervju sa uposlenicima Izvor Prijedor, 11. decembar 2008.g.
- ¹⁴² *Još čekajući: Donošenje pravde za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, i genocid u Bosansko-Hercegovačkim Kantonalnim i Okružnim sudovima*. Human Rights Watch. 2008.g. str 39.

-
- ¹⁴³ Rješavanje slučajeva ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Izvještaj o kapacitetima sudova i tužiteljstava u Bosni i Hercegovini da istražuju, krivično gone i sude slučajeve ratnih zločina UNDP Bosna i Hercegovina. 2008. str. 16-17.
- ¹⁴⁴ Rješavanje slučajeva ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Izvještaj o kapacitetima sudova i tužiteljstava u Bosni i Hercegovini da istražuju, krivično gone i sude slučajeve ratnih zločina. UNDP Bosna i Hercegovina. 2008. g. str. 16-17.
- ¹⁴⁵ Amnesty International intervju sa David Schwindenman, Specijalnim tužiocem za ratne zločine , Sarajevo, 16. decembar 2008. g.
- ¹⁴⁶ Bergsmo Morten, Kjetil Helvig, Ilija Utmelidze i Gorana Zagovec. *Neke primjedbe o gomilanju zostataka bitnih međunarodnih slučajeva u Bosni i Hercegovini*. Konferencijski papir. Međunarodni seminar: Kriterij za pravljenje prioriteta i izabiranje bitnih međunarodnih krivičnih slučajeva. Oslo, 26. septembar 2008.g. str. 39-41.
- ¹⁴⁷ Državna strategija o radu na slučajevima ratnih zločina.
- ¹⁴⁸ Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. Aneks 6: Sporazum o ljudskim pravima. Dostupno na: http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=374 pristupljeno dana 11. maja 2009.g. Na osnovu Aneksa 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma, Europska konvencija o ljudskim pravima i njeni protokoli kao i Međunarodna konvencija o civilnim i političkim pravima, Konvencija protiv mučenja i drugog okrutnog nečovječnog i ponižavajućeg postupanja, primjenjuju se direktno u Bosni i Hercegovini kao i pravo na odštetu navedeno u njima.
- ¹⁴⁹ Stalni izabrani sud: Slučaj tvornice Chorzow (Njemačka v. Poljska), 1928.g.
- ¹⁵⁰ Nairobi deklaracija o pravima žena i djevojčica na pravni lijek i odštetu. 19.-21. mart 2007.g. Član 3(e).
- ¹⁵¹ Na primjer vlasti Argentine, Čilea, Perua, Istočnog Timora, Brazila i Južne Afrike su razvili različite programe odštete u zavisnosti od potrebe žrtava.
- ¹⁵² Osnovni principi i smjernice UN o pravu na pravni lijek i odštetu za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Usvojeno od strane Generalne skupštine UN dana 16. decembra 2005.g. Član 19.
- ¹⁵³ Osnovni principi i smjernice UN. Član 20.
- ¹⁵⁴ Osnovni principi i smjernice UN. Član 20.
- ¹⁵⁵ Osnovni principi i smjernice UN. Član 21.
- ¹⁵⁶ Bosna i Hercegovina. 2008.g. Izvještaj o napretku. Europska komisija. 5 novembar 2008.g. str 26.
- ¹⁵⁷ *Šehid* – na bosanskom označava Bošnjaka (bosanskog muslimana) koji se borio u Armiji Bosne i Hercegovine i bio ubijen u ratu.
- ¹⁵⁸ Međunarodni sud pravde. Slučaj u vezi primjene Konvencije o prevenciji i kažnjavanju zločina genocida. Bosna i Hercegovina vs. Srbija i Crna Gora. Presuda od 26. februara. 2007.g.
- ¹⁵⁹ Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskog i Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštiti civilnih žrtava rata i porodica sa djecom u FBiH.
- ¹⁶⁰ CESCR, Zaključne primjedbe, stav 18.

- ¹⁶¹ CESCR, Zaključne primjedbe, stav 39.
- ¹⁶² Bosna i Hercegovina: Izvještaj EU o napretku 2008.g. str. 19.
- ¹⁶³ *Skandalozno: Vlada štedi samo na RVI i žrtvama rata*. Dnevni Avaz. 26 juli 2009.
- ¹⁶⁴ *Skandalozno: Vlada štedi samo na RVI i žrtvama rata*. Dnevni Avaz. 26 juli 2009.
- ¹⁶⁵ Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata RS, Službeni glasnik Republike Srpske, Br 25/93, 30. decembar 2003.g. sa kasnijim amandmanima. Član 2. i RS Zakon o pravima boraca, ratnih vojnih invalida i porodica poginulih boraca u Republici Srpskoj, Službeni glasnik Republike Srpske, br 46/04 i 53/04. Član 4.
- ¹⁶⁶ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i porodica sa djecom FBiH. Službeni list Federacije BiH, Br. 39/06. Član 5.
- ¹⁶⁷ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i porodica sa djecom FBiH. Član 9.
- ¹⁶⁸ Humani Papilloma virus vidi: <http://en.wikipedia.org/wiki/Hpv>
- ¹⁶⁹ Amnesty International intervju s Majom, Republika Srpska, 29. mart 2009. g.
- ¹⁷⁰ Osnovni principi i smjernice UN. Princip 10.
- ¹⁷¹ Amnesty International intervju sa Pomoćnikom ministra za borbu i zaštitu RS-- Radomir Graonić, Banja Luka, 10. decembar 2008.g.
- ¹⁷² Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom UN kaže da: U osobe sa invaliditetom pripadaju one koje imaju dugotrajno fizičko, mentalno, intelektualno ili oštećenje osjetila koje u interakciji sa raznim preprekama može onemogućiti njihovo puno i efektivno učešće u društvu na osnovu jednakosti sa drugima." Standardna pravila UN o ujednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom definira invalidnost na slijedeći način: "Termin "invalidnost" sumira veliki broj različitih funkcionalnih ograničenja koja se dešavaju kod bilo koje populacije u bilo kojoj zemlji na svijetu. Ljudi mogu biti invalidi putem fizičkog, intelektualnog ili osjetilnog oštećenja, medicinskog stanja ili mentalne bolesti. Takva oštećenja, uvjeti ili bolesti mogu biti stalni ili prolazni po svojoj prirodi."
- ¹⁷³ Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava UN, Opći komentar br. 19: *Pravo na socijalnu sigurnost* (Član. 9), UN Doc. E/C.12/GC/19, 4. februar 2008.g. stavovi 29 i 30.
- ¹⁷⁴ ICTY. Tužilac vs. Milomir Stakić. Presuda od 31. jula 2003.g.
- ¹⁷⁵ *Do kada će se isljednici prijedorskih logora rugati u lice žrtvama?* Dostupno na: <http://www.kozarac.org/modules.php?name=News&file=print&sid=266>
- ¹⁷⁶ Amnesty International intervju sa Taidom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ¹⁷⁷ Amnesty International intervju sa Bakirom Hasečić, *Žene Žrtve Rata*, 17. decembar 2008.g, Illidža-Sarajevo.
- ¹⁷⁸ Šimšić, Presuda sudskog vijeća, str. 26.
- ¹⁷⁹ Amnesty International intervju sa Bakirom Hasečić, *Žene Žrtve Rata*, 17. decembar 2008.g, Illidža-Sarajevo.
- ¹⁸⁰ Amnesty International intervju sa zvaničnikom Ministarstva rada i socijalne politike, Sarajevo, 24 mart, 2009.

-
- ¹⁸¹ Amnesty International intervju sa Aidom, Federacija BiH, 28. mart 2009. g.
- ¹⁸² Amnesty International intervju sa Nejrom, Federacija BiH, 28. mart 2009. g.
- ¹⁸³ Amnesty International intervju sa Nejrom, Federacija BiH, 28. mart 2009. g.
- ¹⁸⁴ Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava UN. Opći komentar br. 19, stav 22.
- ¹⁸⁵ Selimović i ostali protiv Republike Srpske. Odluka Doma za ljudska prava od dana 7. novembra 2003.g.
- ¹⁸⁶ Avdo i Esmā Palić vs. Republika Srpska. Odluka Doma za ljudska prava od dana 11. januara 2001.g.
- ¹⁸⁷ BiH Dom za ljudska prava u januaru 2004.g. je transformiran u BiH Komisiju za ljudska prava u Ustavnom sudu BiH.
- ¹⁸⁸ UNDP. *Konsultacije tranzicione pravde. Suočavanje sa prošlošću, otključava vrata budućnosti.* Fojnica, 4.-6. juni 2008.g. Hiout materijal str. 13.
- ¹⁸⁹ Za više o pravnom okviru molimo pogledajte: Analiza pravnog okvira i slučaja povezanih sa kompenzacijom materijane i naknadne štete proizašlih tokom neprijateljstava u Bosni i Hercegovini. LEX International – Banja Luka. mart 2006.g. Dostupno na: [http://www.seeran.org/inside/publications/0.685907001145605197_lex-analysis_of_the_legal_framework..._\(english\).doc](http://www.seeran.org/inside/publications/0.685907001145605197_lex-analysis_of_the_legal_framework..._(english).doc). Pristupljeno 17. maja 2009.g. Pravni okvir uključuje Zakon o određenju i načinu izmirenja unutrašnjeg duga Republike Srpske (RS); Zakon o određenju i načinu izmirenja unutrašnjih obaveza Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH); Zakon o obligacijskim odnosima SFRJ; Zakon o privremenom odlaganju izvršenja potraživanja na osnovu izvršnih odluka na teret budžeta i međunarodne obaveze BiH; Zakon o realizaciji prava na materijalnu i posljedičnu naknadu proisteklu u periodu neprijateljstava u periodu od 20. maja 1992.g. i 16. juna 1996.g.; RS Zakon o izvršnom postupku; Zakon o određivanju i realizaciji potraživanja proisteklih u periodu neprijateljstava i direktne ratne opasnosti u FBiH; Odredbe o određivanju i realizaciji javnih dugova Federacije BiH proisteklih u periodu neprijateljstava i direktne ratne opasnosti.
- ¹⁹⁰ *Tranzicijska pravda u post-jugoslovenskim zemljama. Izvještaj za 2006.g.* Documenta- Centar za suočavanje sa prošlošću. Fond za humanitarno pravo; Istraživačko dokumentacioni centar - Sarajevo; str. 57
- ¹⁹¹ *Prijedlog Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.* Dostupno na: <http://www.parlament.ba/download/zdocs/Prijedlog+zakona+o+besplatnoj+pravnoj+pomoci+bos..pdf/0367a124779ad38c169b6fa5002dcb59>
- ¹⁹² Amnesty International intervju sa Eminom, Federacija BiH, 28. mart 2009. g.
- ¹⁹³ 'Karadžić mi duguje 35 mil. USD'. *Nacional*. br. 663. 29. juli 2008.g. Dostupno na: <http://www.nacional.hr/clanak/47634/karadzic-mi-duguje-35-mil-usd>. Pristupljeno dana 8. maja 2009. g.
- ¹⁹⁴ Amnesty International intervju sa Nusretom Sivac, Prijedor, 29. mart 2009. g.
- ¹⁹⁵ Krivični zakon BiH Član 78.
- ¹⁹⁶ Ivanišević, Bogdan. *Komora za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: Od hibridnog do domaćeg suda.* Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu. 2008.g. str. 22.

-
- ¹⁹⁷ Amnesty International intervjui sa osobama koje su preživjele silovanje, razne lokacije. mart 2009.g. i konsultacijski sastanak sa BiH NVO-ima, Sarajevo, 26.-27. mart 2009. g.
- ¹⁹⁸ BIRN. Izvještaj o pravdi. Pravda i priznavanje krivice. 8. juli 2008.g. Dostupno na: <http://www.bim.ba/en/123/10/11642/>
- ¹⁹⁹ Bosna i Hercegovina. 2008 Izvještaj o napretku. Europska komisija. 05. novembar 2008.g. str. 20.
- ²⁰⁰ Stanovi u društvenom vlasništvu su postojali u socijalističkim zemljama, uključujući bivšu Jugoslaviju. Obično su bili građeni iz fondova kojima su uposlenici državnih firmi morali da plate mjesečne doprinose. Onda su oni dodjeljivani od strane države na osnovu seta kriterija uključujući veličinu porodice i socijalni status. Oni su zvanično pripadali državi ali su njegovi stanovnici imali sva stanarska prava. Stanarska prava na stanove su se mogla naslijediti.
- ²⁰¹ Amnesty International intervjui sa osobama koje su preživjele silovanje, razne lokacije. mart 2009.g. i konsultacijski sastanak sa BiH NVOima, Sarajevo, 27. mart 2009. g.
- ²⁰² UNHCR Sažetak statistika: http://www.unhcr.ba/updatedec08/SP_12_2008.pdf
- ²⁰³ Haider, Huma. (Ponovno)Zamišljanje suživota: Nastojanje ka održivom povratku, reintegraciji i pomirenju u Bosni i Hercegovini. Međunarodni žurnal tranzicijske pravde, Vol. 3. 2009. str. 92.
- ²⁰⁴ OSCE.Završavanje implementacije zakona o vlasništvu- neophodno za osiguravanje prava povratka Dostupno na: http://www.oscebih.org/human_rights/propertyrepossession.asp?d=1 Pristupljeno dana 8. maja 2009. g.
- ²⁰⁵ Zakoni o raseljenim licima/prognanicima i povratnika u Federaciji BiH i RS.
- ²⁰⁶ Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije nad ženama: Bosna i Hercegovina . CEDAW/C/BIH/CO/3. 2. juni 2006.g. stav 37.
- ²⁰⁷ Četnik - na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku - Cetnik: srpski nacionalista. Termin se koristi i za pripadnike srpskih paravojnih formacija.
- ²⁰⁸ Amnesty International intervju sa Nejrom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ²⁰⁹ Amnesty International. *Bosna i Hercegovina. Iza zatvorenih vrata: etnička diskriminacija u zapošljavanju*. AI Index: EUR 63/001/2006. januar 2006.
- ²¹⁰ Bosna i Hercegovina. 2008 Izvještaj o napretku. Europska komisija. 05. novembar 2008. g. str. 41.
- ²¹¹ Intervju sa Bakirom Hasečić, Žene Žrtve Rata, 17. decembar 2008, Ilidža-Sarajevo i Alisa Muratčauš - Savez Udruženja Logoraša, Kantona Sarajevo, Sarajevo, 24. mart 2009. g.
- ²¹² FBiH Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i porodica s djecom.
- ²¹³ Amnesty International intervju sa službenikom Ministarstva rada i socijalne politike, Sarajevo, 24. mart 2009.g.
- ²¹⁴ Amnesty International intervju sa Eminom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ²¹⁵ Amnesty International intervju sa osobama koje su preživjele silovanje, razne lokacije, mart 2009.g.
- ²¹⁶ Izvještaj o situaciji ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije podnesen od strane Tadeusza Mazowieckog, Specijalni izvijestitelj Komisiji za ljudska prava, u skladu sa rezolucijom Komisije 1992/S-

1/1 of 14 august 1992. Komisija za ljudska prava. Četrdeset deveti sastanak. 10. februar 1993. E/CN.4/1993/50. Stav 269.1(d).str. 57.

²¹⁷ UN Osnovni principi. Član 21.

²¹⁸ Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Član 12.

²¹⁹ Preambula Ustava Svjetske zdravstvene organizacije, kako je usvojena od Međunarodne zdravstvene konferencije , New York, 19-22 June, 1946.

²²⁰ Komiteti za ekonomska, socijalna i kulturna prava. Opći komentar br 14 o pravima na najveći dostupni zdravstveni standard. E/C.12/2000/4. 11. august 2000. stav 43.

²²¹ Izveštaj Specijalnog izvijestitelja o pravima na najveći mogući dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja, Komisija za ljudska prava, Paul Hunt, šesnaesta sesija, UN Doc E/CN.4/2004/49, 16. februar 2004.g, stav 25.

²²² Komitet za eliminaciju diskriminacije protiv žena, Opće preporuke br. 19, Nasilje nad ženama, stav 7.

²²³ Komitet za eliminaciju diskriminacije protiv žena, Opće preporuke br. 24, Član. 12: Žene i zdravlje Paragraf 15 (a).

²²⁴ Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Član 12.

²²⁵ Izveštaj Specijalnog izvijestitelja o pravu na najveći mogući dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja. Komisija za ljudska prava, Paul Hunt, Šesnaesta sjednica, UN Doc E/CN.4/2004/49

16. februar 2004, para 46 (a).

²²⁶ Izveštaj Specijalnog izvijestitelja o pravu na najveći mogući dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja.Stav 12.

²²⁷ Intervju sa Udruženjem Žena Viktorija 99. 09. decembar 2008. g.

²²⁸ Intervju sa Udruženjem Žena Viktorija 99. 09. decembar 2008. g.. Daje prosjek od otprilike šest osoba godišnje ili jedne osobe svaka dva mjeseca

²²⁹ Intervju sa Forumom Žena Bratunac. 12. decembar 2008. g.

²³⁰ Amnesty International intervju sa Centrom za žrtve torture (CTV), Sarajevo, 25. mart 2009. g.

²³¹ Amnesty International intervju sa Sanjom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.

²³² Amnesty International intervju sa Eminom, Federacija BiH, 28 . mart 2009.g.

²³³ Intervju sa Centrom za žrtve torture (CTV), Sarajevo, 25. mart 2009.g.

²³⁴ Intervju sa Centrom za žrtve torture (CTV). 25. mart 2009.g.Sarajevo.

²³⁵ Email prepiska sa Centrom za žrtve torture (CTV). 27. april 2009. g.

²³⁶ Amnesty International intervju sa Aidom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.

²³⁷ Amnesty International intervju sa Sanjom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.

²³⁸ Do univerzalne zdravstvene zaštite u BiH. Pregled stanja i preporuke za djelovanje. Inicijativa i civilna akcija (ICVA), Helsinški komitet za ljudska prava u BiH i ostali. Maj 2009.g. str. 1.

- ²³⁹ Amnesty International intervju sa Majom, Republika Srpska, 29. mart 2009.g.
- ²⁴⁰ Amnesty International intervju sa Aidom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ²⁴¹ Amnesty International intervju sa Sanjom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ²⁴² Amnesty International intervju sa Sanjom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ²⁴³ Zaključni komentari Komiteta o eliminaciji diskriminacije nad ženama: Bosna i Hercegovina. CEDAW/C/BIH/CO/3. 2. juni 2006.g. stav 37.
- ²⁴⁴ Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Opći komentar br. 14 o pravu na najveći mogući dostupni standard zdravstva. E/C.12/2000/4. 11. august 2000.g. stav 12.
- ²⁴⁵ Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Opći komentar br. 14 o pravu na najveći mogući dostupni standard zdravstva. E/C.12/2000/4. 11. august 2000.g. stav 12.
- ²⁴⁶ Izvještaj Specijalnog izvijestitelja o pravima na najveći mogući dostupni standard fizičkog i mentalnog zdravlja, Komisija za ljudska prava, Paul Hunt, Šesnaesta sjednica, UN Doc E/CN.4/2004/49, 16. februar 2004.g., stav 15 (b).
- ²⁴⁷ Komitet o eliminaciji diskriminacije nad ženama, Opće preporuke br. 24, Art. 12: Žene i zdravlje, stav 15 (a).
- ²⁴⁸ Smjernice za medicinsko- pravnu njegu za žrtve seksualnog nasilja. Svjetska zdravstvena organizacija, 2003. p.73.
- ²⁴⁹ Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj i Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštiti civilnih žrtava rata i porodica sa djecom u FBiH.
- ²⁵⁰ Amnesty International intervju sa službenikom Ministarstva rada i socijalne politike, Sarajevo, 24. mart 2009.g.
- ²⁵¹ Amnesty International intervju sa Pomoćnikom ministra za veterane i zaštitu RS-a - Radomir Graonić, Banja Luka, 10. decembar 2008. g.
- ²⁵² CESCR, Zaključne primjedbe, stav 19.
- ²⁵³ CESCR, Zaključne primjedbe, stav 41.
- ²⁵⁴ Amnesty International intervju sa UNDP, Sarajevo, 25. mart 2009.g.
- ²⁵⁵ Amnesty International intervju sa Selmom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ²⁵⁶ Amnesty International intervju sa Aidom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.
- ²⁵⁷ Amnesty International intervju sa Sabihom, Federacija BiH, 28. mart 2009.g.

BEZ OBZIRA DA LI JE U PITANJU
DOBRO POZNATI KONFLIKT ILI
ZABORAVLJENI KUTAK SVIJETA,
AMNESTY INTERNATIONAL VODI
KAMPANJU ZA PRAVDU I SLOBODU ZA
SVE I POKUŠAVA DA STIMULIRA
JAVNU PODRŠKU ZA IZGRADNJU
BOLJEG SVIJETA.

ŠTA VI MOŽETE URADITI?

Aktivisti širom svijeta su pokazali da se moguće oduprijeti opasnim silama koje podrivaju ljudska prava. Budite dio ovog pokreta. Borite se protiv onih koji šire strah i mržnju.

- Pridružite se Amnesty International i postanite dio svjetskog pokreta koji vodi kampanju da se stane na put kršenju ljudskih prava. Pomozite nam da napravimo razliku.
- Priložite donaciju da podržite rad Amnesty International.

Zajedno možemo napraviti da se naši glasovi čuju.

Zainteresovan/a sam da primim dalje informacije o tome kako postati član Amnesty International.

Ime

Adresa

Zemlja

E-mail

Želim da dam donaciju za Amnesty International (donacije će se primati u UK£, US\$ ili €)

Iznos

Molim teretite moju

Visa

Mastercard

Broj

Datum isteka važnosti

Potpis

**ŽELIM DA
POMOGNEM**

Molimo da vratite ovaj formular u Amnesty International ured u vašoj zemlji. Za Amnesty International urede širom svijeta pogledajte: www.amnesty.org/en/worldwide-sites

Ako ne postoji Amnesty International ured u vašoj zemlji, molimo vratite ovaj formular na:
Amnesty International, International Secretariat, Peter Benenson House,
1 Easton Street, London WC1X 0DW, United Kingdom

www.amnesty.org

„ČIJA PRAVDA?“

ŽENE BOSNE I HERCEGOVINE JOŠ ČEKAJU

Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja nad ženama su bili široko rasprostranjeni tokom rata od 1992-1995 godine u Bosni i Hercegovini (BiH). Unatoč tome što se konflikt završio prije više od 13 godina, uzastopne vlade konzistentno su propuštale da dovedu odgovorne pred lice pravde i da preživjelima osiguraju pristup efikasnoj pomoći. BiH vlasti također nisu uspjele da pruže ženama koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja odštetu, uključujući restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju, zadovoljštinu i garanciju o neponavljanju.

Mnogi počinioци ratnih zločina seksualnog nasilja i dalje žive nekažnjeno i često u istim zajednicama kao i njihove žrtve. Preživjelima ovih zločina ovo donosi nastavak trauma i druge psihološke probleme. Dalje, psihološka podrška često nije dostupna i pristup zdravstvenim uslugama je ograničen, posebno za žene u udaljenim predjelima zemlje. Mnoge preživjele su nezaposlene i žive u siromaštvu i ne mogu si priuštiti čak ni propisane lijekove. Pitanje silovanja i dalje ostaje tabu u BiH i one koje su preživjele ovaj zločin i dalje su stigmatizirane od strane društva.

Ovaj izvještaj dokumentira kako su BiH vlasti prekršile širok obim prava onih koje su preživjele silovanje i druge oblike seksualnog nasilja. Završava sa preporukama koje bi, kad bi se implementirale, unaprijedile zaštitu žena koje su preživjele ratne zločine seksualnog nasilja u BiH.

Amnesty International
International Secretariat
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
United Kingdom

www.amnesty.org

Indeks: EUR 63/006/2009
Septembar 2009

AMNESTY
INTERNATIONAL

